

Μ. ΣΕΤΑΤΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ Τ Ω Ν ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ

Α. ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- 1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ
- 2) ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΩΝΗΤΙΚΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1971

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΩΝ ΙΕ ΓΛΩΣΣΩΝ

ΟΡΙΣΜΟΙ

Α. Ιστορικοσυγκριτική γραμματική : "Σύστημα σχέσεων μεταξύ μιᾶς ἀρχικῆς καὶ μεταγενεστέρων γλωσσῶν, πού συγκροτεῖται μὲ παραβολὴ τῶν διαδοχικῶν σταδίων (σὲ ὅσο τὸ δυνατό ἀκριβέστερη περιγραφή) μιᾶς γλώσσας, πού διαφοροποιήθηκε μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἔτσι ὥστε νὰ παρουσιάσῃ οἰαδήποτε τύπους. Μιὰ ιστορικοσυγκρ. γραμματικὴ δημιουργεῖται στὸ προσοστὸ πού τὰ διαδοχικὰ καὶ διαφορετικὰ στάδια μιᾶς γλώσσας πού ἐξετάζουμε συνάπτονται σὲ καθορισμένες σχέσεις μεταξύ τους" (Meillet). Ἀπὸ τὸν ὅρισμό αὐτὸ βγαίνει ὁ ἀκόλουθος

Β. Συγγένεια δύο γλωσσῶν : "Δυὸ γλώσσες λέγονται συγγενεῖς ὅταν προέρχωνται ἢ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ δυὸ διαφορετικὲς ἐξελίξεις μιᾶς γλώσσας πού μιλοῦνταν προηγουμένως" (Meillet). "Οἱ συγγενεῖς γλώσσες εἶναι στὴν πραγματικότητά μιὰ καὶ ἡ αὐτὴ γλώσσα, τροποποιημένη διαφορετικὰ στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου" (Meillet).

Γ. Ἰνδοευρωπαϊκὲς (ΙΕ) γλώσσες : "Θὰ ὀνομάσουμε ἰνδοευρωπαϊκὴ κάθε γλώσσα πού σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε στιγμή, σ' ἓνα ὁποιοδήποτε τόπο, ο' ἓνα ὁποιοδήποτε βαθμὸ ἀλλαγῆς ἀποτελεῖ μιὰ μορφή πού πῆρε αὐτὸ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα καὶ πού συνεχίζει ἔτσι μὲ μιὰ ἀδιάκοπη παράδοση τῇ χρήσῃ τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς... (ΙΕ γλώσσες). Εἶναι ἓνα ὀρισμένο σύστημα ἀντιστοιχιῶν μεταξύ τῶν γλωσσῶν πού μᾶς παραδόθηκαν ἱστορικὰ" (Meillet).

ΣΚΟΠΟΣ

Α. Ιστορικοσυγκριτικῆς γραμματικῆς : 1) περιγραφή καὶ διαγραφή τῆς ἱστορίας ὅλων τῶν γλωσσῶν πού σώζονται, δηλ. καθορισμός τῆς ἱστορίας τῶν γλωσσικῶν οἰκογενειῶν καὶ ἀποκατάσταση κατὰ τὸ δυνατό τῆς ἀρχικῆς γλώσσας καὶ οἰκογένειας γλωσσῶν, 2) καθορισμός τῶν δυνάμεων πού ὁροῦν συνεχῶς καὶ καθολικὰ σ' ὅλες τῆς γλώσσες καὶ ἀνέγερση τῶν γενικῶν νόμων στοὺς ὁποίους μποροῦν νὰ ἀναχθοῦν ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους ἱστορικὰ φαινόμενα. (Σάκκισκε)

Β. Ιστορικοσυγκριτικῆς γραμματικῆς τῶν ΙΕ γλωσσῶν : περιγραφή τῆς ἱστορίας τῶν ΙΕ γλωσσῶν καὶ ἀποκατάσταση τοῦ συστήματος τῆς ἀρχικῆς γλώσσας (ΙΕ), διότι ὅταν διασαφηνιστῇ τὸ σημεῖο ἀρχῆς, θὰ εἶναι πιὸ εὐκόλο νὰ μετρήσουμε τὴν πρωτοτυπία τῶν διαφορῶν γλωσσῶν πού προήλθαν ἀπ' αὐτὸ καὶ νὰ καταλάβουμε καλύτερα τὴν οὐσία τῶν καινοτομιῶν τῆς καθεμιᾶς. Ἡ γραμματικὴ αὐτὴ ἀποτελεῖ ὄργανο ἐμπότευσης τοῦ συνόλου τῶν ἰδιαίτερων γλωσσικῶν φαινομένων καὶ ΙΕ ἰδιώματος, καθορισμοῦ τῆς θέσης πού κατέχει στὴ γλωσσικὴ οἰκογένεια, καὶ διαπίστωσης τῶν ἐπιδράσεων πού δέχτηκε καὶ πού τροπο-

ποίησαν τήν εξέλιξή του. Ἡ ιστορικοσυγκριτική γραμματική καὶ σέ μεγάλο βαθμό ἡ ἐπιστήμη τῆς γλωσσολογίας διαμορφώθηκαν καὶ συστηματοποιήθηκαν μέ τήν πρόοδο καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ΙΕ γλωσσολογίας

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΙΕ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

Βλ. καὶ Σύντομη ἱστορία τῆς γλωσσολογίας (Παράρτημα Ι).

Ἡ συγκριτική γραμματική δημιουργήθηκε στίς ἀρχές τοῦ 19. αἰ. ἀπὸ γερμανοὺς καὶ ὁανοὺς γλωσσολόγους καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῶν μεθοδικῶν ἐρευνῶν τοῦ αἵωνα αὐτοῦ πάνω στήν ἱστορική εξέλιξη τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων. Στὴ διαμόρφωσή της συνετέλεσαν ἐπίσης μιὰ εὐρύτερη γνώση τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου (σανσκριτική), ὁ ρωμαντισμός κἄ. Διακρίνουμε δύο περιόδους της :

Α. Περὶ τῆς συγκριτικῆς γραμματικῆς πρὸ ἀρχίζει μέ τοὺς **Bopp** (Περὶ τοῦ ρηματικοῦ κλιτικοῦ συστήματος τῆς σανσκριτικῆς σέ σύγκριση μέ ἐκεῖνα τῆς ἑλλην., λατιν., περσικῆς καὶ γερμανικῆς. 1816) καὶ **Rask** ("ἐρευνες πάνω στὰ ἀρχαῖα νορρηγικά, (1814) καὶ 1818) καὶ συνεχίζεται μέ τοὺς **Grimm**, **Schleicher**, **Fick**, **Pott** κἄ.

Β. Περὶ τῆς ιστορικοσυγκριτικῆς γραμματικῆς ἢ τῶν Νεογραμματικῶν πρὸ ἀρχίζει στὰ μέσα τοῦ 19. αἰ. καὶ κορυφώνεται στήν πεντάτομη "Σύνοψη τῆς συγκριτικῆς γραμματικῆς τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν" τῶν **Brugmann-Delbriick** (1. ἐκδοσὴ 1888-1900, 2. ἐκδ. 1897-1916, ἓνα μνημεῖο τῆς ἀνθρώπινης ἐπιστήμης ἂν καὶ ξεπερασμένο σέ πολλά σήμερα) καὶ στὸ ἔργο τῶν **Graßmann**, **Osthoff**, **Leskien**, **Vetner**, **Saussure**, **Meillet**, **Hirt** κἄ. Οἱ θεωρητικὲς ἀρχές τῆς ιστορικοσυγκριτικῆς περιέχονται στὸ βιβλίο τοῦ **H. Paul** "Prinzipien der Sprachgeschichte" καὶ τοῦ **Whitney** (μετάφραση Χατζιδάκι: "Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσικῆς, μετερρρυθμισμένα εἰς τὴν ἑλληνικὴν" 1898).

Γ. Οἱ νέες τάσεις στὴ γλωσσολογία μετὰ τὸν **F. de Saussure** (στρουκτοραλισμός, θεωρία λαρυγγικῶν ΙΕ φθόγγων, θεωρία ριζῶν τῆς ΙΕ κτλ.) καὶ ἡ ἀποκρυπτογράφηση ἀγνώστων ΙΕ γλωσσῶν (χετιτική, κρητομυκηναϊκή, ἀνατολικές) ὁρνοὺν νέα ὥθηση στίς ΙΕ ἐρευνες (ἐνωση ἱστορικοσυγκριτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς καὶ περιγραφικῆς γλωσσολογίας), ὅπως καὶ οἱ συγκρίσεις μέ ἄλλες γλωσσικὲς οἰκογένειες (σημιτικὴ, φιννοουγγρικὴ).

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΓΛΩΣΣΩΝ

Ἡ σύγκριση γλωσσῶν, παράδειγμα τῆς ὁποίας εἶναι καὶ ἡ ἱστορικοσυγκριτικὴ γραμματικὴ, μπορεῖ νὰ γίνῃ μέ διαφορετικὰ κριτήρια χαρακτηρισμοῦ, πρὸ ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα διαφορετικὲς ταξινομήσεις. Ἀφῆνοντας τὰ ψυχικὰ (**W. von Humboldt**, **Fick**, **Wundt**), ἀνθρωπολογικὰ (**Günther**) καὶ ἰδεολογικὰ (**Martt**) κριτήρια, ἔχουμε :

Α.Γενεαλογική ταξινόμηση (γενετικά κριτήρια).

Βασίζεται στη συγκριτική γλωσσολογία (βλ. παρακάτω) και καθορίζει τις σχέσεις υποομάδων γλωσσών και άτομικών γλωσσών μέσα σε μια οικόγένεια γλωσσών που προέρχεται από την ίδια αρχική γλώσσα και αποτελεί συνέχεια της. Διευκολύνεται όταν υπάρχουν γλωσσικά μνημενά που εκτείνονται σε μεγάλα χρονικά διαστήματα (π.χ. της έλλ. ην.) και μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι παλαιότατοι τύποι, που βρίσκονται κοντύτερα στην αρχική γλώσσα. (αν έλειπαν π.χ. τέτοια γλωσσικά μνημενά δε θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε την ιρλανδική με την έλλην.).

Β.Τυπολογική ταξινόμηση (κριτήριο: τυπολογικά χαρακτηριστικά).

Μια γλώσσα δεν αποτελεί βέβαια πραγματοποίηση ενός μόνο τύπου, αλλά εκφράζεται διά μέσου διαφορετικών τύπων, από τους οποίους ένας (ή δύο) είναι ο επικρατέστερος. Βάσει των τελευταίων έχουν προταθεί κατά καιρούς διάφορα συστήματα τυπολογικών ταξινομήσεων. Π.χ.

1. του A. von Schlegel : αναλυτικές (όσες χρησιμοποιούν ίδιας τερους όρους για να δηλώσουν τις γραμματικές σχέσεις, π.χ. NE θα λύσω), συνθετικές (όσες δηλώνουν τις γραμματ. σχέσεις με έσωτερικές αλλαγές της λέξης, π.χ. ΑΕ λύω, μητρ - NE στη μητέρα), συγκολλητικές (όσες εκφράζουν τις γραμμ. σχέσεις με συγκόλληση στη ρίζα των λέξεων επίθημάτων που διακρίνονται εύκολα) γλώσσες.

2. του Finck : α) απομονωτικές (όσες χρησιμοποιούν την παράθεση απλών στοιχείων (ρίζες ή θέματα), των οποίων η γραμματική λειτουργία εξαρτάται από τη θέση ή τον τονισμό τους): ριζών (κινεζική), θεμάτων (σαμοανική), β) κλιτές : ριζών (αραβική), θεμάτων (έλλην.), ομάδων (γεωργιανή), γ) γλώσσες με στοιχεία που δεν ενώνονται με τη βάση : παραθετικές (σουμπιγιά), συγκολλητικές (τουρκική), πολυσυνθετικές ή συγχωνευτικές (όσες συνδέουν στενά τα διάφορα στοιχεία της φράσης, έτσι ώστε να μην είναι δυνατή η διάκριση λέξης και φράσης, π.χ. η έσκιμώ).

3. του Sapir : διαίρεση με βάση ένα πεπερασμένο πλάνο κριτηρίων, δηλ. ανάλογα με τύπους εκφρασμένων έννοιων (βασικές έννοιες, παραγωγικές έννοιες π.χ. -τής, συγκεκριμένες έννοιες σχέσεων π.χ. πληθ. -s, καθαρές έννοιες σχέσεων π.χ. θέση λέξης στην πρόταση δηλώνει τη λειτουργία της), τεχνική έκφρασης (απομονωτική, συγκολλητική, συμβολική, συγχωνευτική), βαθμό σύνθεσης (αναλυτική, συνθετική, πολυσυνθετική).

4. του Greeb : εξέλιξη της (3) με δέκα δεΐχτες χαρακτηρισμοί ή παραμέτρους (μορφολογικός τύπος λέξεων, συνθετικές ή συγκολλητικές τάσεις, προθήματα κτλ.).

5. του Martinet : χαρακτηρισμός σε σχέση με μια "νόμα", έναν τύπο

γλώσσας που χρησιμεύει ως κανόνας για τη μέτρηση των αποκλίσεων των άλλων γλωσσών.

6. του Blake : χαρακτηρισμός σε σχέση με τον αριθμό, τη θέση και τους συνδυασμούς στοιχείων μιας γλώσσας σχετικά με ένα μέγεθος στο πλέγμα ή ένα μέγιστο αναλυτικό ερωτηματολόγιο.

7. του Skalička : διαίρεση κατά τις σχέσεις συλλαβής-μορφήματος, τύπων-λειτουργιών (συγκρητισμοί - πολυμορφίες), περιθωριακά γραμματικά χαρακτηριστικά (άρθρο, κ.ά. σε αξεχωριστό κλιτικό τύπος (πολύ εξελιγμένο παράδειγμα κλίσεως, π.χ. σλά ΑΕ και Λατιν. ή στις γλώσσες *bantu*, όπου βρίσκουμε πολλές "τάξεις γενών" με ειδικούς δεύχτες π.χ. *mu-ntu* "άνθρωπος", *ba-ntu* "άνθρωποι", *bu-ntu* "άνθρωπότητα", *ci-ntu* "γλώσσα"), β) έσωτερικός κλιτικός τύπος (κλίση πλούσια όπως στο (α) αλλά και μεταπτώσεις που κάνουν την ίδια ρίζα αγνώριστη, π.χ. ΑΕ *leipw-ēlipon-lēloipa*, Λατ. *facio-refectum*, Νέα Αγγλικά *man* "άνθρωπος" - *men* "άνθρωποι", Αραβικά *ʾaṣas* "άλογος" - *ʾafās* "άλογα", *ʾaṣīt* "φτωχός" - *ʾaṣātāʾ* "φτωχοί"), γ) συγκολλητικός τύπος (λίγα πάλυσήμαντα επιθήματα, υπεροχή συντακτικής παραθέσεως, π.χ. τουρκικά *el-let-iniz-de-ki-let-den* "από αυτά που έχετε στα χέρια σας" (χέρι-κατάλ. πλ.-σας-κατάλ. ποικιλίας-αυτά που-κατάλ. πληθ.-κατάλ. αφαιρετ.), Λατ. *oc-a-tot, can-t-a-tot*), δ) πολυσυνθετικός τύπος (ένωση λεξημάτων, π.χ. Λατ. *anim-adversus*, γερμαν. *Apfel-baum* "μηλιά", ινδόν. *matā-hatī* "ήλιος" (μάτι-μέρα) κτλ.), ε) απομωντικός τύπος (ανεξαρτησία λεξημάτων και μορφημάτων, π.χ. κινεζική που στην κλασική μορφή της οι λέξεις είναι αμετάβλητα μονοσύλλαβα και η λειτουργία τους δηλώνεται από τη θέση τους μέσα στη φράση). Μπορούμε να φανταστούμε τους πέντε αυτούς τύπους σαν ένα άξονα που οδηγεί από την κλίση στην απομόνωση και να τοποθετήσουμε κάθε γλώσσα σε μια όρισιμένη θέση.

8. διαίρεση βάσει αναλύσεως συχνότητας χαρακτηριστικών κατ'έκλογη (π.χ. φωνήματα, προσωδιακά χαρακτηριστικά, συλλαβή, μορφήματα και συνδυασμοί τους κτλ., όχι όμως τα σταθερά γλωσσικά χαρακτηριστικά που βρίσκονται ο'όλες τις γλώσσες (*linguagel universals*), π.χ. ο τύπος συλλαβής *CV*·σύμφωνο+φωνήεν).

Ο κοινός γλωσσικός τύπος δεν είναι ένδειξη συγγένειας (π.χ. η τουρκική δεν συγγενεύει με την ούγγρική), γιατί χρειάζεται έτυμολογική συμφωνία και όχι απλός παραλληλισμός. Η τυπολογία όμως υπόσχεται νέες μεθόδους και στην ιστορική γλωσσολογία. Έτσι η εφαρμογή της τυπολογικής ταξινόμησης σε περιόδους γλωσσών κατ'έκλογη θα μάς επιτρέψει να καθορίσουμε (τρόπος, τάσεις) την εξέλιξη των βάσει επαληθευσίμων κριτηρίων. Έτσι οι δεύχτες μπορούν να περιλαμβάνουν και τα δάνεια που δυσκολεύουν την γενεαλογική ταξι-

νόμηση (πρ. τὸ δάνειο σὲ μεγάλο μέρος λεξιλόγιό της ἀλβανικῆς ἢ ἀρμενικῆς σὲ ἀντίθεση μὲ τῆς λιθουανικῆς ἢ σανσκριτικῆς).

Γ. Γεωγραφικὴ ταξινόμηση (κριτήριο : γεωγραφικὴ ἐπαφή).

Γεωγραφικὰ γειτονικὲς γλῶσσες παρουσιάζουν κάποτε κοινὰ χαρακτηριστικά, ποὺ ὅθεν εἶναι ἐξακριβωμένη ἡ προέλευσί τους (μπορεῖ νὰ ὀφείλονται στὴν ἐπέδραση ἑνὸς κοινοῦ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος ἢ σὲ δάνεια ἀπὸ γειτονικὲς γλῶσσες), καὶ ἀποτελοῦν "γλωσσικοὺς συνασπισμοὺς" (*Sprachgruppen*), π.χ. οἱ βαλκανικὲς γλῶσσες (κοινὰ χαρακτηριστικά : α) ἐκφορά τοῦ ἄρθρου μετὰ τὸ ὄνομα, π.χ. ἀλβ. *gjur-i* "ἡ πέτρα", *mil-u* "ὁ φίλος", *uakizë - uakiza* "κορίζτι" - "τὸ -", ρουμαν. *tiute-le* "τὸ βουνό", *fecior-ul* "τὸ ἀγόρι", *fată - fată* "κορίτσι" - "τὸ -", βουλγαρ. *korv-ŭt* "ὁ κορμός/πτῶμα", *voda - ta* "τὸ νερό", β) περιφραστικὸς μέλλοντας, π.χ. ἑλλην. θά γράψω, βουλγαρ. *riša šte* ἢ *šte riša*, σερβικ. *ću da ti* ἢ *da-ću* "θα δώσω", ρουμαν. *voi cu căta* "θα τραγουδήσω", ἀλβαν. *do (të) shkruaj* "θα γράψω", γ) σύμπτωση γεν. καὶ δοτ. πτώσης κᾶ. Συνηθῶς διαπιστώνουμε ἐπέδραση τῆς ἐλληνικῆς) Παρόμοια φαινόμενα σύγκλισης γλωσσῶν ὀφείλονται σὲ μακροχρόνια συμβῶση.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Στὰ γλωσσικὰ μνημεῖα ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ ἱστοριοσυγκριτικὴ γραμματικὴ περιλαμβάνονται καὶ τὰ γραπτὰ μνημεῖα, ἰδίως τῶν παλαιότερων ἐποχῶν. Γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ ἀνάλυσή τους ὁ γλωσσολόγος πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὸ σύστημα γραφῆς τους, ἂν καὶ συνήθως χρησιμοποιοῖ μιὰ τυποποιημένη μεταγραφὴ, ποὺ συχνὰ μειονεκτεῖ ἢ παρουσιάζει ἑλλείψεις (π.χ. ἡ μεταγραφὴ τοῦ ΑΕ θ σὲ *th* μπορεῖ νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ δύο φθόγγους, πρ. *ta-t, d=d*). Χρειάζεται λοιπὸν νὰ γνωρίζῃ ὁρισμένα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴ γραφικὴ ἐπικοινωνία.

"Ἡ γραφὴ συνίσταται σὲ μιὰ ὀπτική καὶ δυσεξέτηλη ἀναπαράσταση τῆς γλώσσας, ποὺ τὴν κάνει νὰ μεταφέρεται καὶ νὰ διατηρῆται μὲ εὐκολία" (*Coheh*). Διακρίνουμε τρεῖς εἴδη :

Α. Ἰδεογραφικὴ ἢ εἰκονογραφικὴ : χρησιμοποιεῖ διαφορετικὰ γραφήματα (ὀηλ. μονᾶδες τοῦ γραφικοῦ συστήματος) γιὰ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ περιεχόμενα ποὺ διακρίνει ἡ γλῶσσα, π.χ. ἡ ἱερογλυφικὴ γραφὴ τῆς ἀρχικῆς αἰγυπτιακῆς (*𓆎* ἢ *𓆑* "κεφάλι" κτλ.), ἡ κλασικὴ κινεζικὴ (90% τῶν γραφημάτων: *人* *tien* "ἄνθρωπος", *馬* *ma* "πόρτα", *上 shàng* "πάνω", *下 xià* "κάτω", *是 zhìshì* "στὴ μέση", - *一 yī* "1", = *二 èr* "2" κτλ.).

Β. Σημειογραφικὴ : παρασταίνει κάθε "γλωσσικὸ σημεῖο" (λέξη) μὲ γράφηματα ποὺ ἀνακαλοῦν ταυτόχρονα περιεχόμενο καὶ ἔκφραση, π.χ.

ή μεταγενέστερη αίγυπτιακή ($\int d\mathbf{b}^5$ "δάχτυλο/10000" (όμοφωνα), κι-
νεζικά (199 μέν = "ριζικό" + φωνητικό στοιχείο = κατάληξη πληθ.)

Γ.Φωνογραφική :

1. Συλλαβική : κάθε γράφημα όηλώνει μία συλλαβή , π.χ. Γραμμική
 B' (𐀀𐀃𐀆𐀇 = ko-no-so = κυνώσος, 𐀀𐀃𐀆𐀇 = e-ko-te = έχοντες), κύ-
 πρου (σέ μεταγραφή α-to-to-ro-se = άνθρωπος), ινδοική (devanāgarī).

2. Συμφωνική : δηλώνονται μόνο τὰ σύμφωνα, π.χ. ἡ ἀραβικὴ (كتب = Ktēb) μπορεῖ νὰ διαβαστῇ Kātēb "ἔγραψε" ἢ Kutēb πληθ. τοῦ Kītēb "βιβλίο"), οὐγκαρτικὴ τοῦ Rēs Shāmā (-1600-1200), φοινικικὴ.

3. Αλφαβητική : δηλώνονται όλοι οι φθόγγοι, π.χ. ή άρχ. Έλληνική (χρησιμοποίησε όρισμένα γραφήματα της φοινικικής για να δηλώσει τα φωνήεντα, π.χ. 𐤀 για τό $[a]$ κτλ. Στην άλεξανδρινή έποχή προστίθενται καί οι τόνοι) καί άλλες που προέρχονται άπ' αυτήν, όπως ή λατινική γραφή, τό κυριλλικό (άπό την βυζαντινή κεφαλαιογράμματα) καί τό γλαγολιτικό αλφάβητο (άπό την βυζ. μικρογράμματα) κά.

Τά διαφορά γραφικά συστήματα δέν αποτελοῦν συνηθῶς καθαρούς τύπους, ἀλλά ἀμαλγάματα (π.χ. τοὺς ἀριθμοὺς στὰ ἀλφαθητικά), καί εἶναι τὸ καθένα κατάλληλο γιά ὀρισμένο τύπο γλώσσας (ἂν καί γενικά τὰ ἀλφαθητικά ἀποτελοῦν τὸν τελειότερο τύπο γραφῆς, γιατί ἀντιπροσωπεύουν μιὰ ἐπιστημονικότερη καί οἰκονομικότερη ἀνάλυση τῆς γλώσσας).

Ἡ 1Ε γλωσσολογία ἀσχολεῖται ἰδιαίτερα μὲ τὰ ἑξῆς γραφικὰ συ-
στήματα (ἐκτός ἀπὸ τὰ Γα, γ) :

1. Εμφανοειδής χειτική : συνδυασμός ιδεογραφικού και συλλαβικού συστήματος (οι χετίτες πήραν τη γραφή που άναπτυσαν οι Σουμέριοι και Άσσυροβαβυλώνιοι και που διαβάστηκε για πρώτη φορά στις έπιγραφές της άρχ. περσικής, π.χ. $\overline{\text{𐎶 𐎠 𐎥 𐎧 𐎶 𐎠 𐎥}}$ = $D^d \alpha \epsilon^d y^d w^d s(w) = \Delta \alpha \rho \epsilon \tau \omicron \varsigma$, αλλά και $\overline{\text{𐎶𐎠𐎥}}$ = $y^d \check{s}$ (ή $\check{s}$ αμφίσημα) "βασιλιάς").

2. 'Ιερογλυφική χετϋτική.

3.Ρουνική : με βάση ένα μέρος το αλφάβητο, έχει 24 σύμβολα σε τρεις σειρές (η πρώτη αρχίζει με τα γράμματα *futhork* που αποτε-
λει και άλλη ονομασία της), π.χ. $\Psi = F, \Pi = U$ κτλ. Σ' αυτήν είναι
γραμμένα τα αρχαιότερα γερμανικά κείμενα σε ξύλινες πινακίδες.

4. Υγαμική : χάραξη άκμών στύλων με 20 σύμβολα (1-5 τελετές, 1-5 γραμμές δεξιά ή άριστερά κτλ. :
 σέ γλώσσα άρχαία ήρλανδική. BLVSNHDTQMGNZR AOU E I

5. Ἀρμενικὸ ἀλφάβητο (ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ ἑλλην.) κα'.

οι σχέσεις γραφημάτων και φωνημάτων μπορούν να παρουσιάσουν τις εξής περιπτώσεις :

α) άπλές - περίπλοκες, π.χ. στά NE μ[m], π[p], αλλά μπ[b], γάλλ.gh[ŋ]
β) μονόσημες - πολυσήμαντες, π.χ. NE α παντού [a], αλλά σ [s,z], άντι-

θετα τό άγγλικό α δηλώνει πολλούς διαφορετικούς ρθόγγους.

γ) μέ φωνητική ή όχι λειτουργία, π.χ. γαλλ. *αη* [ǣ], γερμ. *ie* /i/, ΝΕ γλατρός.

δ) ίσοούναμα, π.χ. ΝΕ *ι, η, ει, οι, υ*=[i], ίσπαν. *b, y, b*/.

ε) μέ λειτουργία διάκρισης, π.χ. ΝΕ *της* - *τίς*, γαλλ. *ceñt* "100" - *sañt* "αίμα" - *sañs* "χωρίς" καί τά τρία [sǣ], γερμ. *Leete* "κενός"-
[lehtē] "διδασκαλία": [lētē], ίσπαν. *honda* "βαθείς"- *onda* "κύμα".

οι) όμογραφα, π.χ. άγγλ. *use* [yūs] "χρήση"- *use* [yūz] "χρησιμοποιώ", γαλλ. *les fils* [le fɪs] "οί γιοί" - *les fils* [le fɪl^o] "τά νήματα".

Τά γραφικά συστήματα είναι σπάνια τέλεια (όπως θά μπορούσαν νά θεωρηθούν της ίσπανικής, φιλλανδικής, τουρκικής κτλ.), παρουσιάζουν συνήθως όρθογραφικά προβλήματα (π.χ. ή έλλην. ιστορική όρθογραφία ή ή άγγλική, συστήματα μή οίκονομικά αλλά καί κάποτε μέ σημασιολογική διαφοροποίηση τών όμοφωνων. Συνήθως τά γραφικά συστήματα όέ δηλώνουν όλα τά γλωσσικά χαρακτηριστικά, π.χ. τήν ποσότητα τών φωνέντων κτλ.) καί δυσκολεύουν τή γλωσσολογική ανάλυση, πού βοηθεΐται από όρθογραφικά λάθη γραφέων, δάνεια σέ ξένες γλώσσες, όομή γλώσσας, μέτρα ποίησης κτλ. (πβ. παλαιογραφία, κριτική κειμένου, όέ γλώσσα κείμενα).

Κάποτε παρατηρεΐται άλληλεπίδραση γραφικής καί φωνητικής μορφής, π.χ. ή προφορά τοϋ "έκ-κίνηση" μέ διπλό [κ], γαλλ. *écarte* αλλά ίσπαν. *fútbol*.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

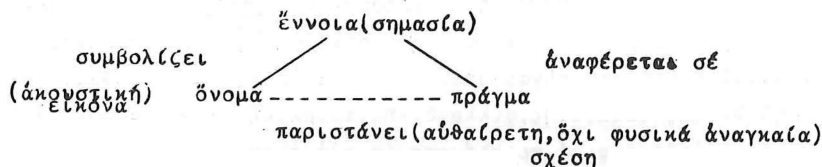
"Η σύγκριση καί ή διαπίστωση όμοιότητας μεταξύ όο γλωσσών άποτελεΐ συχνά δεδομένο της καθημερινής ζωής, όπως όταν όοϋμε ότι Καταλανοί καί Ιιροβηγκιανοί ή Σλάβοι πού μιλούν διαφορετικές γλώσσες καταφέρνουν νά συνεννοηθούν." Ένα παρόμοιο φαινόμενο είναι όταν διακρίνουμε όμοιότητες στη γλώσσα όοο κειμένων της ίδίας γλώσσας από διαφορετικές έποχές, π.χ. όμηρικό καί νεοελληνικό. "Η συγκριτική γλωσσολογία ξεκινώντας από παρόμοιες παρατηρήσεις όργάνωσε καθώς τελειοποιούνταν (ώς ιστορικοσυγκριτική γραμματική) ένα σύστημα άρχών καί έπιστημονικών μεθόδων, πού άποτέλεσε ως τίς νεώτερες γλωσσολογικές τάσεις τή βάση της συγκριτικής γραμματικής τών ΙΕ γλωσσών.

ΑΡΧΕΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

Α. Συνέχεια : Οί γλώσσες όέ γνωρίζουν άπότομες αλλαγές, όιότι είναι άναγκαία μία κοινή γλώσσα για τή διατήρηση της άμοιβαίας κατανόησης πού άπαιτεΐ ή κοινωνική ζωή (ή γλώσσα είναι θεσμός έμμονος στά άτομα). Παρόλ'αύτά είναι άρχή της γενικής γλωσσολογίας ότι οί γλώσσες αλάζουν στο πέραςμα τοϋ χρόνου (π.χ. τό Λατ.

habeo αλιγιδ φαετιμ > γαλλ. j'ai fait "έκαμα") καὶ καποτε μπορού-
με νά παρατηρήσουμε ἀπὸ κοντὰ τὴν πορεία τῆς ἀλλαγῆς, κυρίως στὸ
λεξιλόγιο (π.χ. ἡ ὀμολογία τῆς μῦθας, οἱ δάνειες λέξεις τοῦ τε-
χνολογικοῦ πολιτισμοῦ), ἀλλὰ καὶ ἄλλου (π.χ. ὁ δημοσθένης χρησιμο-
ποιεῖ οὐδ' ὀβολοὶ ἀλλὰ ^{καὶ} (δυοτὶν ὀβολοτὶν)).

Β. Τὸ αὐθαίρετο τοῦ γλωσσικοῦ σημείου (λέξης) : "Τὸ γλωσσικὸ
σημεῖο ἐνώνει ὅχι ἓνα πρᾶγμα μὲ ἓνα ὄνομα, ἀλλὰ μιὰ ἐννοια μὲ
μιὰ ἀκουστικὴ εἰκόνα" (Saussure). Δηλ.

"Αν δεχτοῦμε τὸ ἀντίθετο καὶ βρῖσκαμε σέ διαφορετικὲς γλώσσες
τὴν ἴδια ἀκουστικὴ εἰκόνα γιὰ τὴν παράσταση ἑνὸς πρᾶγματος, ἡ ὁ-
μοιότητα αὐτὴ δὲ θὰ ἀποτελοῦσε ἀπόδειξη ἱστορικῶν σχέσεων ἀνά-
μεσά τους, ἐνῶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λέξη διαφέρει σέ δύο γλώσσες θὰ
ἔπρεπε νά ἀποδοθῇ σέ διαφορὰ φύσης, ράτσας (τίποτε ὅμως δὲν ἀ-
ποδεικνύει τὴν ἐξάρτηση τῆς γλώσσας ἀπ' αὐτές, ὅπως παρθεμία καὶ
οἱ περιπτώσεις ὀνοματοποιίας, π.χ. κοῦκος, ἀγγλ. cuckoo, γερμαν.
Kuckuck, ρωσ. Кукушка)." "Αν γιὰ νά ἐκφράσουν τὴν ἴδια ἐν-
νοια συμβάλῃ πολλές γλώσσες νά καταφεύγουν στὸν ἴδιο συνδυα-
σμὸ... αὐτὴ ἡ σύμπτωση ἀπαιτεῖ μιὰ ἐξήγηση" (Meillet), π.χ. στὴν
περίπτωση μήτηρ - λατ. mater - ἀγγλ. mother. Πάντως ἡ ἐννοια τῆς
"ὁμοιότητος" εἶναι πολὺ ἀσαφὴς καὶ χρησιμεύει μόνον στὴν ἀρχὴ
τῆς ἔρευνας.

Γ. Σταθερότητα τῶν φωνητικῶν νόμων : ἂν μιὰ ἀρθρωση μεταβληθῇ
σέ μιὰ λέξη, μεταβάλλεται ἐξέσου σ' ὅλες τῆς λέξεις τῆς γλώσσας
(μῆς ἐποχῆς), ὅπου παρουσιάζεται μὲ τῆς ἴδιες συνθήκες. Διαφορε-
τικὲς αἰτίες ἀνωμαλιῶν στὴν ἐφαρμογὴ τῶν φωνητικῶν νόμων (ἐπί-
δραση γλωσσικῶν ὑποστρωμάτων, ἐπιδρομὲς λαῶν, ποικιλία κοινωνικο-
πολιτικῶν ὀργανώσεων κ.α.) καὶ οἱ τελείως ἑτερογενεῖς δυὸ ἀρθρώ-
σεις τῆς γλώσσας (μονάδες διακριτικὲς, τὰ φωνήματα, καὶ μονάδες
σημαίνουσες, οἱ λέξεις) ὁδηγοῦν σέ διαφορετικὲς ἐξελλίξεις. Βλ.
παρακάτω γιὰ κριτικὴ τῆς Γ ἀρχῆς.

ΜΕΘΥΔΟΙ

✱ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΘΥΔΟΣ.

Στὴν ἀρχὴ διαπιστώνουμε καὶ ταξινομοῦμε "ὁμοιότητες" μεταξὺ
δύο ἢ περισσοτέρων γλωσσῶν προσαθώντας νά καθορίσουμε τὴν ἀ-
κριβὴ τους σχέση ἢ συγγένεια. Οἱ ὁμοιότητες αὐτές μπορεῖ νά εἴ-
ναι :

1. Ακατάλληλες για την απόδειξη γενετικής συγγένειας :

α) ὁμοιότητες μορφής χωρίς ὁμοιότητα σημασίας, π.χ. ρατινικά $\dot{\alpha}$ -δοντικά στην ἄγγλ. καὶ τίς ἰνδ. γλώσσες, ΑΕ υ καὶ λατ. u > κλ. α. αὐτὶ καὶ γαλλ. [ũ].

β) ὁμοιότητες σημασίας ἢ λειτουργίας χωρίς ὁμοιότητα μορφής, π.χ. γενικά ἢ πολὺ διαδεδομένα γλωσσικά χαρακτηριστικά, ὅπως ἡ διπλή ἄρθρωση τῆς γλώσσας, τὸ σύστημα τριῶν προσώπων, ἡ λογικὴ ἀντίθεση κατηγορήματος καὶ ὑποκειμένου, τὸ γένος, ὁ ἀριθμὸς κτλ. Αὐτὸ πού ἀποδεικνύει τὴν κοινὴ ἀρχὴ εἶναι ἡ σύμφωνη ὑπαρξὴ σὲ δύο ἢ περισσότερες γλώσσες τέτοιων ἰδιομορφιῶν, πού οὐκ ἐξηγοῦνται ἀπὸ τίς γενικὲς συνθήκες, ἀνατομικὲς, φυσιολογικὲς ἢ ψυχολογικὲς" (Meillet).

γ) ὁμοιότητες μορφής καὶ σημασίας πού ὀφείλονται σὲ φωνητικὸ συμβολισμό ἢ στὴν τύχη, π.χ. ἄγγλ. καὶ περσικὸ bad "κακὸς" (τύχη), κοῦκος κτλ. (βλ. παραπάνω, ἡχομιμητικὴ λέξη). Γιὰ νὰ ἀποφύγουμε τέτοιες ὁμοιότητες πρέπει νὰ συγκρίνουμε ἀρχαίους τύπους καὶ πολὺς οὐλλάρους. Ὁ Griethart μέ στατιστικὲς ἐρευνες ῥῆκε ὅτι τὸ ποσοστὸ φωνολογικῶν ὁμοιοτήτων δύο μὴ συγγενικῶν γλωσσῶν κυμαίνεται μεταξύ 4%-8% (μεταξύ τριῶν $(8/100)^2 = 64/10000$). ἰβ. δανεισμὸ.

2. κατάλληλες γιὰ ἀπόδειξη γενετικῆς συγγένειας :

Πρόβλημα : ἂν συναντήσουμε σὲ δύο διαφορετικὲς γλώσσες δύο λέξεις πού ἡ φωνητικὴ μορφή καὶ ἡ σημασία τους μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τίς συνάψουμε, πῶς θὰ διακρίνουμε, ἂν ἔχουμε ρανεισμὸ τῆς μιᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλη, τῶν δύο ἀπὸ μιὰ τρίτη, ἢ ἂν προέρχονται καὶ οἱ δύο ἀπὸ μιὰ προγενέστερη γλωσσικὴ μορφή ἑνὸς ἰδιώματος ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξε-λίχθηκαν;

Ἀφοῦ ξεκαθαρίσουμε, ὅταν εἶναι δυνατό, τὰ δάνεια καὶ τίς ἐπιδράσεις (π.χ. λατ. cunctus < ἰταλ. - cunctus < κελτ.), οἱ ὁμοιότητες πού πρέπει νὰ ἐξετάσουμε εἶναι δύο εἰδῶν :

α) λεξικὲς : δύσκολη μέθοδος, γιὰτὶ τὰ δάνεια εἶναι εὐκόλα (π.χ. λέξεις πού δηλώνουν προΐδοντα ἄλλων χωρῶν κτλ.) Μόνο ὕστερα ἀπὸ φιλολογικὴ ἀνάλυση τῶν σημασιολογικῶν πεδίων μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι π.χ. τὰ ΑΕ πόντος, λατ. rōnis, σανσκρ. rāñtīhāñ "δρόμος" προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια ΙΕ λέξη πού θὰ πρέπει νὰ σήμαινε "πέ- ρασμα".

β) γραμματικὲς : τὰ δάνεια ἐδῶ εἶναι σπάνια (π.χ. ΝΕ παραγωγικὸ ἐπίθημα -πουλο ἀπὸ τὸ λατ. pullus), γιὰαὐτὸ ἡ ἀποδεικτικὴ δύναμις τους εἶναι πολὺ μεγαλύτερὴ ἀπὸ τίς (α). ἰ.χ. τύποι μιᾶς ρίζας ἢ κλίσης : παραθετικά τοῦ "καλὸς" ἄγγλ. good better best - γερμ. gut besser best, αἰτ. ἐν. τοῦ 1. προσώπου τῆς προσ. ἀντωνυμίας γαλλ. me [mɛ], ἰταλ. mi [mi], ἰσπαν. me [me], πορτογ. me [mɐ], ὄνομ. ἐν. τῆς ἴδιας ἀντων. γαλλ. je [ʒə], ἰταλ. io [io], ἰσπ. yo [yo], πορτ. eu [eu]

1. έν.ένεστ.της όριστ.του ρήμ. "είμαι" σανσκρ. *ās-mi*, λιθουαν. *es-mi*, ΑΕ *είμι*, γοτθ. *imī* κτλ., 3.έν. του ίδιου ρήμ. σανσκρ. *ās-ti*, λιθουαν. *ēs-ti*, ΑΕ *έστι*, γοτθ. *ist* κτλ.

Όταν βεβαιωθούμε για τη γενετική συγγένεια, τήν έκφράζουμε ά-
πλά μέ τήν άποκατάσταση των τύπων (έπαγωγική μέθοδος) από τους ό-
πολους προήλθαν, π.χ. για τό τελευταίο παράδειγμα ΙΕ **ésmi*, **ésti*
(ό άυτερίσκος, δηλώνει ότι ό τύπος όέ μωρτυρεΐται). Μετά τή άπο-
κατάσταση των τύπων προσπαθούμε νά τήν έπαληθεύσουμε μέ διάφορα
μέσα :

α) πρόλογοντας ένα σύγχρονο τύπο (ή κατά προσέγγιση). Αυτό είναι
άδύνατο για τς ΙΕ καί εις τευτονικές γλώσσες (λείπουν κείμενα
της ΠρωτοΙΕ καί Πρωτοτευτονικής), όχι όμως καί για τς ρωμανικές
(Πρωτορωμανική = Λαϊκή Λατινική), π.χ. για τό 2. παράδειγμα Λατ. *me*.

β) συγκρίνοντας πρόσθετους τύπους από τήν ίδια ρίζα ή τήν ίδια
κατηγορία, π.χ. για τό τελευταίο παράδ. 1. πρόσ. πληθ. του ίδιου ρήμ
σανσκρ. *ś-mā*, λιθουαν. *es-mē*, ΑΕ *έσμέν*, γοτθ. *siþ-um* < ΙΕ **smés*.

Η μέθοδος αυτή περιορίζεται από τό ότι όέ μās όίνει τή δυνα-
τότητα νά άποκαταστήσουμε στοιχεΐα μιās γλώσσας πού χάθηκαν σέ
έπόμενα στάδια της, από τό ποσό δηλ. γλωσσικών πληροφοριών πάνω
στς όποτες στηρίζεται (βλ. μέθοδο άσωτερικής άποκατάστασης).

Τό έπόμενο βήμα είναι νά συγκρίνουμε τύπους όχι μόνο μιās ρί-
ζας ή κλίσης αλλά πολλών, π.χ. από τά παρακάτω ζεύγη ΑΕ καί Λατ.

λέξεων: 1. πατήρ *pater* βελτών 2. τρεΐς *treis* όένα 3. έ-κατόν *centum* γένος
genus

συμπεραΐνουμε έξετάζοντας τους άρκετικούς φθόγγους ότι ΑΕ π-β =
Λατ. p-b, ΑΕ τ-δ = Λατ. t-d, ΑΕ κ-γ = Λατ. c-g. Από τήν έξέταση
όμως των άκολούθων όέν έχουμε τήν ίδια καθαρή είκόνα άντιστοι-
χιών: ποϋ-τς *βαίνω φράτηρ θύρα χαμαί φόνος-θελνω*

4. *quod-quis veniō frāter foris humus dē-fendo*

καί πρέπει νά έξετάσουμε περισσότερο ύλικο από τς ΙΕ γλώσσες,
για νά άνακαλύψουμε τή νομοτέλεια πού κρύβεται πίσω από τήν έ-
πιφανειακή άουμφωνία (στην άνάπτυξη της μεθόδου συνέβαλαν οι
Rask καί Grimm). Π.χ. συγκρίνοντας μέ τους παραπάνω καί τύπους
της σανσκριτικής καί των τευτονικών γλωσσών :

1. γοτθ. *fāðaz* "πατέρα" άγγλ. *fool* "λακούβα" γοτθ. *bōþaz* "άδελ-
σανσκ. *pitā* ,, (λιθουαν. *bālā* "βάλτος") σανσκ. *bhātā* "φός"

2. γοτθ. *þrīja* "τρεΐς" γοτθ. *faðir* "όένα" γοτθ. *damē* "πόρτα"
σανσκ. *trayas* ,, σανσκρ. *dāśa* ,,

3. γοτθ. *hundaz* "100" γοτθ. *kuni* "γένος" γοτθ. *guma* "άνθρω-
σανσκ. *śatām* ,, σανσκ. *jānas* ,, σανσκ. *kṣāṇ* "ΰψη"

4. ἀρχ. ἰσλ. hna^t "τίς;" ἀρχ. ἔβρω "γευματινὸν" ἔρχομαι" ἀρχ. ἀγγλ. $\text{g}\bar{u}^f$ "μάχη"
σανσκ. $\text{K}\bar{a}^h$ "ποιός" σανσκ. $\text{ga}^t\text{ma}^h\text{ti}$ "πάνε" σανσκ. $\text{gha}^h\text{na}^h\text{ti}$ "κτυποῦ"

συμπεραίνουμε γιὰ τὴν ΙΕ τὰ ἐξῆς σύμφωνα :

* $\text{p} - \text{b} - \text{bh}$, * $\text{t} - \text{d} - \text{dh}$, * $\text{k} - \text{g} - \text{gh}$, * $\text{k}^w - \text{g}^w - \text{g}^wh$

"ἂν συγκρίνουμε ἀκόμη περισσότερες ΙΕ γλῶσσες, π.χ.

ἐλλ. ἀνεφίλος	νεφέλη
λατ. $\text{ne}^r\text{o}s$	λιθουαν. $\text{t}\bar{u}\text{o}^b\bar{a}$ "κτέριο" λατ. $\text{nebu}^l\bar{a}$
σανσκ. $\text{n}\bar{a}^r\bar{a}^t$ "ἔχχο-ἀρχ. οὐαλ. $\text{t}\bar{t}\bar{e}b$ "σπίτι" σανσκ. $\text{n}\bar{a}^b\text{ha}s$ "νέφος"	
ἀρχ. ἀγγλ. $\text{ne}^f\bar{a}$ "ἄνδρ-" γοτθ. $\text{þ}\bar{a}^w\text{ir}$ "χωρίδ" νέα ἄνω γερμ. Nebel "ὁμίλη"	

ἐλλ. φράτηρ	ἔδομαι	ἐρυθρός	ἔστις
λατ. $\text{fr}\bar{a}^t\text{er}$	$\text{e}^d\bar{o}$	ru^ber	Ve^sta
σανσκ. $\text{bh}\bar{r}\bar{a}^t\bar{a}$	$\bar{a}^d\text{-mi}$	$\text{rudhi}^r\bar{a}^h$ "σάν αἷμα"	$\text{v}\bar{a}^s\bar{a}^t\bar{i}$ "κατοικεῖ"
ἀρχ. ἀγγ. bro^dor	$\text{e}^t\bar{a}^h$	$\text{r}\bar{e}^d$	$\text{wi}^s\bar{a}^h$ "εἶναι"
ἐκκλ. σλαβ. $\text{br}\bar{a}^t\bar{u}$	$\text{ja}^d\bar{e}t\bar{u}$ "τρῶν"	$\text{t}\bar{u}^d\bar{u}$	

ἐλλ. δέκα	ἄγρος	λέχεται· κοιμᾶται
λατ. de^cem	$\bar{a}^g\text{er}$	$\text{lec}^t\bar{u}s$ "κρεβάτι"
σανσκ. $\text{d}\bar{a}^s\bar{a}$	$\bar{a}^j\bar{r}\bar{a}^h$ "πεδιάδα"	
γοτθ. tai^hun	ἀρχ. ἀγγλ. $\bar{a}^c\text{er}$	γοτθ. $\text{li}^g\bar{a}^h$ "εξαπλώνομαι"

ἐλλ. λύκος	ἔρεβος	(τὴν) νύκτα "χιδόνι"
λατ. lu^rus		$\text{ni}^h\text{ni}^u\text{s}$
σανσκ. $\text{ni}^r\bar{a}^h$	$\text{ra}^j\bar{a}s$	ἄβεστ. $\text{sh}\bar{a}^e\bar{z}\bar{a}^i^h$ "χιονόσει"

ἀρχ. ἰσλ. $\text{yl}^g\bar{z}$ "λύκαινα" γοτθ. $\text{li}^r\bar{is}$ "σκοτάδι" ἀρχ. ἀγγλ. $\text{sh}\bar{a}^w$ "χιδόνι"
μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε τίς ἐξῆς φωνητικές ἀντιστοιχίες ἡ ἐ-
ξελεύσεις :

σανσκρ. $\text{p} - \text{b} - \text{bh}$	=	πρωτοτευτον. $\text{f} - \text{p} - \text{v}$
ἐλλην. $\text{t} - \text{d} - \text{th}$	=	ἐκκλησ. σλαβ. $\text{t} - \text{d} - \text{d}$ κτλ. ἡ
ΙΕ * p t k k^w	>	πρωτοτευτον. f þ x x^w
* b d g g^w	>	p t k k^w
bh dh gh g^wh	>	v $\bar{a}$ $\bar{z}$ $\bar{z}^w$ ἡ b d g

καὶ νὰ διακρίνουμε μὲ βᾶση τὴν ΙΕ τὰ ἐξῆς εἴδη ἀμοιβαίων σχέ-
σεων 1) δύο γλωσσῶν : α) διατήρηση στοιχείων στίς δύο γλῶσσες, π.χ.
πατήρ- pa^ter , β) διατήρηση στὴ μία, ἀλλαγὴ στὴν ἄλλη, π.χ. pa^ter -
 $\text{fa}^d\bar{a}^r$, γ) ἀλλαγὴ καὶ στίς δύο, π.χ. $\text{nebu}^l\bar{a}$ - Nebel (πβ. νεφέλη, νέβηας)
καὶ 2) δύο μορφῶν τῆς ἴδιας γλῶσσας : α) πλήρης σύμπτωση, π.χ. $\text{ja}^d\bar{e}-$
 $\text{t}\bar{u}$ - $\text{t}\bar{u}^d\bar{u}$ ($\text{d} - \text{dh}$) d , πβ. ἔδομαι κτλ.), β) μερικὴ σύμπτωση, π.χ. ru^ber
 $\text{ne}^b\text{u}^l\bar{a}$ ($\text{bh} - \text{dh}$) b , ἀλλὰ ΑΕ αἶθω - λατ. a^edis , γ) περίπλοκα, π.χ. ποῦ-
πατήρ, τίς-τρεῖς (πρόβλημα ἐξελεύσεως ΙΕ λαρυγγοχειλικῶν στὰ ἐλλ.,
ὅπου σῶζονται στὰ κρητομυκηναϊκά, π.χ. - qe > te).

Ἡ συγκριτικὴ μέθοδος ἀποδεδειχτήκε ἐξαιρετικὰ ἐπιτυχὴς στὴν ἀ-
νακάλυψιν συγγενικῶν σχέσεων μεταξὺ γλωσσῶν καὶ στὴν ἀποκατάστα-

ση τύπων πιδ παλιών από τούς μαρτυρημένους (ό αποκαταστημένος τύπος συμφολλίζει τς ταυτότητες ή συστηματικές αντιστοιχίες φωνημάτων που εμφανίζονται σε ένα σύνολο συγγενών γλωσσών). Η μέθοδος τελειοποιούνταν συνεχώς, όπως βλέπουμε στο έξης κλασικό παράδειγμα : Η εξέλιξη των ΙΕ άφωνων στην πρωτοευρωπαϊκή (βλ. παραπάνω) είναι γνωστή ως "πρώτη μετακίνηση των συμφώνων" ή νόμος του Grimm (μια δεύτερη μετακίνηση συμφώνων έγινε αργότερα στην αρχ. άνω γερμανική, πρ. άγγλ. to - γερμαν. zu "είς"), οέν έξεργετ όμως όλες τς περιπτώσεις, γιατί όέν άργησαν να παρουσιαστούν εξαιρέσεις :

1) τά άηχα άφωνα της ΙΕ διατηρούνται μετά από τριβόμενους φθόγους της τευτονικής, π.χ. γοτθ. -hals "έπιμεραρτημένος μέ" (πρ. ι.α. capitis , spreiwan "φτύνω" (πρ. ι.α. spiro , ist (πρ. ι.α. est), skeadus "σκιά" (πρ. σκόςτος) : νόμος των Siewers - Jespersen , που έδειξε τη σημασία της εξέτασης του άμέσου περιβάλλοντος των φθόγων καιά την μελέτη των φωνητικών χαρακτηριστικών.

2) τευτονικά ήχηρά τριβόμενα και ήχηρά άφωνα σύμφωνα αντιστοιχούν σε ήχηρά άφωνα παρά σε ήχηρά δασέα της ΙΕ, π.χ. γοτθ. -biudan "προσφέρω" - σανσκρ. bodhāmi "παρατηρώ", γοτθ. duhtar "θυγάτρα" - σανσκρ. duhitā . Η άνωμαλία αυτή εξηγήθηκε με το νόμο του Grimm (όταν ή ΙΕ παρουσιάζει δασέα στην αρχή διαδοχικών συλλαβών ή στην αρχή και τέλος της ίσας συλλαβής, το πρώτο ήχηρό δασύ άνωμοιώνεται στην ινδ. και έλλην. " έτσι στα ΙΕ *bheidh- , *dhugter των παραδειγμάτων αντιστοιχούν στα ΑΕ πεύθομαι - θυγάτηρ, οίδτι όέν έχουμε σ' αυτό διαδοχικά δασέα), που έδειξε ότι οι φθόγγοι μπορούν να δεχτούν επιδράσεις από μη συναφεείς φθόγγους.

3) ΙΕ άηχο άφωνο τρέπεται σε τευτονικό ήχηρό τριβόμενο, π.χ. σανσκρ. sarjā έλλ. έπτά γοτθ. sibun αρχ. άγγλ. seofon αρχ. άνω γερμ. sibun σανσκρ. ritā έλλ. πατήρ γοτθ. faðaz αρχ. άγγλ. faðer αρχ. ισλανδ. faðer σανσκρ. śukra έλλ. έκυρά αρχ. άγγλ. siweger αρχ. άνω γερμ. siwiger

Η άνωμαλία αυτή εξηγήθηκε από το νόμο του Verner (ή εξαίρεση όφείλεται στο ότι ό τόνος στην ΙΕ έπεφτε μετά το σύμφωνο, πθ. την αντίθεση ΙΕ *bh₂tér- - *rótér- : γοτθ. broðaz - faðaz), που έδειξε τη σημασία του τονισμού στη φωνητική εξέλιξη.

Η τελειοποίηση της μεθόδου όδήγησε στην αρχή των νεογραμματικών : "οί φωνητικοί νόμοι ένεργούν χωρίς εξαιρέσεις" (1876), που άμφισβητήθηκε αργότερα από τη γεωγραφική γλωσσολογία και τς νεώτερες γλωσσολογικές σχολές (βλ. παρακάτω).

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Η μέθοδος αυτή άποτελετ μια διαδικασία που όέν παίρνει ό-

πόψη της άλλες γλώσσες για την αποκατάσταση και βασίζεται στην εμφάνιση φωνητικών μεταβολών χωρίς έπλοραση στη μορφολογία. Όταν βρίσκουμε φωνητική ποικιλία ο' ένα μεταγενέστερο στάδιο μιας γλώσσας, μπορούμε να υποθέσουμε, με τον προγενέστερο τύπο (έχειτάζοντας π.α σχήματα φωνητικής αλλαγής, τη συγχώνευση φθόγγων, το χαρακτηριστικό φωνητικό περιβάλλον κτλ.). Π.χ. οι αναδιπλασιασμένοι τύποι *hē* δέωκα (σανσκρ. *dadāku*) - *hē* πέφυκα (σανσκρ. *bāhūka*) μάς οδηγούν στην αποκατάσταση **phēka* (σανσκρ. *bāhūka*), όπως και τα *hē* δυνε-δυνχος, κήρυς-κήρυκος αλλά θρέ-τριχος στην αποκατάσταση **thrih-* < *hē* **dhrih-* (πρ. και νόμο του Grassmann).

Αν τα μορφολογικά σχήματα παρουσιάζουν μια έπαρκη όργάνωση, μπορούμε να αποκαταστήσουμε φωνήματα, που εξαφανίστηκαν, από έσωτερικές ένδειξεις. Έτσι ήδη το 1879 ο *Saussure* όχεται ότι οι ρίζες **hē-*, **gʷem-*, **sed-* (πρ. *hē* φέρω, βαίνω, έξομαι) όέν διαφέρουν από τις **ag-*, **stā-*, **dhē-*, **es-* (πρ. *hē* άγω, ύστημι, τίθημι, είμι), που πρέπει να αναγνωριστούν ως **heg-*, **steh-*, **dhe-*, **es-*, αν δεχτούμε την εξαφάνιση όρισμένων φθόγγων, των "λαρυγγικών". Αργότερα, μετά την ανακάλυψη και ανάγνωση της χετιτικής, ο *Kurylowicz* βρίσκει σ' αυτή φθόγγους που τους αντιπροσωπεύουν (*h*, *h̥*) έπαληθεύοντας την υπόθεση του *Saussure* και έγκαινιάζοντας ένα νέο πεδίο έρευνών, τη "λαρυγγική θεωρία".

Η έσωτερική αποκατάσταση εφαρμόζεται με τη μεγαλύτερη, βεβαιότητα στα μορφολογικά παραδείγματα και άποσκοπεί στην άνεύρεση της σχετικής χρονολογίας των αποκαταστημένων τύπων. Δεν εφαρμόζεται, όταν βρίσκουμε πλήρη συγχώνευση σε μορφήματα ποικίλων μορφών (π.χ. **bh*, **b*) στα ίρανικά) ή όταν η μορφοφωνηματική ποικιλία που προκύπτει έχη έπισκοπιστή από κατοπινές φωνητικές μεταβολές ή αναλογικούς σχηματισμούς και άπώλειες φθόγγων. Απομονωμένοι τύποι διατηρούν ένδειξεις πολύ χρόνο, αλλά είναι πολύ δύσκολο να εφαρμόσουμε μια τεχνική χρησιμοποιώντας μορφοφωνηματικές ποικιλίες.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΡΙΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Οι όοο μέθοδοι που είδαμε ως τώρα βασίζονται στις φωνητικές άντιστοιχίες για να εξηγήσουν τις λεξικές και γραμματικές όμοιότητες. Οι άντιστοιχίες είναι τα μόνα θετικά δεδομένα και οι αποκαταστάσεις όέν είναι παρά τα σύμβολα με τα όποτα εκφράζουμε σύντομα τις άντιστοιχίες" (*Meillet*). Ο γλωσσολόγος συγκρίνει τους άρχαιότερους γλωσσικούς τύπους και με βάση τα συστήματα άντιστοιχιών, που εξακρίβωσε και που προϋποθέτουν μια κοινή πραγματικότητα, όδηγεύται στη δημιουργία συμβόλων, που εκφράζουν σύντομα τις άντιστοιχίες, π.χ. **p*, **qépos*, **es/-s-*, **-ti*, **-oni*

"Έτσι αποφεύγει κανείς όρισμένες παγίδες, π.χ. δέν ταυτίζει τό λατ. *habēre* < *gh- μέ τό γοτθ. *haban* < *k-, ένώ αντίθετα συνδέει φωνη- τικά τελείως άνομοιόμορφες λέξεις, π.χ. άρμεν. *elku* καί έλλ. όδο, λατ. *duo*, όιότι βρύσκουμε *elku* "μακρύς" (πρ. ΑΕ *ōfārōn*), *elkūziti* "φοβοῦμαι" (πρ. ΑΕ *ōfējios*). Ένα πρωτοίΕ φώνημα όρίζεται από ένα σύστημα αντίστοιχιών, πού μᾶς βοηθεῖ νά βρούμε μιᾶ πολύ ακριβής φιλολογική έρευνα. Υπάρχουν όμως καί μεθοδολογικά προβλήματα, π.χ. προχωρώντας πρὸς τᾶ πλῶ οεχόμαστε γιά κάθε ύπομᾶδα ένα φώνημα χωρίς διαλεκτικές διαφορές, είναι όμως πιθανό ότι όρισμέ- νες διάλεκτοι δέν ήταν όμοιόμορφες ή ότι αντανακλοῦν μιᾶ άνομοι όμορφη κατάσταση (π.χ. ΑΕ *ākmw*, σανσκρ. *akṣmā* "πέτρα/ούρανός" αλλά λιθουαν. *akmuo* "πέτρα", έκκλησ. σλαβ. *kāmy* "πέτρα", όπου οί γλῶσσες *skāmy* παρουσιάζονται χωρισμένες. Βλ. ΙΕ διαλεκτολογία καί γλωσσό γεωγραφία).

Οί αποδείξεις βασίζονται : στη μορφολογία (όσο πιό μοναδικά είναι τᾶ δεδομένα οὗο γλωσσών πού διαπιστώνουμε τήν αντίστοιχία τους, τόσο μεγαλύτερη υποδείκτική δύναμη έχει αυτή, πρέπει όμως νά έξεταστέ καί τό σύνολο τῆς μορφολογίας), στη φωνητική (ή σύγ- κριση τῶν γλωσσών μιᾶς οίκογενείας γίνεται αποκλειστικά μέ κα- νόνες αντίστοιχίας), στο λεξιλόγιο (οί άνωμαλίες τῶν αντίστοιχι- ῶν δηλώνουν είτε δάνεια από άλλες γλῶσσες είτε μιᾶ έτυμολογία πού πρέπει νά άπορρίψουμε. Τᾶ ρήματα καί έπὶθετα είναι λιγότερο ύποπτα από τᾶ οὐσιαστικά).

ΓΛΩΣΣΟΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Οί παραπάνω μέθοδοι βασίζονται στο γεγονός ότι οί γλῶσσες με- ταβάλλονται. Γνωρίζουμε όμως ότι οί γλῶσσες ύφλστανται καί άπώ- λειες, ιδίως στο λεξιλόγιο μέ τῆς πολιτιστικές αλλαγές (π.χ. όροι αστρολογίας, μύθας, "δνά" κτλ.). Μέ βάση τήν άπώλεια στοιχείων τοῦ λεξιλογίου προτάθηκε μιᾶ νέα μέθοδος, ή γλωσσοχρονολογία (ή λεξι- κοστατιστική, πού ταιριάζει περισσότερο στη στατιστική μελέτη τοῦ λεξιλογίου γιά στατιστικούς σκοπούς), πού χρησιμοποιεῖ τόν ρυθμό άπώλειας ή τό ποσοστό διατηρήσεως τοῦ βασικοῦ πυρήνα τοῦ λεξιλογίου γιά τόν καθορισμό χρονολογικής γλωσσικής υχέσεως.

Η μέθοδος αυτή μπορεί νά χρησιμοποιηθεῖ γιά γλῶσσες πού δέν έχουν γραπτά μνημετά, γιά νά καθοριστοῦν οί σχετικοί χρόνοι χω- ρισμού ή οί ύπομᾶδες των. Η χρησιμότητά της δέν είναι άνόμη άναμφισβήτητη.

ΔΙΑΔΕΚΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ Η ΓΛΩΣΣΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

"Η γλωσσική γεωγραφία είναι ή συστηματική έρευνα τῆς γλώσσας (μέ βοήθεια ειδικῶν έρωτηματολογίων) γιά εξακρίβωση τῆς ιδιωματι-

κής χρήσης σέ όσο γίνεται περισσότερα αντιπροσωπευτικά μέρη" (Τριανταφυλλίδης). 'Αρχίζει με την κατασκευή γλωσσικών ατλάντων (Gilliéron στη Γαλλία, Wenker στη Γερμανία) και "έχει ουσιαστικό σκοπό να ανασυστήσει την ιστορία των λέξεων, κλίσεων και συντακτικών συναθροίσεων βάσει της κατανομής των μορφών και τύπων του παρόντος" (Dauzat). 'Η γλωσσογεωγραφία, που αναπτύχθηκε ιδιαίτερα από τους 'Ιταλούς "νεογλωσσολόγους", κατέληξε στα εξής συμπεράσματα

κάθε γλωσσικό στοιχείο έχει τη δική του έκταση, τα όρια της οποίας δηλώνονται πάνω στο χάρτη με μια "ισόγλωσση γραμμή" ή ένα "ισόγλωσσο". Τα όρια μεταξύ γλωσσών ή μεταξύ διαλέκτων δεν μπορούν να όριστούν με ακρίβεια (άποτελούν "ισογλωσσικές θέσμες" ή "όθες ισογλώσσων"). Παρατηρούνται συχνά διαφορετικά ισογλώσσα για λέξεις της ίδιας δομής. Έτσι αμφισβητούνται ή κανονικότητα των φωνητικών αλλαγών (αρχή συγκριτικής γλωσσολογίας) και η χρησιμότητα διακρίσεως διαλέκτων (που όρίζονται ως: "ή άμοιότητα στην ένδοξη και ή ένδοξη στην άνομιότητα, ένα σύνολο διαφορετικών τοπικών ιδιωμάτων με κοινά χαρακτηριστικά και που μοιάζουν περισσότερο μεταξύ τους παρά με άλλα της ίδιας γλώσσας, χωρίς να περιλαμβάνουν όλα τα ιδιώματα μιας γλώσσας, π.χ. ή άττική" (Meillet)). 'Η στάση αυτή φθάνει σε υπερβολές, όταν εξέταζε χωριστά λέξεις, χωρίς την κοινωνική λειτουργία τους.

'Η διαλεκτική ταξινόμηση (βλ. και ταξινόμηση γλωσσών και ΙΕ διαλεκτολογία) προχωρεί από τα ισογλώσσα σημαντικών γλωσσικών χαρακτηριστικών και τις θέσμες ισογλώσσων προς μεθόδους συσχέτισεως: οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι ζητούν να μάθουν αν ένας πίνακας χαρακτηριστικών βρίσκεται σε όρισμένα σημεία του γεωγραφικού χώρου. Έπειτα συνδέουν τα σημεία που έχουν όμοιους συντελεστές συσχέτισεως με γραμμές που λέγονται "ισόβαθμα". Αύτά μπορεί να αναφέρονται και σε άλλα πολιτιστικά στοιχεία (π.χ. λαϊκές συνήθειες, άγροτικές μεθόδους κτλ.) και όρίζουν περιοχές που εξασκούν όμοιομορφη επίδραση στη γλώσσα, τις "διαλεκτικές περιοχές" (συχνά πλησιάζουν τα πολιτικά όρια).

'Η διαλεκτική γεωγραφία διακρίνει επίσης: α) τις έστιακές περιοχές, δηλ. σημεία ή περιοχές γλωσσικής περιωπής, κέντρα απ' όπου περνούν λίγα ισογλώσσα, β) τις περιοχές λειψάνων ή επιβιώσεων, δηλ. άπρόσιτες κάποτε άσυνεχείς, περιοχές, μακριά από ισογλώσσα, γ) τις μεταβατικές περιοχές, στα όρια καθαρά διαγραμμένων περιοχών.

'Η γλωσσογεωγραφία όδήγησε σε μια καλύτερη κατανόηση των γλωσσικών κοινοτήτων και της κατανομής των γλωσσικών χαρακτηριστικών. Οι άνακαλύψεις της σύγχρονης διαλεκτολογίας χρησιμοποιήθηκαν για την έρμηνεία γλωσσικών καταστάσεων περασμένων περιόδων (π.χ. τον τύπο

μέσης φωνής με -2 σάν τύπο περιοχής λειψάνων κτλ.) "Η άπλή σύγκριση οιαλεκτικών γεωγραφικών χαρτιών έξηγετ πολλές φορές αξιοπερίεργα φαινόμενα και ή συγκριτική μέθοδος κερδίζει σέ ακρίβεια, έκταση και άνεση" (Meillet). Με τή βοήθεια της κατασκευάστηκαν διάφορα μοντέλα γλωσσών στην εξέλιξη τους (μλ. 1Ε διαλεκτολογία), που δηλώνουν σύντομα και παραστατικά τά αποτελέσματα της έρευνας. Τά μοντέλα αυτά (π.χ. τό οίκογενειακό δέντρο γλωσσών) έχουν συνήθως δύο διαστάσεις και αποδέχτηκαν άνεπαρκή στην απόδοση έξαιρετικά πολύπλοκων συστημάτων κοινωνικών θεσμών όπως ή γλώσσα.

Η οιαλεκτική γεωγραφία και ή κοινωνική γλωσσολογία μας δείχνουν τήν ποικιλία που υπάρχει κοντά στα κοινά δομικά χαρακτηριστικά και τό κοινό λεξιλόγιο : υποσυστήματα και διάλεκτοι ποικίλων τύπων (γεωγραφικές: ρατοίς, έπαρχιακή, πολυγλωσσία συνόρων κτλ., κοινωνικές, επαγγελματικές κτλ.) και τς αλλαγές που έπιφέρουν οι άλλες επιδράσεις τους και οι ξένες επιφράσεις (άπό κέντρα ακτινοβολίας ή γραμμές επικοινωνίας, π.χ. ο Ρήνος). Η γλώσσα (ιδίως ή κοινή) είναι ένα σύμπλεγμα ποικίλων στρωμάτων, σέ κάθε ένα από τά όποτα τά άτομα χρησιμοποιούν συνθέσεις από τς δυνατότητες που τούς προσφέρονται. Καμία γλώσσα (ή "ιδιόλεκτο", δηλ. ή γλώσσα ενός όρισμένου ατόμου) οέν έχει τέλεια συμμετρία και οι αλλαγές συχνά παρουσιάζονται σέ φωνολογικά και μορφολογικά σχήματα χωρίς ίσορροπία (πχ. στην κοινή ΝΕ χωρις αλλά παιδς < υποκορ. σέ -ιον).

ΣΤΡΟΥΚΤΟΥΡΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

Οι νεώτερες σχολές και τάσεις της γλωσσολογίας, υποστηρίζοντας ότι κάθε γλωσσικό στοιχείο αποτελεί μέρος συνόλου με τό όποτο συνδέεται στενά και ότι κάθε μεταμόρφωση που υφίσταται έχει αποτελέσματα στα άλλα στοιχεία και αφήνει ίχνη που αποκαλύπτουμε με προσεκτική έρευνα, είσήγαγαν μεθόδους, που έξετάζουν τή δομή των στοιχείων της γλώσσας πριν και μετά από τήν αλλαγή (διαδοχή συγχρονικών συστημάτων). Η εξέλιξη είναι άργή, αλλά συχνά μπορούμε νά τήν παρατηρήσουμε, π.χ. στα γαλλικά τό [œ] τείνει νά προφερθί σάν τό γαλλ. [ø]. Η νέα μέθοδος ξεκινά από τό ολοκληρωμένο σύστημα για νά διαπιστώσει τς έσωτερικές τάσεις και νά παρατηρήσει πώς οι τάσεις αυτές εξαλείφονται. Κάθε γλωσσικό σύστημα κληρονομεί έσωτερικές έλλειψεις ίσορροπίας (που λύνονται δημιουργώντας νέες έλλειψεις) και μπορεί νά υποστέι άκόμη και στο γραμματικό σύστημα τήν επίδραση όρισμένων έξωτερικών πιέσεων. Η κατανομή των φωνημάτων και ή συχνότητα των μονάδων, όπως και των συνδυασμών τους, στή ροή του λόγου αποτελούν σημαντικούς παράγοντες της εξέλιξης των φωνολογικών συστημάτων. Οι παράγοντες συχνότητας και ολοκληρώσεως του συστήματος μπορούν νά όρουν πρός τήν ίδια κατεύθυνση ή σέ

άντιθετες, π.χ. τὰ /θ/ καὶ /δ/ στὰ ἀγγλικά διατηροῦνται ὡς φωνήματα, ἂν καὶ λίγες λέξεις ἔχουν /δ/, ἐπειδὴ οἱ λέξεις αὐτές εἶναι πολὺ συχνές καὶ ἐπειρῇ τὸ φωνολογικὸ σύστημα παρουσιάζει τὴν ἀντίθεση ἡχηρότητας /p/-/b/ κτλ. (ὁ ὀυναμισμός τῆς γλώσσας τείνει νὰ ἐξαλειφῇ τὴν μὴ ὀλοκληρωμένες ἀντιθέσεις). Δὲν εἶναι σπάνια ἐπίσης φαινόμενα παραλλήλων ἐξελεύσεων ἢ σύγκλισης, π.χ. ἀρχ. ἀγγλ. *þing* - *tu* καὶ ἀρχ. ἄνω γερμ. *dein* - *tu* "οὐκέποτεσαι ἐσύ" ἀνεξάρτητα ὁδηγοῦν στὴ νέα ρημ. κατάληξη *-en*. προσώπου - *est*.

Οἱ νέες μέθοδοι (ὅπως καὶ ἡ γλωσσολογία) κρίνουν τὸ ἔργο τῆς σχολῆς τῶν Νεογραμματικῶν καὶ διακρίνουν τὰ ἐξῆς μειονεκτήματα : δὲν προχωροῦν πέρα ἀπὸ τὴ διαπίστωση ἀλλαγῶν ἢ τὸ πλὺ ἀπὸ τὸ νὰ ὑποδείξουν παράλληλα φαινόμενα, δύνουν χωριστοὺς κανόνες καὶ ὅχι μιὰ ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῶν ἀλλαγῶν σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐποχῇ, δὲν ἐννοιάφρονται γιὰ τὴ συστηματικὴ χρονολογία τῶν ἀλλαγῶν, ἀγνοοῦν ὅτι πολλὰ φορὲς εἶναι δύσκολη ἡ διάκριση φωνητικοῦ νόμου καὶ δανεισμοῦ ἢ ἀναλογίας, ἐξετάζουν τὴ γλώσσα σὰν φιλόλογοι καὶ ἀφήνουν ἀναπάντητο τὸ πρόβλημα τῆς αἰτίας τῶν γλωσσικῶν ἀλλαγῶν. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ δὲν ἀναιρεῖ τὴν μεθοδολογικὴς ἀρχὴς τῶν Νεογραμματικῶν, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ τὴν συμπληρώσῃ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ στὴν ἱστορικοσυγκριτικὴ γλωσσολογία τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων γλωσσικῶν θεωριῶν.

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

"Ὑλεις οἱ γλώσσες μεταβάλλονται μέσα στὸ χρόνο. Ἡ ταχύτητα ἀλλαγῆς ποικίλλει κατὰ γλώσσες (π.χ. ἀπὸ τὴν σημερινὴν γλώσσας ἢ ἀκκαδικὴ τοῦ 2000 π.Χ. παρουσιάζεται πρὸ ἐξελιγμένη ἀπὸ τὴν ἀραβικὴ τοῦ 700 μ.Χ.) καὶ κατὰ περιοχὰς μιᾶς γλώσσας (π.χ. τὸ λεξιλόγιό μεταβάλλεται ταχύτερα). Ὑπάρχουν στιγμὲς, ὅπου ὁ ρυθμὸς ἀλλαγῆς φαίνεται νὰ ἐπιταχύνεται.

Οἱ αἰτίες τῶν γλωσσικῶν μεταβολῶν εἶναι ποικίλες (βλ. παρακάτω), ὅπως καὶ οἱ θεωρίες τῶν γλωσσολόγων σχετικὰ μ' αὐτές.

ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΑ ΦΩΝΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Οἱ συνεχεῖς ἀλλαγές μέσα σὲ μιὰ γλώσσα ὁδηγοῦν σὲ τροποποιήσεις φθόγγων, ποὺ δὲν ἔχουν καμιά ἐπίδραση στὸ σύστημα (ἔως ὅτου συμβῇ καμιά περαιτέρω διάσπαση). Ἡ ἐμφάνιση νέων φωνημάτων σ' αὐτές τὴν περιπτώσεις μᾶς πληροφορεῖ γιὰ προηγούμενες ἀλλοφωνικὲς ἀλλαγές (βλ. παρακάτω) στὴ γλώσσα, ποὺ δηλώνονται μὲ ἀσυνέπειες καὶ λάθη γραφῶν. Ἡ ἱστορικοσυγκριτικὴ γραμματικὴ δὲν πρέπει νὰ ἀναφέρῃ μόνον κάθε ξεχωριστὴ ἀλλαγὴ, ἀλλὰ νὰ τὴν παρουσιάσῃ μέσα στὰ συστήματα τῶν δύο διαδοχικῶν σταδίων (σχήματα ἀντικατάστασης στὰ φωνητικὰ συστήματα καὶ φωνολογικὲς ἀντιστοιχίες, π.χ.

μεσαιων.άγγλ. $\text{t} \rightarrow \text{t}^h$ / $\text{t} \rightarrow \text{t}^h$ / - νέα άγγλ. $\text{t} \rightarrow \text{t}^h$ / $\text{t} \rightarrow \text{t}^h$ /, μεσ.άγγλ.
/ $\text{t}, \text{d}, \text{n}$ / - νέα άγγλ. φαντασικά / $\text{t}, \text{d}, \text{n}$ / χωρίς άλλαγή συστήματος)

Στοιχεῖτα άπαραίτητα γιά τήν κατανόηση τών φωνητικών μεταβολών:
α) πλήρης γνώση τής άρθρωτικής φωνητικής (Παράρτημα II), β) τύποι τροποποιήσεων φθόγγων ή μηχανισμοί τών φωνητικών μεταβολών (εἴτε όδηγοῦν εἴτε όχι σέ άλλαγές τοῦ φωνητικοῦ συστήματος), ποῦ διακρίνονται σέ :

A. Άλλαγές στά άλλοφώνα : άναδιευθέτηση τών άλλοφώνων (τών συγκεκριμένων φωνητικῶν μορφῶν ένδς φωνήματος, π.χ. στά NE τδ φώνημα /γ/ παρουσιάζει τδ άλλοφώνα [γ] καί [γ'] : γάμος - γέρος) βαθμιαῖα καί άνεπαίσθητα σέ μεγάλο διάστημα χρόνου. Περιπτώσεις :

1. άνεξάρτητη καί έξαρτημένη άλλαγή, π.χ. IE $^*/\text{o}/ >$ τευτον. /α/ παντοῦ, πρωτοέλλην. $^* \alpha >$ άττικδ ή παντοῦ έκτός μετά ε, ι, ρ.

2. άλλαγή στή θέση άρθρώσεως, π.χ. AE πατήρ - γοτθ. fader (τδ IE χειλικδ ἔγινε στά γοτθ. χεילוδοντικδ)

3. άλλαγή στόν τρόπο άρθρώσεως, π.χ. AE β [b] > NE [β] (άφωνο τριβόμενο)

4. άλλαγή στή θέση τής ύπερώας, π.χ. λατ. uium > γαλλικδ vin [v] (έρρινοποίηση)

5. άλλαγή στή θέση τής γλωσσίδας (φωνητικῶν χορόδων), π.χ. λατ. duo άλλά άγγλ. two (ήχηροδ-ήχηρο), λατ. urna > γαλλ. urne (ήχηροποίηση).

6. άλλαγή στό βαθμό άνοίγματος φωνήεντος, π.χ. μεσ.άγγλ. $/\text{x}/ >$ /iy/ στή λέξη see "θάλασσα".

7. άλλαγή στήν προώθηση φωνήεντος, π.χ. πρωτοέ [u] > άττικδ [u']

8. άλλαγή στήν χειλική άρθρωση, π.χ. άττικδ [u] > NE [i]

Οί "μετακινήσεις" τών άλλοφώνων μποροῦν νά όδηγήσουν σέ άναδιευθετήσεις τής μορφολογικής καί σημασιολογικής δομής μιᾶς γλώσσας (μέ έξάλειψη άντιθέσεων, π.χ. όταν στά έλλ. τδ η > [i], τριτόκλιτα σέ -ις συνέπεσαν μέ πρωτόκλιτα σέ -η). Παρουσιάζουν διάφορα σχήματα:

α) συγχώνευση φωνημάτων, π.χ. IE $^*/\text{o}/$ καί $^*/\text{a}/ >$ τευτον. /α/.

β) διάσπαση άλλοφώνων : πρωταρχική (μερικά άλλοφώνα συνεχίζουν τδ άρχικδ φώνημα, άλλα συγχωνεύονται μέ ένα άλλο) καί δευτερεύουσα (είσαγωγή νέων φωνημάτων), π.χ. μεσαιων.άγγλ. [u] > νέα άγγλ. [ə] καί [u] : win "τρέχω", put "βάζω".

γ) άπώλεια φωνημάτων, π.χ. AE dase [h] > NE dash .

B. Άλλαγές στά φωνήματα : προσβάλλουν τούς φθόγγους μόνο σέ όρισμένες έμφανσεις τους καί μπορεῖ νά μήν εἶναι παντοτινές. 'Η άλλαγή γίνεται κατ' έυθεῖαν άπό ένα φώνημα σέ άλλο (οί όμιλητές ἔχουν συχνά συνείδηση τών μεταβολῶν αὐτῶν). Περιπτώσεις :

1. Αφομόλωση : μεταβολή στήν άρθρωση ένδς φθόγγου πρός τήν κατεύθυνση ένδς άπό τούς γειτονικούς :

1) ύποχωρητική ή προληπτική : α) συνεχόμενη, π.χ. ουν-μετέχω >

συμμετέχω, β) έξ αποστάσεως, π.χ. *σεισουράδα > σουσουράδα.

2) προχωρητική ή εξακολουθητική : α) συνεχόμενη, π.χ. *άλχος > άλλος, β) έξ αποστάσεως, π.χ. ΑΕ θβέλδς > άτπ, θβολδς.

3) άμοιβαία, όηλ. (1) καί (2), π.χ. άγγλ. seueh [séueh] "7" > κάποτε [sébm]

4) οέ ανάπτυξη πρόσθετου συμφώνου ή φωνήεντος, π.χ. ΑΕ άν-δ-ρδς, λατ. sum-p-si (συνοδότες φθόγγοι), λατ.

5) άλλες, μή σποραδικές, άλλαγές άρθρώσεως : δάνεια ξένων όμιλητών ποδ άκοϋν μία γλώσσα μέ τό δικό τους φωνολογικό σύστημα (π.χ. λατ. tuiumhrus), προφορά βάσει όρθογραφίας κτλ.

6) ούράνωση : ένα σύμφωνο έξομοιώνεται μέ γειτονικό [j] ή μπροστινό φωνήεν, π.χ. λατ. caelum > γαλλ. ciel [sjél], ΝΕ διαλεκτικό έτσεένος (τσιτακισμός), πβ. διάκριση ΙΕ γλωσσών σε cahtum καί sahtum

7) στην άρθρωση φωνήεντος : α) μεταφώνια ή Umlaut (προληπτική έξ αποστάσεως), π.χ. *[mūs-iz] "ποντικία" > άρχ. άγγλ. [mýs] > μεσ. άγγλ. [mīs] > νέα άγγλ. [májs], β) άρμονία φωνηέντων (προχωρητική), π.χ. τό τουρκ. -dít "είναι" έμφανίζει διαφορετική μορφή κατá τή λέξη στην όποία έπιτίθεται : iji-dít, kiz-dít, kus-tut, sú-tút κτλ. "είναι καλδ, - κορίτσι, - πουλά, - γάλα", γ) χειλοκοποίηση, π.χ. *laudu > άρχ. ίσλανδ. lghd "χώρες" (πβ. ΙΕ λαρυγγοχειλικά > ΑΕ χειλικά πριν από ο, υ : ποτός αλλά τός).

11. Ανομόλωση : τάση προς άπλοποίηση τής ένέργειας τοϋ νευρικού συστήματος μέ άποτέλεσμα φθόγγους ή σειρά φθόγων άνόμοιους μεταξύ των. Περιπτώσεις :

1) άντίκατάσταση (κυρίως έξ αποστάσεως, μέ σύμφωνα συνήθως ύγρά) α) ύποχωρητική, π.χ. γρηγορά > γλήγορα, β) προχωρητική, π.χ. βεγληδς άλλα τολμηρδς, λατ. nauclis - miltatiz.

2) άπλολογία καί παράλειψη φθόγγου : άπώλεια ένδς τμήματος τής φωνητικής μορφής, π.χ. φρατρία > φατρία (ύποχωρητική), πέννομας > πέννομας (προχωρητική), διδάσκαλος > δάσκαλος, όμηρ. άμφορεϋς > άμφορεϋς.

3) μετάθεση : έναλλαγή φωνημάτων, π.χ. *τέτω > τέτω (συνεχόμενα) *επέκτομαι, πβ. λατ. specio > σκέπτομαι, φούχτα - χούφτα (έξ αποστάσεως). Ιβ. καί επένθεση, π.χ. *βαμ-ιω > βανιω > ΑΕ βαίνω.

4) άντιμεταχώρηση, π.χ. ΑΕ γεν.-ης > -εως, πάθνη - φάτνη.

5) διαφορετικός σχηματισμός, π.χ. ΑΕ όρνύφιον - ξυράφιον.

111. Εξασθένηση καί άπώλεια :

1) άποκοπή τελικού ή άρκτηκού φθόγγου, π.χ. *άλλοδ > άλλο, ΝΕ φέρ'το ΑΕ ήμέρα > ΝΕ μέρα (άφαίρεση).

2) συγκοπή : άπώλεια έσωτερικού φθόγγου λόγω ίσχυροϋ τονισμού ή όύσκολης άρθρώσεως, π.χ. Νε φέρετε > φέρ'τε, ΑΕ γεγράφθαι > -φθαι.

3) εξασθένηση σε άτονες συλλαβές, π.χ. λατ. ago - άά-igo.

4) μέ αναπληρωματική έκταση, π.χ. ΑΕ ἵππο-νς > ἵππῶς > ἵππους.

5) μέ προσθήκη φθόγγων, π.χ. προθετικά φωνήεντα : ΝΕ ἄ-ρόελλα, λατ. *schola* > ισπ. *escuela* , γαλλ. *école*.

θεωρίες φωνητικῶν ἀλλαγῶν.

Ἦς βάση (αἰτίες, ὅροι, τάσεις κτλ.) τῶν φωνητικῶν ἀλλαγῶν ἔχουν ληφθῇ κατὰ καιροῦς : ἡ ἀνατομία (ἐπίδραση μεταναστῶν κτλ.), τὸ κλίμα καὶ ἡ γεωγραφία (ὁ Σάριτ ὅμως ἀπέδειξε ὅτι ἓνα σύστημα μέ τραχέα σύμφωνα ὅεν συνδέεται μέ τραχύτητα κλίματος), οἱ κοινωνικοὶ θεσμοί (εὐφημισμοί, *taboo* : ὀνόματα ζώων, λειτουργίες σφύματος, θάνατος κἄ.), ἡ ταχύτητα ἄρθρωσης (π.χ. λατ. *octo* > ἱταλ. *otto* , ἀλλὰ πρ. ΝΕ διαλεκτικὸ καπινός), ἡ ἐπίδραση ἀτόμων (π.χ. ὁ *Van Helmont* ἔπλασε τὴ λέξη *ghas* "γιάσι", ὁ *G. Eastrman* τὴν *Kodak* . Ἰσχυρές προσωπικότητες μπορεῖ νά ἔχουν κάποια ἐπίδραση στὴ γλώσσα), ἡ ἀλληλεπίδραση οὐκ ἢ περιουσιῶν διαλέκτων ἢ γλωσσῶν (ὡς ὑπόστρωμα, ὑπερστρωμα, παράστρωμα, ἢ σὲ πολὺγλωσσες κοινότητες), ἡ εὐκόλεια στὴν ἄρθρωση (ὅ, τι ὅμως εἶναι εὐκόλο γιὰ μιὰ γλώσσα μπορεῖ νά εἶναι οὐσκόλο γιὰ μιὰ ἄλλη, π.χ. τὰ ἸΕ λαρυγγοχειλικά διατηροῦνται στὰ λατ. ἀλλὰ μεταβάλλονται στὰ ἑλλ. : *quid* - *τί*), οἱ περὶ οἱ ταραχῶν, ἡ θεωρία τοῦ *Gilliéty* : ἓνα ὁμώνυμο διώχνει ἓνα ἄλλο (ὑπερβολική, πρ. ΝΕ φίλος-φίλος, κλένω-κλένω κτλ.) κἄ., ἡ πιὸ ἀσφαλὴς ὑπόθεση εἶναι ἡ ἑξῆς : Τὰ **φωνολογικά** συστήματα τείνουν πρὸς τὴ διατήρηση ἢ ἀνάπτυξη συμμετρίας (οἱ ἀντιθέσεις πρέπει νά διατηρηθοῦν, ἀλλιῶς τὸ σύστημα γίνεται φτωχότερο, καὶ μιὰ ἰσορροπία ὁμοίων φθόγγων βοηθεῖ στὸν ἔλεγχο τῆς γλώσσας), ἀλλὰ συχνὰ τὰ φωνολογικά συστήματα τροποποιοῦνται πρὸς τὴν κατεύθυνση ἐλλείψεως ἰσορροπίας. Ἡ δομὴ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἀποτελεῖ μόνιμο στοιχεῖο ἀστάθειας καὶ οἱ δυνάμεις τῆς οἰκονομίας καὶ ἰσορροπίας ἐξαρτῶνται ἐν μέρει ἀπὸ τὰ βασικά φυσιολογικά δεδομένα. Μὲ μεγάλη βεβαιότητα μποροῦμε νά ἐκφρασθοῦμε μόνον γιὰ τὸν μηχανισμό τῶν φωνητικῶν ἀλλαγῶν.

ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΣΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ (ΑΝΑΛΟΓΙΑ)

Ἡ **ἀναλογία** λέγεται τὸ γλωσσικὸ φαινόμενο κατὰ τὸ ὁποῖο τροποποιοῦνται ἢ δημιουργοῦνται μορφήματα, συνδυασμοὶ μορφημάτων ἢ γλωσσικὰ **σχήματα** σύμφωνα μ' ἕκαστα ποὺ παρουσιάζει ἤδη ἡ γλώσσα. Μὲ τὴν ἀναλογία τὰ μέλη ἑνὸς γραμματικοῦ συστήματος ἀξελθόντων ἢ ἐλαττωθόντων καὶ ἀνωμαλίες μποροῦν νά ἐξαλειφθοῦν. Π.χ. ἑλλ. κατὰ τὰ ἀρσενικά α' κλήσης εἰπώθηκε τὸν πατέραν κι ἔπειτα ὁ πατέρας, λατ. κατὰ τὸ *patrem* - *patr* σχηματίστηκε *homozem* - *homoz* ἀντὶ *homoz* . Ἡ ἀναλογία ἐφαρμόζεται συνεχῶς ὅταν μιλοῦμε ἢ μαθαίνουμε νά μιλοῦμε (παιδικὴ γλώσσα).

Α. Συνθήκες λειτουργίας : εἶναι ἀπαραίτητο ἓνα ὑποσύστημα :

1) κλίσεως, π.χ. Ἄριστοφάνη *ν* κατὰ τὸ *Ἀίσχλινη *ν**, ἥφερα κατὰ ἥνεγκα.

- 2) παραγωγής, π.χ. καρτερῶ - καρτέρι κατά τὸ κυνηγῶ - κυνήγι.
- 3) σύνταξης, π.χ. βορειοελλαδικὸ τὸν λῆγω κατά τὸ τὸν φωνάζω.
- 4) σημασίας, π.χ. ΑΕ ἀέλποτε κατά τὸ οὐδέποτε.
- 5) φωνητικῆς, π.χ. ΝΕ διαλεκτ. τυρῶ - βρουμουτέρῳ κατά τὸ πιόρ - φυχουπαρό.

5) γραφῆς, π.χ. ἄγγλ. *rhyme* "ῥιμα" (<ἀρχ.γαλλ. *rhime*) κατά τὸ *rhyme* "ρυθμός".

Β. Ἀποτελέσματα ἀναλογίας :

- 1) ἐυθυγράμμιση : ἐξομάλυνση διαφορῶν σέ ἓνα ὑποσύστημα, π.χ. ΑΕ *ἔρεται* > *ἐπεται* κατά τὸ *ἔπομαι*, εἰμί - ἐσμέν ἀλλά σανσκρ. *smāh*
- 2) ἀναδρομικὸς σχηματισμός : ἐπέκταση ἀπὸ κλιτοῦς ἢ παράγωγους τύπους παρὰ ἀπὸ θέματα, π.χ. ἐξαρτῶ - ξάρτι κατά τὸ ἀλατίζω - ἀλάτι.
- 3) συγχώνευση λέξεων ἢ ἀνώμαλη σύνθεση : παράγει νέους ἀπρόβλεπτους τύπους, π.χ. λατ. (*bona*) *mentē* ἔδωσε στὶς νεολατινικὲς γλῶσσες τὴν κατάληξη τροπικῶν ἐπιρρημάτων γαλλ. *-ment*, ἰταλ. *-mente* κτλ., κατά τὸ ἀνθολόγιον ἔγινε σκυλόλοιδι.
- 4) λαϊκὴ ἔτυμολογία ἢ παρετυμολογία : ἐπιδιώκει διαφάνεια τῆς σημασίας (πρ. ἀντίθεση "αἰτιολογημένων" καὶ "συμβατικῶν" λέξεων, π.χ. ΑΕ χειρόμακτρον - ΝΕ πετσέτα), π.χ. Ροδόφιλος ἀντὶ Ροδόφου.
- 5) ἔκκριση : μιὰ νέα μορφολογικὴ ἀνάλυση δημιουργεῖ νέα παραγωγικὰ ἐπιθέματα, π.χ. ἀπὸ τὸ βιολι-τζίς χωρίστηκε ἡ κατάληξη -ιτζής καὶ μ' αὐτὴν πλάστηκε τὸ λυρ-ιτζής, ἀνδράποδα κατά τὸ τετράποδα.
- 6) "κρυπτότυποι" (*Whorf*) : ὁρισμένες ἀναλυτικὲς γλῶσσες ἔχουν κρυμμένες γραμματικὲς κατηγορίες, ποὺ ἡ συστηματικότητά τους ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴ συντακτικὴ θεώρηση, π.χ. ἡ ταξινόμηση τῶν λέξεων κατά τὸ γένος στὰ ἀγγλικά.

Ἡ ἀναλογία, ὅπως καὶ ἡ φωνητικὴ ἀλλαγὴ καὶ ὁ δανεισμός, ὁδηγοῦν σέ μεταβολές τῆς γραμματικῆς δομῆς : α) ἀλλαγὴ κλιτικοῦ συστήματος, π.χ. λατ. ἐν. *mīlis*, -ī κτλ. - πλ. *mīli* κτλ. ἔγινε στὰ μεσ. γαλλ. ἐν. ὄνομ. *muis* [*myz*] πλάγ. *miz* [*myz*] - πλ. ὄνομ. *miz* [*myz*] πлаг. *muis* [*myz*] καὶ στὰ νέα γαλλ. ἐν. *miz* [*my*] - πλ. *muis* [*my*], ἐξαφάνιση κατηγορίας (π.χ. οὐκός), β) παραγωγή, διάρθρωση λεξιλογίου κτλ., π.χ. λατ. πληθ. οὐδ. *folia*, *folia*, *oreta* > γαλλ. ἐν. θηλ. *folie* "ὄπλο", *feuille* "φύλλο", *feuille* "ἔργο", γ) φράσεις καὶ σύνταξη, π.χ. ἀρχ. γαλλ. *la corā le rei* "ἡ αὐλὴ τοῦ βασιλιᾶ" ἔγινε μέ τὴ σύμπτωση ὀνομαστ. καὶ πлаг. πτώσης στὰ νέα γαλλ. *la cour du roi*, τὸ λαϊκὸ λατ. *cahtāre hābeo* ἔδωσε στὶς νεολατινικὲς γλῶσσες ἓνα νέο μονολεκτικὸ μέλλοντα : ἰσπαν. *cahtāre*.

Γ. Πότε παρουσιάζεται ἡ ἀναλογία.

Οἱ παρατηρήσεις τῶν γλωσσολόγων (*Kurylowicz*, *Μαρίτσακ*) ἔδειξαν ὁρισμένες γενικὲς κατευθύνσεις, π.χ. ὅτι ἡ ἀναλογία προχωρεῖ ἀπὸ

τούς βασικούς στους παράγωγους τύπους, ένας διπλός μορφολογικός δευκτης τείνει να αντικαταστήσει έναν απλό (π.χ. κερμ. κατά τό Γαστ πλ. Γάστρε "φιλοξενούμενος" και Βάιη πλ. Βάιημε αντί Βάιημε "όευντρο") οι μεγάλες λέξεις (έκτός σε παραδείγματα κλίσεως) μεταπλάθονται πίο συχνά κατά τς μικρές, ένας μακρύς κλιτός τύπος κατά ένα σύντομο κλ.

Η αναλογία μπορεί να θεωρηθί ως ή κεντρική διαδικασία τροποποίησης των γραμματικών συστημάτων. Όταν παρουσιαστούν αλλαγές σε φωνολογικά συστήματα, τά άποτελέσματά τους μπορούν να επεκταθύν αναλογικά σε μορφολογικές αντιθέσεις ή να παρουσιαστούν νέα στοιχεία επιφορτισμένα με την έκφραση μιās κατηγορίας (π.χ. ή άποσιώπηση τής κατάληξης του πληθ. -s φέρνει στα γαλλ. τήν αναγκαστική χρήση του άρθρου στον πλ. (es)). Έτσι οι κύριες μορφολογικές αλλαγές εξαπλώνονται με την αναλογία, αν και οι γενικευμένοι νεωτερισμοί μπορεί να είναι άποτέλεσμα φωνητικών αλλαγών ή δανεισμού (π.χ. στα ΝΕ τά σπάνια δάνεια μορφήματα -άρης από τά λατ., -τς ή και -λής από τά τουρκ., τά αντιδάνεια -σμός κτλ. Βλ. και δανεισμός). Στς ΙΕ γλωσσες παρατηρούμε μιá τάση (παράλληλη εξέλιξη) πρós τήν άπλοποίηση και άπομάκρυνση των δομικά άπαρχαιωμένων στοιχείων (π.χ. σανσκρ. *liṅgati* = λατ. *liṅguī* ή σανσκρ. *stṛiṇomi* = ΑΕ στόρνυμι με επένθεση έρρινου ένθήμετος, αλλά γοτθ. *stizunja*, ΝΕ στρώνω).

ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΑ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Η άλλαγή τής σημασίας είναι κάτι πού γίνεται άμέσως αντιληπτό, όταν υπάρχουν κείμενα από διάφορες έποχές τής ιστορίας μιās γλώσσας, και δέν περιορίζεται μόνο στις λέξεις, αλλά σ'όλα τά μορφολογικά στοιχεία. Τά προβλήματα όμως πού παρουσιάζονται έδώ είναι έξαιρετικά πολύπλοκα, κυρίως οχετικά με τή "σημασία τής σημασίας" και τή θέση της στη γλωσσολογική ανάλυση (όπου άποκτá όλοένα μεγαλύτερη σπουδαιότητα). Όταν μελετούμε τς σημασιολογικές μεταβολές δέν πρέπει να περιοριζόμαστε σε μιá λέξη και τά συμφραζόμενά της, αλλά να τήν εξετάζουμε ως μέρος ένός "συνειρμικού ή λεξιλογικού πεδίου" (Τζιερ), πού περιλαμβάνει τς λέξεις μιās νοηματικής περιοχής ή ένός συστήματος περιοχών (όπως π.χ. στα συμώνυμα : δρόμος-τροχιά-ιρέξιμο-διαδρομή-δóδος-άγώνισμα κτλ.). Μπορούμε να δεχτούμε γενικά ότι ή γλωσσολογική σημασία μιās λέξης είναι τό σύνολο των περιστάσεων όπου εμφανίζεται και τήν όρρίζουμε προσπαθώντας να βρούμε τά γλωσσικά στοιχεία πού μπορούν να τήν αντικαταστήσουν και τούς περιορισμούς χρήσεώς της στις διάφορες διαλέκτους. Η περιγραφική μελέτη των λεξικογράφων προμηθεύει στοιχεία στον ιστορικό γλωσσολόγο, πού εξετάζει :

Α. Αίτιες ή παράγοντες των σημασιολογικών αλλαγών.

‘Ο *Mei ðlet* διακρίνει τρεῖς αίτιες :

α) νέα χρήση λέξεων καθώς αλλάζουν τὰ συμφραζόμενα (ή λιγότερο παραγωγική), π.χ. ΑΕ οὐδέν > ΝΕ ἄρνηση ὅέν, λατ. (*uia*) *stātā* > ΝΕ στράτα, ἄγγλ. *street*.

β) ἀλλαγή στήν ἀναφορά (πολιτιστική), π.χ. πένα ἀπό τό ἱταλ. καί μεταγ. λατ. *penna* "φτερό".

γ) ἀμοιβαῖες σχέσεις διαφόρων κοινωνικών ομάδων, π.χ. ΑΕ ἐκκλησία "συνέλευση" > ΝΕ "οἰκοδόμημα γιά συνέλευση πιστῶν".

‘Ο *Spretz* βεβαιώνει τίς συναισθηματικές ἀποχρώσεις τῆς σημασίας τῶν λέξεων ή τήν ἔλξη τῆς γραφικῆς ἐκφράσης, πού παίζουν σπουδαῖο ρόλο στίς σημασιολογικές ἀλλαγές, π.χ. γερμ. *Kopf* ἀρχικά "κύπελλο" > "κεφάλι", ΝΕ τρώγω ἀπό τό ΑΕ "ροκανίζω μέ τὰ ὀδόντια". Παρατηροῦμε ἐπίσης ὅτι : α) οἱ ἐκφραστικοί ὅροι χάνουν τήν ἐκφραστικότητά τους, ὅταν χρησιμοποιοῦνται συχνά, π.χ. οἱ ἐκφράσεις τῆς αἰσθ. κτλ., β) οἱ ὅροι πού χρησιμοποιοῦνται συχνά ἔχουν τήν τάση νά ἐπιβραχύνωνται, π.χ. γαλλ. *sympa* ἀντί *sympathique* "συμπαθητικός". Γιά τὰ σημασιολογικά δάνεια βλ. δανεισμός.

Β. Ταξινόμηση σημασιολογικών αλλαγών :

1) στένεμα ή περιορισμός (μέχρι ἀπώλειας) : εἰδίκευση σημασίας π.χ. ΑΕ πετεινός "πετάμενος" > ΜΕ καί ΝΕ "κόκορας", ΝΕ διαλεκτικά δειντρά = "ἐλιές", ἄλογα *ζῶα* > ΝΕ οὐσ. ἄλογα.

2) ἄπλωμα ή επέκταση : γενίκευση σημασίας, π.χ. ΑΕ κάμνω "κουράζομαι" > ΝΕ κάνω, λατ. *casa* "αἶτλα/ὑπόθεση" > ἱταλ. *casa* "πράγμα".

3) ἀλλαγή συμφραζομένων : μεταβίβαση ή ἐναλλαγή λόγῳ ἀλληλεπίδρασης γεωγραφικῶν, τεχνικῶν, κοινωνικῶν διαλέκτων. Περιπτώσεις : α) μεταφορά : ὅταν ή ἀρχαία σημασία προέχῃ ἀκόμη, π.χ. ρίζα τοῦ βουνοῦ, πόδι τοῦ τραπεζιοῦ, ἀπό φυσικό σέ πνευματικό : ΑΕ φόβος = ἀρχικά "φυγή" κτλ., β) βελτίωση ή χειροτέρευση σημασίας, π.χ. καημένος ἀπό "δυστυχισμένος" ἔγινε "συμπαθής", ἀχρεῖος ἀπό "ἄχρηστος, ἀνωφελής" ἔγινε "αἰσχρὸς", γ) ὑπερβολή, π.χ. κύριος > *κ. Α.*, λατ. *domina* > γαλλ. *damie* "κυρία", κτλ.

Μερικές μετακινήσεις σημασιῶν ἀντιπροσωπεύουν γενικές πολιτιστικές ἀλλαγές, ἄλλες ἀκολουθοῦν γενικές στάσεις τῶν ὁμιλητῶν, π.χ. περιφροσέεις γιά λέξεις *taboo* : ἄγγλ. *beast* "ή φαιή" καί ρωσ. *medvedī* "πού τρώει μέλι" γιά τήν "ἀρκούδα". Στίς σημασιολογικές ἀλλαγές βρῖσκουμε τίς ἴδιες δυνάμεις νά ὁροῦν ὅπως καί στίς φωνολογικές : ή θέση τῶν λέξεων σ' ἓνα σύνολο ή πεδίο, ή ἐπίδραση τῶν ὁμωνύμων, τῶν κοινωνικῶν *taboo*, τῶν νεωτεριστικῶν ἀτόμων, τῶν ἐπαφῶν μέ ἄλλες γλῶσσες ή διαλέκτους.

Γ. Ἰλωσσολογική παλαιοντολογία : βασίζεται στό ὅτι κατάλοιπα

παλαιών σημασιών μπορούν να επιβιώσουν σε περιορισμένες χρήσεις και μās βοηθούν, σε περιορισμένη έκταση, στην αποκατάσταση προγενέστερων χαρακτηριστικών ενός πολιτισμού (βλ. παρακάτω για τὰ άποτελέσματα της έφαρμογής της στis IE γλώσσες).

ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

Τό λεξιλόγιο και τὰ γραμματικά σχήματα μιας γλώσσας μπορούν να διαιρεθούν σε δύο κατηγορίες : α) έγχώρια στοιχεία : όσα μπορούν να άναχθούν στο παλαιότερο στάδιο της γλώσσας, π.χ. ΝΕ πατέρας < ΑΕ πατήρ, β) δάνεια στοιχεία : όσα μπήκαν στη γλώσσα από μια άλλη, π.χ. ΝΕ πόρτα από τὰ λατ., φίλμ από τὰ άγγλ.

Δανεισμός είναι ή υιοθέτηση χαρακτηριστικών, διαφορετικών από τήν κύρια παράδοση, και όφελεται σε "παρέμβαση", δηλ. σε έπαφές διαφόρων τύπων μεταξύ γλωσσών (και διαλέκτων) και στά άποτελεσμάτων τους. Τὰ δάνεια είναι συχνότερα στο λεξιλόγιο και στά συντακτικά σχήματα, σπάνια στά μορφολογικά σχήματα και πιο σπάνια στη φωνολογία (δάνειες όμως λέξεις μπορούν να συμβάλουν στην εισαγωγή φωνημάτων, π.χ. μεσ. έλλ. /dz/, άγγλ. /z/.

Α. Περιπτώσεις δανεισμού :

1) δάνειες λέξεις (σπάνια καταλήξεις, π.χ. λατ. -*arius* > έλλ. -άρης, άγγλ. -er, ή φωνήματα, βλ. παραπάνω): κλιτές (π.χ. άρμάτων < άρμα < λατ. άκλιτες (π.χ. άντρί, τάντ).

2) σημασιολογικά ή μεταφραστικά δάνεια (*calques*), π.χ. λατ. *conscientia* από τó έλλ. συνείδησις, γερμ. *Fetterspielerei* από τó γαλλ. *téléphone*.

3) σημασιολογικοί ξενισμοί : επέκταση σημασίας από επίδραση ξένης γλώσσας, π.χ. ΝΕ μου όρνει στά νεύρα, έλαβε διαστάσεις

4) άντιδάνεια, π.χ. ΑΕ παραβολή > λατ. *parabola* > ιταλ. *parla* > ΝΕ πάρλα

Β. Βαθμός δανεισμού : έξαρτάται συχνά από τόν έλεγχο της ξένης γλώσσας που διαθέτουν οι όμιλητές :

α) φωνητική άντικατάσταση : ή γνώση της φωνολογικής δομής των δύο γλωσσών είναι άπαραίτητη για τήν έξήγηση των μορφών, π.χ. τó [z] όέν ύπάρχει στην κοινή ΝΕ και άποοιόεται με σ : γαλλ. *chauffeur* > ΝΕ σωφέρ.

β) μορφολογική τροποποίηση, π.χ. άγγλ. *task* πλ. *tasks* > ΝΕ τó και τὰ τάνκς, λατ. πλ. *data* > άγγλ. έν., περιφράσεις άντί μονολεκτικών ρημάτων : τουρκ. *telefon etmek* "τηλεφωνώ", περσ. *makel kaidan* "κατοικώ" (ρημα "κάνω" + ύπό. οάνειο από γαλλ. ή άραβικά).

γ) ξενισμοί έκφράσεων, π.χ. ΝΕ "παρακαλεῖσθε να.." άντί "παρακαλούμε να..", γαλλ. *il va sans dire* > άγγλ. *it goes without saying*

Γ. Περιπτώσεις έπαφών κατά τόν δανεισμό :

1) πολιτιστικός δανεισμός : άμοιβατός δανεισμός, όταν οι δύο

γλώσσες και οι δύο λαοί έχουν την ίδια περιωπή, και μονόπλευρος, όταν ένας λαός έχει περισσότερα να δώσει (οι ξένες λέξεις δέχονται το έμαθε ένας λαός από τους άλλους, π.χ. για τα ΝΕ βλ. Γραμματική Τριανταφυλλίδη, σ. 91-94).

2) Επιχώριος δανεισμός : όταν οι δύο γλώσσες μιλιούνται σε μία κοινωνία με τοπογραφική και πολιτική ένότητα (μονόπλευρος δανεισμός με διάκριση ανώτερης ή κυρίαρχης γλώσσας). Ιιοικιλία περιπτώσεων : όταν οι όμιλητές μαθαίνουν μία γλώσσα περιωπής (π.χ. λαοί της Εύρώπης τη γλώσσα των κατακτητηών λατών, οι Αμερικανοί μετανάστες την αγγλική), όταν λόγοι επιδρομέτες και κατακτητές διατηρούν θέσεις περιωπής και τη γλώσσα τους για ένα διάστημα αλλά μαθαίνουν την έγχώρια γλώσσα ή αντικαθίστανται από ντόπιους όμιλητές αργότερα (π.χ. οι Νορμανδοί κατακτητές στην Αγγλία), όταν διαδοχικές κατοχές αλλάζουν σε μεγάλο βαθμό το λεξιλόγιο μιας γλώσσας (π.χ. η αλβανική), διάφορες μορφές αναμεξεύσεως και επιβιώσεως.

Όταν οι όμιλητές της κατώτερης γλώσσας δυσκολεύονται να μάθουν την κυρίαρχη γλώσσα, εμφανίζονται συμβατικές παραφθαρμένες γλώσσες (*jargon*), που κατατάσσονται στις έξης κατηγορίες : α) παιδιάστικη γλώσσα : οι κυρίαρχες τάξεις, μιλώντας στους ύποτελες, χρησιμοποιούν όπως αυτοί ένα πολύ απλοποιημένο σύστημα της γλώσσας τους (π.χ. τους γονετες που μιλούν στα παιδιά τους με την άτελη παιδική γλώσσα), β) saliz : πηγάζουν από την ανάγκη συνεννοήσεως κατά τις έμπορικές έπαφές, δεν εξαχίσσονται και χρησιμοποιούνται συνειδητά και από τους δύο όμιλητές (π.χ. η *chinois*). Λέγονται και *lingua franca* , που μιλιούνταν κάποτε στην Α. Μεσόγειο, και αποτελούν μελέματα νεολατινικών γλωσσών με έλλ., άραβικές και τουρκικές λέξεις. γ) pidgin (από το άγγλ. *business*) ή ψευδο-saliz : έμπορικές γλ. με βάση τα άγγλικά, πορτογαλικά κ.ά. (χρήση από ένα όμιλητή), π.χ. η *beach-la-Ma* στις Νότιες θάλασσες, οι *pidgin* των ακτών της Κίνας κ.τ.λ., δ) κρεολες ή μιγαδοποιημένες γλώσσες : απλοποιημένες γλώσσες, ποθ έγιναν ή αποκλειστική γλώσσα μιας κοινωνίας (στη θέση μιας παλιότερης που εγκαταλείφθηκε), π.χ. "νέγρινες διάλεκτοι" στις Η.Π.Α., γλώσσες της 'Ολλανδικής Γουιάνας κ.ά.

3) Διαλεκτικός δανεισμός : μεταξύ ύποουστημάτων της ίδιας γλώσσας (γεωγραφικές, κοινωνικές, τεχνικές διάλεκτοι, "ιδιόλεκτα", *argots* κ.τ.λ., γλώσσα παλαιότερων έποχών, γραπτή γλώσσα (π.χ. στα ΝΕ : ΣΕΚ) κ.ά.). 'Ο διαλεκτικός δανεισμός φαίνεται καθαρά στη δημιουργία και επιδόρηση των κοινών γλωσσών, π.χ. στην κοινή ΝΕ έκτός από το δημοτικό λεξιλόγιο και τις ξένες λέξεις έχουμε λόγια δάνεια από την καθαρεύουσα και τα ΑΕ και δάνεια από τις ΝΔ διαλέκτους, ιδίως στον αφοριστικό λόγο.

Δ. Ξημάσια δανεισμοῦ.

Ὁ δανεισμός, ἀνθρόπων ἢ προσχεδιασμένος, ἀποτελεῖ μὲ ἀπὸ τῶν σπουδαϊότερων ἐπιδράσεις ποῦ μπορεῖ νὰ δεχτῇ μὲ γλώσσα. Ἰὰ νὰ ἐπιτύχουμε ἀνετώτερη ἐπικοινωνία, τροποποιοῦμε συνεχῶς τὰ φωνολογικά καὶ γραμματικά συστήματά μας, τὸ λεξιλόγιό μας πρὸς τὴν ὁμιλία τῶν συνεργατῶν μας.

Γιὰ τὴν ἱστορικὴ συγκριτικὴ γλωσσολογία ἡ κατανόηση τῶν φαινομένων παρέμβασης καὶ ἐπαφῆς μεταξὺ γλωσσῶν ἀποτελεῖ ὄργανο διάγνωσης καὶ ἐρμηνείας τῶν ξένων στοιχείων μιᾶς γλώσσας. Μὲ κατάλληλη μέθοδο μποροῦμε νὰ ἀντιλήσουμε ἀπὸ τῶν δάνειες λέξεις πληροφόρες σχετικὰ μὲ τὴ δομὴ ὁμοῦ γλωσσῶν σὲ μὲ ὀρισμένη χρονικὴ περίοδο, π.χ. τὸ γοτθ. *kiriska* (δάνειο ἀπὸ τὸ ἑλλ. ἐπισκοπός, δείχνει ὅτι ἡ προφορά τῶν γοτθ. *ai, ku* ἦταν [e], [o], τὸ [w] τοῦ ἀγγλικοῦ *wine* "κρασί" μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ λατ. *v* (*uine*) τὸν 1. αἰ. ἦταν [w], ἐνῶ ἄργότερα ἔχουμε ἀγγλ. *wine* "ἄμπελος" < ἀρχ. γαλλ. *uigne* < λατ. *uinea*. Τὰ δάνεια βοηθοῦν ἐπίσης στὴν ἀποκατάσταση τῶν πων (π.χ. τὰ φιλλανδικὰ δάνεια ἀπὸ τὴν τευτονικὴ *kuhihaz* "βασιλιάς", *teihaz* "δαχτυλίδι" μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀποκαταστήσουμε τοὺς τευτον. τύπους **kuhihaz*, **hihaz* (ἀρχ. ἄνω γερμ. *chuihaz*, *hihaz*) καὶ στὸν ὑπολογισμό τῆς χρονικῆς στιγμῆς τῶν φωνητικῶν ἀλλαγῶν (π.χ. ἡ δάνεια ἀπὸ τὰ γοτθ. λέξη τῆς ἐκκλ. σλαβ. [tse:ai] ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀποκατάσταση τῆς παλιᾶς (δάνειας ἀπὸ τὰ λατ., πβ. *Caesaz* γερμ. λέξης **[kai:so:zius]* > ἀρχ. ἄνω γερμ. *keisuz* καὶ βοηθᾷ στὴ χρονολόγηση (250-450 μ.Χ.) τῆς μεταβολῆς τοῦ ἐκκλ. σλαβ. [kaj] σὲ [tse], πβ. 1Ε **K^woina* > ΑΕ ποινή, ἐκκλ. σλαβ. [tse:ha]).

Α. Ἀρχαῖα ἰνδοικῇ : 1. Βεδική: ἱερὰ καίμενα (συλλογὲς ὕμνων) κατὰ προφορικὴ παράδοση (R̥gveda = γνῶσις τῶν ὕμνων, -1000-800) σὲ ΒΔ διάλεκτο με στοιχεῖα Α διαλέκτων. 2. κλασικὴ σανσκριτικὴ (S̥amskr̥t̥a = κανονισμένη, σωστή, διάλεκτος τῆς Μαιθιλαδέας): γλώσσα τεράστιας γραμματείας (περὺς b̥āh̥mat̥a καὶ ur̥ak̥ṣ̥at̥a τῶν Veda, ἔπη Māhābhārat̥a καὶ Rāmāyana, λυρικὴ ποίηση τῶν Kālidāsa, Bhāṣṭaḥaṣi, Amara, θέατρο, φιλοσοφία, ἐπιστημὲς, λαϊκὴ λογοτεχνία) ποὺ συνεχίζεται (ὡς νεκρὴ γλῶσσα) μέχρι σήμερα (πβ. λατινικά τοῦ μεσαίωνα). Μιλοῦνταν ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη βεδικὴ ὡς τὸ -400, ὅταν τὴν κωδικοποίησε ὁ Pāṇini στὴ γραμματικὴ του.

Β. Μεσαιωνική ή μέση Ινδική (-400 ως 1000) σε διάφορες μορφές: Prākṛit (prākṛita = πληβεία) γλώσσες κοινές (κατά περιοχές: śauvāśeṇī, mādgaḍhī, māhātī, etc.) που τις βρίσκουμε στο σανσκριτικό θέατρο, όπως τα δωρικά των αρχ. Έλλ. τραγωδιών, αλλά και με δική τους γραμματεία (αρχαιότερες είναι οι έπιγραφές του αυτοκράτορα Αζόκα στις έπαρχίες του κράτους του, -250). Άργότερα εξελίσσονται στις apabhraṃśa (= απόσχιση). Η διάλυση της μέσης Ινδικής κατέχει η prākṛit ή γλώσσα των βουδιστικών ιερών βιβλίων του Νότου.

1. Νεώτερη Ινδία : 1.ΒΔ ομάδα (διαλέκτοι ραϊσαῦ), 2.Δ ομάδα: λαήντα, sindhi, gujṛati, μαζαθι , 3.κεντρική ομάδα: ραντζαῖ, περάλι, hindi Δ (υτῶ), hindi A , 4.Α ομάδα: βιχαῖ, βενγκαλί, οζιγᾶ, ασσαμεσί , 5.άλλες: σιγκαλέ-ζικη (N Κεϋλάνη), τοιγκάνικη.

Ἀλφάβητα : ;>bɪḗhṡī>deuakḡgaɾī (-300), ἀραμαϊκὸς>kaɾoʃhī, ἀραβι-
κὸς (uɾdu).

Α. Ἀρχαία ἱρανική : 1. Ἀρχαία περσική: ἡ γλῶσσα τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας μέ βάση τῆς διάλεκτο τῆς περσίδας. Κείμενα : ἡ μεγάλη τρίγλωσση (αἰ, ἀκκαδική, ἐλαμική) ἐπιγραφή τοῦ Δαρείου καὶ Ξέρξη (-521-465) στοὺς βράχους τοῦ Bisitūn, γραμμένη σὲ ἀπλή σφηνοειδῆ γραφή, καὶ ἄλλες ἐπιγραφές. 2. Ἀρευτική (παλιότερα καὶ ζενδική): ἡ θρησκευτικὴ γλῶσσα τῆς Avesta (<Μῦα ραχτᾶκ = κείμενο), τοῦ ἱεροῦ βιβλίου τοῦ Ζοροαστρισμοῦ (μαουεϊσμοῦ, ποὺ διαιρεῖται σὲ 17 γῆθ (= στροφικὸς ὕμνος, -βου, τὸ ἴδιο ἀρχαῖον μέ τῇ γλῶσσᾳ τῆς Rgveda) καὶ σὲ περὶ μέρος (σώζεται τὸ 1/3). Πήρε τὴν ὀριστικὴ τῆς μορφῆς τὴν ἐποχὴ τῶν Σαουσανιδῶν, σὲ μιὰ τροποποιημένη μορφὴ τοῦ ἀλφαβήτου pahlavi . 3. Σκυθική, σαρματική, μηδική (σώζονται μόνο κύρια ὀνόματα).

Β. Μεσο-Ιωνική (-500 ως 300) και νεώτερη Ιρανική : 1. Δυτική ή ραχλαυϊκ
(έπλεθετο <1.άρσοι, ραχτανα) : η κοινή γλώσσα της περσικής αυτοκρατορίας
των Σασσανιδών με κείμενα μανιχεισμού. Διαιρείται σε : α) παρθική (PD)

πού εξέλιξή της είναι ή κουρδική ('Ιράν καλ Τουρκία), *bālōčī* (Δ Πακιστάν) κ.α., β) μεσαιωνική περσική ή *pārsīk* (ΝΔ), από τήν όποια προέρχονται ή *tāzīk* (Τουρκεστάν) καλ ή σημερινή περσική κοινή, ή *fārsī* (άρχίζει τόν 3. αί. μέ τόν έπικό *Firdusi*, άργότερα δέχεται επίδραση τής άραβικής: λεξιλόγιο, άλφάβητο), 2. 'Ανατολική (όρισμένες διαλέκτοι τής δέν έχουν περιγραφή άκόμη ικανοποιητικά, κείμενά τής άνακαλύφθηκαν μόλις τελευταία, δέν παρουσιάζει ένότητα): α) σογδιανή ή *sogdīk* (κοινή γλώσσα 3-5. αί.) πού τή συνεχίζει ή σημερινή *γαγνābi*, β) χοτανική ή *sākkā* (βουδιστές), γ) χορασμική, δ) διάλεκτοι 'Ινδοσκυθών.

Γ. Νεώτερη Ιρανική (βλ. καλ Β'): ανατολικές: *paštō* ή άφγανική, διάλεκτοι τοῦ *Pāmiš*, όσσετική ή *ičon* (Β Καύκασος, σχέσεις μέ σογδιανή).

ΑΡΜΕΝΙΚΗ

Α. 'Αρχαία ή κλασική άρμενική (*grābar* = γραπτή γλώσσα): από τόν 5. αί. σέ κείμενα μεταφράσεων χριστιανικών έργων (πολλά σώζονται μόνο σέ άρμενική μετάφραση) καλ πρωτότυπα (συγγραφείς: *Eznīk*, Φαύστος ό Ρυζάντιος) ως τόν 13. αί. Έκταση: ΝΑ Καύκασος, Δ Τουρκία, Μεσοποταμία. Στο έλλ. 'Αρμένιοι (περσ. *ārmīniya*) άντιστοιχεί τó άρμενικό *hay* (πληθ. *hayk'*).

Β. Νεώτερη άρμενική: 1. 'Ανατολική (σοβιετική 'Αρμενία, 'Ιράν), 2. Δυτική (Τουρκία, ΔδυΕυρώπη, Λίβανος). Μικρές διαφορές ανάμεσά τους.

'Η άρμενική, πού πιθανώς συνδέεται μέ τήν φρυγική, δέχτηκε επίδραση τής Ιρανικής. Το άλφάβητό τής (έν μέρει έλληνικό) αποδίδεται στόν *Mesrob*.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Α. Κρητομυκηναϊκή (Ιραμμική Β, -1400-1200), Β. 'Αρχαία έλληνική (άπό -800): 1. Δυτική έλληνική: ΒΔ έλληνική, δωρική, ήλεια, 2. Ανατολική έλλ.: ιωνική-άττική, άρκαδοκυπριακή, ΒΑ έλλ. (βοιωτική, θεσσαλική, λεσβιακή), 3. μακεδονική (;), Γ. κοινή, Δ. Νέα έλληνική (οιόλεκτοι, τσακωνική < λακωνική), Ε. κοινή νεοελληνική. Βλ. 'Ιστορία έλληνικής γλώσσας.

ΑΛΒΑΝΙΚΗ

Διάλεκτοι: γκεγκική (Β), τοσκική (Ν, 'Ελλάδα: 'Ελευσίνα, Μενίδι κ.α., 'Ιταλία, U.S.A), τοῦ 'Ελβασάν (ένδιάμεση). Κείμενα: Εύαγγέλιο Ματθαίου (14. αί.), γραμματεία (άπό 17. αί.). 'Αλφάβητο λατινικό (καλ έλληνικό). 'Η γλώσσα τών 'Αλβανών (τών *Škip, Škipetaz*) πιθανώς συνεχίζει τήν ιλυρική (;) ή θρακική (;). Το ίθαγενές γλωσσικό στοιχείο είναι όλιγοριθμό, γιατί έχει δεχτῆ ισχυρή λατινική, έλληνική, σλαβική, τουρκική, ιταλική επίδραση.

ΙΤΑΛΙΚΗ

Είχωρετ στήν ιταλική χερσόνησο τήν-2. χιλιετηρίδα καλ διαιρείται:

Α. Λατινογαλικική: 1. Φαλίσκική (δεξιά όχθη τοῦ *Tίβερη*, *Falisci*),

Β. Λατινική: ή ιταλική διάλεκτος τοῦ *Λατίου* καλ ιδίως τής Ρώμης,

δραματικό παράδειγμα γλωσσικής επεκτάσεως και ανάπτυξεως (βλ. άργότερα τη διάλεκτο της Φλωρεντίας). κείμενα : λίγα πριν από -250 (άρχαιότερη ή επιγραφή Ριμενεστε : **MANIOS MED FHE FHACED NUMASIOI** = *Manius fecit me Numazio*), άργότερα πλούσια γραμματεία και επιγραφές. από τη Λατίνη Λατινική, που δέ μαρτυρείται σαν ολοκληρωμένη γλώσσα (άποκατάστασή της ως Πρωτορωμανική), προέρχονται οι νεώτερες Νεολατινικές γλώσσες : Ιταλική (italiano , έξάπλωση της lingua toscana της Φλωρεντίας, από 10. αβ.), προβηγκιανή (provençal , 11. αβ.), γαλλική (francais , 842 όρκοι Στρασβούργου), Ισπανική (español ή castellano 10. αβ. Μια άρχαϊκή μορφή της διέσωσαν οι Έβραϊοί της Ισπανίας, οι Sefaradim , που κατέφυγαν τον 15. αβ. στην Θεσσαλονίκη και το Μαρδίο), καταλανική (català , 11. αβ.), πορτογαλική (portugues , 12. αβ.), ρουμανική (română , 16. αβ.), σαρδηνιακή , ραιτορωμανική ή ladin (12. αβ.) δαλματική (νεκρή το 1899). Οι νεολατινικές γλώσσες (Ισπανική, πορτογαλική, γαλλική) εξαπλώθηκαν στην Αμερική (16. αβ.) και άλλου, δημιουργώντας συχνά και μιγαδοποιημένες γλώσσες (Αϊτή, νεγροπορτογαλική) ή s'k'bi (lingua franca).

Β. Ύσσοουμβρική : 1. Ύσικη (Δουκανά, Καμπανία κ.ά., 200 περίπου επιγραφές των 2. και 1. αβ. π.Χ.), 2. Ύμμβρική (άνω Τιβερής και Αδριατική, κείμενα: tabulae Iguvinae).

ΚΕΛΤΙΚΗ

Α. Βρετανική (ρ-κέλτες) : 1. Θυαλική (Cymric , άρχ.-μεσαιων.-νεώτ., κείμενα: γλώσσαι 8. αβ., γραμματεία από 11. αβ.), 2. Κορνούαλική (νεκρή τον 18. αβ., κείμενα από 13. αβ.), 3. Βρετονική (breiz , άρχ.-μεσαιων.-νεώτ., κείμενα: γλώσσαι 8. αβ., γραμματεία 14. αβ. Τη φέρνουν στη Γαλλία μετανάστες από τη Μ. Βρετανία).

Β. Γοϊδέλικη (q-κέλτες) : 1. Ιρλανδική (gaelic της Eire , άρχ.-μεσαιων.-νεώτ., κείμενα: 350 όγαμικές επιγραφές 5. αβ., γλώσσαι μοναχών 8. αβ. λογοτεχνία 11. αβ. Αλφάβητο : λατινικό και eise από το λατινικό του μεσαιώνα), 2. Μανξική (Isle of Man), 3. Σκωτική γοϊδέλικη (Ιρλανδ. διάλεκτος που έφεραν μετανάστες στη Σκωτία τον 5. αβ.).

Γ. Γαλατική (ήπειρωτική Εύρώπη, κείμενα: όνόματα και επιγραφές με έτρουσκικοϋς, ελληνικοϋς ή λατινικοϋς χαρακτηρισ, κύρια όνόματα σε έλλ. και λατ. συγγραφεΐς).

Οι κέλτες κατοίκησαν την κ. Εύρώπη (πβ. κελτικά τοπωνύμια όπως Ρομαία) και επεκτάθηκαν πολύ κατά το 500-0 (π.χ. ως τη Μ. Ασία, Γαλάτες).

ΤΕΥΤΟΝΙΚΗ

Η κοινή Τευτονική, που δέ σώζεται, διακρίνεται σε ομάδα ww > ggw (Α και Β) και ομάδα ww (Γ) ή :

Α. Ανατολική : 1. Ότθική (νεκρή σήμερα, κείμενα: μέρος μετάφρασης

του μισιγότθου επισκόπου Wulfila της έλλ. κίβλου (4.αί.), έγγραφα στην 'Ιταλία του 6.αί., ή Skēizeins = έσθήγηση), 2. Γοτθική κριμαίας (6υ λέξεις που κατέγραψε τό 1560 ο πρεσβευτής του καρόλου Ε' στην Τουρκία φλαμανδός Busbecq).

Β. Βόρεια : 1. 'Ανατολική : α) Δανέζικη (dānsk), β) Σουηδική (suensk) γ) Γουτνική. 2. Δυτική : α) Νορβηγική (νοrsk , σε δυο μορφές: lāndsmaal και rīksmaal ή bokmaal , που λίγο διαφέρει από τη δανέζικη και άπο-τελετ παράδειγμα του μη γλωσσολογικού καθορισμού μιας έθνικης γλώ-σσας (πρ. γλώσσα δημοκρατίας των Σκοπών, που συγγενεύει με βουλγαρι-κές διαλέκτους), β) 'Ισλανδική (islenzka , πλοβία λογοτεχνία και άλλη γραμματεία, π.χ. γραμματική, στά άρχ. Ισλανδικά από τό 1200, γλώ-σα χωρίς ξένα δάνεια), 3. Φαροέζικη.

Γ. Δυτική : 1. 'Αγγλοφριζική : α) 'Αγγλική (english , διακρίνεται σε άρχ. άγγλική ή άγγλοσαξωνική με κείμενα από τό 750 (Beowulf κ.ά.) σε Δυτ. Σαξωνική και άλλες διαλέκτους, σε μεσαιων. άγγλική με πλούσια λογοτεχνία (Chaucer κ.ά.) και σε νέα άγγλική που βασίζεται στη διάλε-κτο του Λονδίνου και εξαπλώνεται πολύ από τό 1600. Στην άγγλική όέν έχουμε συνεχή εξέλιξη μιας διαλεκτικής μορφής σε κοινή γλώσσα), β) φριζική (friesisch , γλώσσα μειονότητας σε άκτές και νησιά της 'Ολλαν-δίας και Δ. Γερμανίας, άρχ.-νεώτ. μορφές με κείμενα από 14.αί.).

2. Φραγκοσαξωνική : α) Φραγκική (κείμενα από 13., άρχ.→ μεσαιων. φραγκ. → 1) Φλαμανδική (vlāmsch), 11) 'Ολλανδική (hollāndsche), 111) Afzīkāsks β) Κάτω γερμανική (niederdeutsch , άρχ. σαξωνική με κείμενα από 8.αί. (Heliand)→ μεσαιων. κάτω γερμ.→ plattdeutsch (σημερινές διάλεκτοι Ρ. Γερμανίας), 3. Γερμανική (deutsch , άρχ. άνω γερμ. με κείμενα από 7.αί. (γλώσσαι)→ μεσαιων. άνω γερμ. με κείμενα από 11.αί. (ιπποτικά μυ-θιστορήματα, λυρική ποίηση)→ νέα γερμανική (επικρατετ με τον Λούθη-ρο (16.αί.) και βασίζεται ως κοινή γλώσσα σε ανατολική διάλεκτο της (βαυαρική) των άποικημένων πόλεων της Βαυαρίας. 'Ιδιαίτερη μορφή της είναι ή jiddisch , γλώσσα των 'Εβραίων της Γερμανίας και Α. Ευρώπης).

'Η παλαιότερη τευτονική έπιγραφή (των 4.αί.) βρέθηκε στη βανία και σε ρουνική γραφή περιλαμβάνει τά έξης ΕΚ HlewaagastR Holtijar hōtia tawido ("έγώ ο Ηλ. του Η. κατασκεύασα τό κέρως"). 'Η τευτονική περιελάμβανε και άλλες, νεκρές σήμερα, διαλέκτους, όπως ή βουργουνδική, ή βανδαλι-κή, ή λογοβαρόδική κ.ά. και ή έποχή εξαπλώσεως της έκτείνεται ο'όλη την πρώτη χιλιετηρίδα μ.Χ. (μεταναστεύσεις λαών κτλ.). Σύγχρονες πλη-ροφορίες για τους άρχαίους Τεύτονες δίνουν οι Caesar, Tacitus.

ΒΑΛΤΙΚΗ

Α. 'Αρχαία πρωσική (νεκρή από τον 17.αί., κείμενα: λεξιλόγιο 800 λέξεων του 15.αί., μεταφράσεις κατηχήσεων και έγχειρίδου του Λου-θήρου, συντηρητική στο φωνηεντικό σύστημα), Β. Λιθουανική (lietuviškait)

κείμενα από 1547 (κατήχηση Λουθήρου), πολύ συντηρητική σε τόνους, κλίση ονομάτων), Γ. Λετονική (*latviski* , κείμενα από 16.αί., λιγότερο συντηρητική από την λιθουανική).

ΣΛΑΒΙΚΗ

Α. Νότια : 1. Βουλγαρική : α) 'Αρχαία βουλγαρική ή αρχαία έκκλησιαστική σλαβική (γλώσσα που βρίσκεται ακόμη πολύ κοντά στην 'Αρχαία κοινή Σλαβική, που δε σώζεται. Σ' αυτή μετάφρασαν τη Βίβλο οι Έλληνες ιεραπόστολοι κύριλλος και μεθόδιος (850). Κείμενα: χειρόγραφα 10-11.αί. Τροποποιημένη χρησιμοποιείται ως έκκλησιαστική γλώσσα σλαβικών λαών (*slavons*), β) Βουλγαρική (*bulgariski* , ή πιο αλλαγμένη από τις σλαβικές γλώσσες. Διάλεκτος της είναι και η "μακεδονική", ή γλώσσα του κράτους των Σκοπίων), 2. Σερβοκροατική (*srp* και *hwat* , κείμενα από 12.αί. σε τρεις διαλέκτους ανάλογα με τη μορφή του "τς": *št-kanački* , *ča-kanački* , *kaγ-kanački*), 3. Σλοβενική (*slovenski* , ΒΔ Σερβία, Ν Αυστρία, λίγο 'Ιταλία, κείμενα από 10.αί.).

Β. Δυτική : 1. Πολωνική (*rolski* , απομακρυσμένες διαλέκτοί της: *slowinsce* , *kaśub*), 2. Τσεχοσλοβακική : α) Τσεχική (*český*), β) Σλοβακική (*slovaňský*), 3. Πολαβική (κάτω ροές του "Ελβα, νεκρή από 18.αί.), 4. Βενδική ή Σορβική.

Γ. 'Ανατολική : 1. (Μεγαλο)ρωσική (*velikoruskij* , κείμενα από 11.αί.), 2. Λευκορωσική (*bieloruskij* , Δ Ρωσία), 3. Ουκρανική ή Μικρορωσική ή Βουθενική (*ukrinskij* ή *ukajinskij*).

Οι Σλάβοι από την ΝΑ Πολωνία και Δ Ρωσία εξαπλώθηκαν κατά τη ρωμαϊκή εποχή στις σημερινές θέσεις των και παρουσιάζουν μικρές γλωσσικές διαφορές μεταξύ τους, γεγονός που δείχνει ότι χώρισαν πρόσφατα. Οι σλαβικές γλώσσες παρουσιάζουν αρχαϊστικά χαρακτηριστικά (τόνος, κλίση κ.α.). Ίραφή : κυριλλικό (παλιότερα και γλαγολιτικό) αλφάβητο οι Σέρβοι, Ρώσοι, Βούλγαροι, λατινικό οι Πολωνοί, Τσέχοι, Κροάτες κτλ.

ΤΟΥΧΑΡΙΚΗ

Οι Τούχαροι (στη νεκρή οήμερα γλώσσα τους: *Tuyue*) έζησαν στο κινεζικό (Α) Τουρκεστάν και άφησαν βουδιστικά και άλλα, πρακτικής φύσεως, κείμενα του 10.αί. γραμμένα σε αλφάβητο *brāhmī* , που ανακαλύφθηκαν στις άρχες του αιώνα μας και μελετήθηκαν μόλις τελευταία. Είναι γλώσσα *senhitic* με επίδραση της σανσκριτικής και διαιρείται σε δύο διαλέκτους (κατά τον G.S. Lane σε ανεξάρτητη εξέλιξη από πολύ παλιά) : Τοχαρική Α ή 'Αγνεανική (προς Α) και Τοχαρική Β ή Κουτσεανική (Δ).

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΗ

Α. Πρωτολουβιτική : 1. Λουβιτική (-1600-1200, κείμενα: σε σφηνοειδή γραφή του *Boğazkay* , ιερογλυφικές επιγραφές), 2. Ούριτική

(σφηνοειδής Βοδάζκογ) → 'Ανατολική Λουβιτική (ιερογλυφική, -1200-700), 3.Λυκική Β → Λυκική Α (αλφαβητικές επιγραφές, -500-300), Β.Παλαϊκή (-1800-1450), Γ.Κανισιακή (-2000-1800, σέ άσσυροβαβ.σφηνοειδής καί κύρια όνδματα) → 'Αρχαία Χετιτική ή Νεσιτική (σφηνοειδής Βοδάζκογ, -1800-1450) → Κλασική Χετιτική (-1450-1200, σφηνοειδής Βοδάζκογ, κείμενα: ιστορικά, θρησκευτικά, νομικά σέ χιλιάδες πήλινες πλάκες), Δ.Ίσως ή Έτρουσική (κείμενα: οί δέκα γραμμές της έπιγραφής της Αήμνου, τό περιτόλιγμα της μούμιας του Ζαζαβ κα. μικρότερα στην 'Ιταλία. 'Η άποκρυπτογράφηση της δέν έχει προχωρήσει).

Ετήν 'Ανατολική Κοινή κατατάσσουν καί τήν Λυδική (αλφαβητικές επιγραφές, -400)πού οί σχέσεις της μέ τς άλλες δέν είναι σαφείς.

ΑΛΛΕΣ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ (νεκρές σήμερα)

Α. 'Ιλλυρική → πιθανώς Βενετική (200 επιγραφές, -600-100), Μεσσηπική ('Απουλία καί Καλαβρία, 200 επιγραφές, -400). Βλ. καί άλβανική, Β.Φρυγική: 'Αρχαία φρυγική (-700-600), Νέα φρυγική (3-5.αί.). Βλ. καί άρμενική. 'Ισως συγγενής της: Γ.Θρακική καί Δακική (κείμενα: χρυσό όαχτυλίδι του Εζεριο, κύρια όνδματα), Δ.Λιγυρική (;, κόλπος της Γένουας), Ε.Πελασγική (;), ΣΤ.Σαρματική, Σκυθική.

ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΛΟΓΙΑ

'Η συγκριτική γραμματική τών ΙΕ γλωσσών έπεχέρησε νά κατατάξη τς ΙΕ γλώσσες σέ ομάδες βάσει κοινών χαρακτηριστικών. 'Η κλασική διαίρεση είναι σέ γλώσσες κεντρώι (έλλ., λατιν., κελτ., τευτον.) καί γλώσσες σητρώι (ίνδ., ίραν., βαλτ., σλαβ., άρμεν., άλβαν.)πού μετατρέπουν τά ΙΕ ούρανικά *k, *g, *gh σέ συριστικά. 'Η διαίρεση αυτή χωρίζει κάθετα τς ΙΕ γλώσσες σέ δυτικές (κεντρώι) καί ανατολικές (σητρώι) μέχρς ότου άνακαλύφθηκε ή τοχαρική, τελευταία πρός τήν άνατολή,πού είναι γλώσσα κεντρώι. 'Η διαίρεση αυτή παρουσιάζει καί τήν άτέλεια ότι βασίζεται σέ ένα μόνο γλωσσικό χαρακτηριστικό, ένω είναι δυνατό γλώσσες πού άνήκουν σέ διαφορετικές ομάδες νά έχουν κοινά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως π.χ.οί τευθονικές μέ τς βαλτικές ή σλαβικές. Γενικά παρουσιάζεται τό πρόβλημα ποιά κοινά χαρακτηριστικά θά πάρουμε ως βάση της διαίρεσης. Οί γλωσσολόγοι προσπαθούν άργότερα μέ τς μεθόδους της γλωσσογεωγραφίας (ισόγλωσσα, δέσμες ίσογλωσσων) νά διακρίνουν μικρότερες ομάδες. Έτσι υποστηρίχτηκε ή ύπαρξη σέ παρωχημένες εποχές τών άκολουθών ομάδων ΙΕ γλωσσών :

Α. 'Ινδο-Ίρανική. Οί δυο αυτές γλώσσες παρουσιάζουν τέτοια όμοιοτητα σς άρχαϊκότερες μορφές τους (*e, *o > α, *a > ι, *dh + *t > ddh, γεν. πλ. -āhān κτλ., κοινή όνομασία: Άιμα, All αίμα άβεστ. αίμα > Ειζα > Ιζα κα.) ώστε δέν ύπάρχει άμφιβόλτα ότι αποτελούν μία ένότητα.

Β. Ίταλο-κελτική. Άλλοι δέχονται στενή συγγένεια (Lottner) και άλλοι όχι (όπως ο Watkins, που υποστηρίζει ότι πολλά κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά τους παρουσιάζονται υπό διαφορετικές συνθήκες). Κοινά χαρακτηριστικά: γεν. σέ -i θεμ. σέ *o-, παθητ. και αποθετικοί ρηματ. τύποι σέ -i, υποτακτ. σέ -ā- και -s- ανεξάρτητες των άλλων ρημ. θεμάτων, π.χ. *uehíam* - *uehio*, *uehī*

Γ. Ίταλικές. Κατά καιρούς διατυπώθηκαν άμφιβολίες (π.χ. ο Deusto δέχεται ότι οι όμοιότητες τους προέρχονται από σύγκλιση) ή διπλές έκδοχές (π.χ. ο Bezzel δέχεται στενή κοινότητα καταγωγής ή έπαφές και σύγκλιση στην ίδια γεωγραφική περιοχή). Ο Scherzer θεωρεί πιθανή κοινή εξέλιξη.

Δ. Βαλτο-σλαβική. Συνήθως δέχονται την ένότητα τους (ο Vaillant ως δέσμη ιδιωμάτων), σχεδόν σύγχρονη με την ένότητα των τευτονικών (Szeremlethy). Ο A. Sellen θεωρεί την βαλτοσλαβική (βαλτ.+σλαβ.) ως την πρωτο-ΙΕ της ΒΑ Ευρώπης στην τελευταία της φάση.

Ε. Κοινά Ισογλωσσα (φωνητικά, μορφολογικά, λεξιλογικά) σέ περισσότερες των δύο : π.χ. τευτον.-βαλτ.-σλαβ. (m στις καταλήξεις ονομάτων, *a, *o > a), άνατολικές (b, m στις καταλήξεις) - δυτικές (τευτον., κελτ., ίταλ.: *t + *t > ss-, παρακείμενος χωρίς άναδιπλασιασμό κ.ά.), έλλην.-άνατολικές (μεταχείριση των *s, *z, *l, *m, *h, πρόσθεση φωνήεντος σέ λέξεις που άρχίζουν με e-, αύξηση).

Η άναάλυση νέων ΙΕ γλωσσών (χετιτική, τοχαρική), ή μελέτη του λεξιλογίου κτλ. συνετέλεσαν στη διατύπωση νέων θεωριών, π.χ.

1. Ο Vendryes δέχεται ότι έκει όπου οι περιθωριακές γλώσσες παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά πρόκειται για διατήρηση των ίδιων αρχαϊστικών στοιχείων, μορφολογικών (π.χ. τό u στά λατ. *hōuī*, ινδ. *jāhāu* "γνώρισα", άρμ. *čhaū* "γεννήθηκε", χετιτ. -u_h 1. έν. άορίστου, ή τό -i 3. πληθ. στά λατ. *fecēte*, ινδ. -u_h < -u₂, πβ. τοχαρ. *-tāz, -puy, -tor*) ή λεξιλογικών (π.χ. ή διατήρηση στην ινδοϊραν., κελτ., λατ. δικανικών και έκκλησιαστικών όρων όπως ινδ. *lāj*-, κελτ. *lāj*-, λατ. *lāx* ή λατ. *lex*, όσκιό *lig*, ινδ. *lājāhi* "υπό τον νόμο του" ή άκόμη λατ. *lēs*, ινδ. *lajī* - "πλούτος").

2. Οι Charpentier και Bzandstein δέχονται ότι τά αρχαιότερα κοινά στοιχεία του λεξιλογίου αναφέρονται στη νομαδική ζωή, ένω τό νεώτερο στρώμα δείχνει τή βαθμιαία ανάπτυξη τής γεωργίας (μεταξύ καρπαθίων και θαλτικής) και τό πέραςμα των Ίνδοευρωπαίων σάυτή μετά τον χωρισμό των Ίνδοϊρανών.

3. Ο Stutzmann δέχεται την έξης κατάταξη : Πρωτοϊνδοχετιτική : α) Πρωτοανατολική : 1) χετιτική, 11) άνατολική (ιερογλυφική χετιτ., λουριτική, λυκικη, λυοικη), β) Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή (ΙΕ γλώσσες).

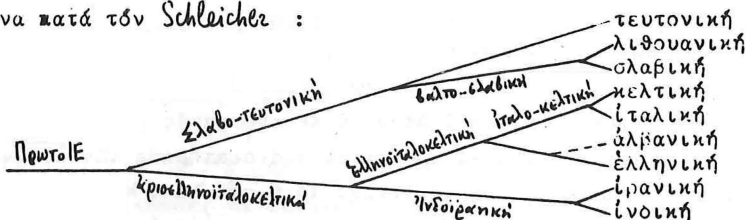
4. 'Ο Kurylowicz δέχεται βάσει διαλεκτικών σχέσεων, χρονολογίας σχέσεων, λαρυγγικών φθόγων κτλ. διαίρεση σε "ευρωπαϊκή" ομάδα βόρεια (τευτον., βαλτ., σλαβ., άλβαν., ίλλυρ.) και νότια (κελτ., ιταλ., έλλ., άρμεν.).

5. 'Ο Kluge βάσει τοπωνυμίων, όνομάτων ποταμών κτλ., πού διασώζουν στοιχετά παλαιότερων σταδίων γλωσσών ή άγνώστων γλωσσών και πληθυσμών (π.χ. στο Αίγατο: 'Αθηναί, κόρινθος, θηβαι, ή γερμαν. *Kem- rten* < *Cambodunum*) και είναι κατάλληλα για διερεύνηση σχέσεων έθνών και πληθυσμών, ύποστηρίζει ότι οι δυτικές ΙΕ γλώσσες αποτελούσαν ένα όλο στο διάστημα μεταξύ της ΙΕ ένότητας και της γραπτής τους παράδοσης, ένω έλλ. και Ινδοϊρανική είχαν ήδη διαμορφωθεί.

Θεωρίες όμοιες με τις παραπάνω συνετέλεσαν ώστε να προταθούν κατά καιρούς διάφορα μοντέλα ΙΕ γλωσσών κατά τις ιδιαίτερες σχέσεις τους. Μερικά από τά γνωστότερα είναι τά εξής :

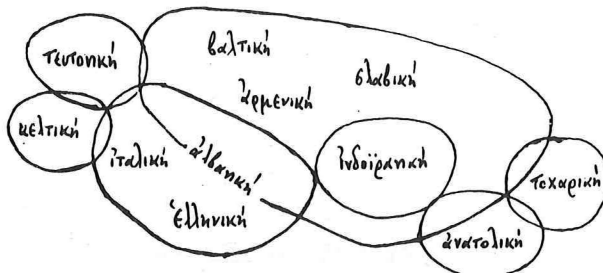
Α. Οίκογένεια γλωσσών : οι "άδελφές" ή "συγγενείς" γλώσσες "κατάγονται" από την άρχική ΙΕ ή "μητέρα" γλώσσα. Κατά τό μοντέλο όμως αυτό τά μέλη μιας οίκογένειας μεγαλώνουν χωρίς να πεθαίνουν.

Β. Οίκογενειακό δέντρο : οι συγγενείς γλώσσες είναι σαν τά κλαδιά ενός δέντρου (ό Schleicher πού πρότεινε τό μοντέλο αυτό είχε σπουδάσει βιολογία), π.χ. οι ΙΕ γλώσσες παρουσιάζουν την εξής εικόνα κατά τον Schleicher :

Τό μοντέλο αυτό δίνει μία καθαρή εικόνα των γλωσσών και των εξελίξεων, αλλά παριστάνει τις γλώσσες σαν βιολογικούς οργανισμούς (ένω όέν έχουν ανεξάρτητη ύπαρξη, αλλά αποτελούν συστήματα κοινωνικών θεσμών) και δίνει μια λανθασμένη εικόνα των μεταβολών (άγνο-ετ την "παρέμβαση" μιας γλώσσας σε άλλη, τις παράλληλες εξελίξεις ή την περίπλοκη ιστορία, π.χ. ή νέα άγγλική προέρχεται από τό διάλεκτο του Λονδίνου, ένω ή άρχ. άγγλική από δυτική σαξωνική διάλεκτο).

Γ. Θεωρία των κυμάτων (Schmidt, 1872) : βασίζεται στην έπίδραση των μεταβολών, πού παρουσιάζονται σ' ένα όρισμένο σημείο και εξαπλώνονται σαν τά "κύματα" μιας ύγρης επιφάνειας, και δείχνει τις άμοιβαίες σχέσεις των γλωσσών. Μειονεκτετ στο ότι παρουσιάζει ή γλώσσα σαν να αποτελείται από ένα στρώμα παρά από φαινόμενα με πολλά στρώματα. Για τις ΙΕ γλώσσες οδόθηκε τό εξής μοντέλο κατά ή θεωρία των κυμάτων :

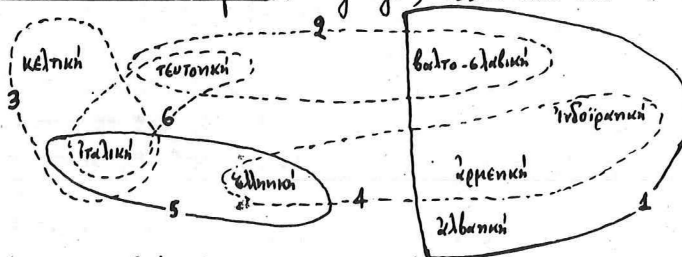

Δ. Μοντέλο του Meillet (Les dialectes indoeuropéens, 1922)

Εξέλιξη του (Γ) :

Ε. Μοντέλο του Bloomfield (Language, 1931. Από τον Schwaeder) :

(1) συριστικά αντί λαρυγγικών σε όρισμένους τύπους, (2) καταλήξεις πτώσεων με *m* και *bh*, (3) καταλήξεις παθητ. φωνής με *t*, (4) αύξηση (5) θηλ. όνδματα με άρσεν. επιθήματα, (6) παρακείμενος ως γενικός παρελθών χρόνος.

ΣΤ. Διαίρεση του Potzig (Die Gliederung des indo-germanischen Sprachgebiets, 1954)

Ανατολ. ομάδα: ινδοϊρ., βαλτ., σλαβ., αρμ. + χετιτ., τοχαρ., έλλ., άλβ.
Δυτική ομάδα: κελτ. + ιταλ.

Περιοχή έπαφών: τευτον. + ίλλυρική, βαλτ. + σλαβ. + τοχαρ. + θρακική

Ζ. Διαίρεση του Brugow (Sanskrit, 1965) :

1. Προγενέστερη ΙΕ, 2. Μεταγενέστερη ΙΕ (μετά το χωρισμό της χετι-
τικής): α) κεντρική ομάδα: γλώσσες *sātəm*, β) περιφερειακές : Ι) Δυτ.
ΙΕ (ιταλ., κελτ., τευτον.), ΙΙ) ελληνική (χωρίζει από την κεντρική
όμάδα προτού αναπτυχθούν τὰ χαρακτηριστικά *sātəm*), ΙΙΙ) Ανατολ.
ΙΕ (τοχαρ., άλλες ανατολικές).

Κάθε μοντέλο έχει τὰ πλεονεκτήματα και μειονεκτήματά του, τὰ πιο
πρόσφατα όμως βασίζονται κατά κανόνα και σε νεώτερες έρευνες της
ΙΕ διαλεκτολογίας.

ΕΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΕ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΟΜΟΕΘΝΙΕΣ

Οι 'Ινδοευρωπαίοι, σέ εποχή πού δέν υπήρχαν πολιτική ένδοτητα καὶ σύνορα, βρῖσκονταν σέ ἐπαφή μέ ἀνθρώπους πού μιλοῦσαν διαφορετικές γλώσσες, ἔτσι ὥστε οἱ ἀμοιβαῖες ἐπιδράσεις ἦταν σημαντικές. Δέν ἐλείφταν ἐξάλλου οἱ προσπάθειες γλωσσολόγων γιά τήν ἀπόδειξη συγγένειας τῆς ΙΕ μέ ἄλλες γλωσσικές ὁμοεθνίες. II. χ.

Α. Βινο-ουγγρικές, ούραλικές, σαμογεδική καὶ ΙΕ : παρουσιάζουν μεταξύ τους ὁμοιότητες ὀνομάτων ἀλλά καὶ ἀντωνυμικῶν θεμάτων, μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν ὀνομάτων καὶ ρημάτων. Ὁ Sakenko ὅμως υποστηρίζει ὅτι οἱ μορφολογικές δομές τῆς ΙΕ καὶ τῶν ἄλλων γλωσσῶν δύσκολα συμφιλώνονται. Ἡ δομή τῆς ΙΕ λέξης εἶναι οὐσιαστικά συμφωνική, ἐνῶ π.χ. τῶν ούραλικῶν ὁ πυρήνας τῆς λέξης εἶναι φωνηεντικός. Οἱ ὁμοιότητες ὀφείλονται σέ ἐπαφές καὶ δάνεια.

Β. Σημιτικές γλώσσες, γλώσσες καυκάσου καὶ ΙΕ : καὶ ἐδῶ οἱ ὁμοιότητες (βλ. π.χ. Cihny: *l'initiation à l'étude comparative des langues indoeuropéennes et des langues chakhis-semitiques* 1946) φαίνεται ὅτι ὀφείλονται σέ ἐπαφές.

Ὁ Tzvetzkoy ἐπιχείρησε νά ξεκαθαρίσῃ τίς σχέσεις τῆς ΙΕ μέ τίς παραπάνω γλωσσικές ὁμοεθνίες καθορίζοντας τὸ γλωσσικὸ τύπο τῆς ΙΕ μέ ἕξι κριτήρια : α) ἐλλειψη φωνηεντικῆς ἀρμονίας (δηλ. τῆς ἐπανάληψης στὰ ἐπιθήματα ὁμοίων φωνηέντων μέ τὰ φων. τοῦ θέματος), β) συμφωνισμός τῆς ἀρχῆς δέν εἶναι φτωχότερος ἀπὸ τῆς μέσης καὶ τοῦ τέλους τῶν λέξεων, γ) ἡ λέξη δέν ἀρχίζει ἀναγκαστικά ἀπὸ τὴ ρίζα, δ) παραθήματα ἀλλὰ καὶ μεταπτώση ριζικῶν μορφημάτων, ε) οἱ ἐλεύθερες μορφολογικές μεταπτώσεις παίζουν μορφολογικὸ ρόλο, στ) τὸ ὑποκείμενο ἑνὸς μεταβατικοῦ ρήματος δέ διαφέρει ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο ἑνὸς ἀμετάβατου ρήμ. ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ τὰ (α), (β), (γ), (δ) βρῖσκονται καὶ στὶς σημιτικές καὶ καυκασιανές, ἐνῶ τὰ (ε), (στ) καὶ στὶς ούραλοαλταϊκές. Οἱ ΙΕ ἄρα γλώσσες ἀποτελοῦν μιὰ γέφυρα μεταξύ τῶν ἄλλων οὐο ὁμάδων. Ἡ θεωρία τοῦ Tzvetzkoy ἐξασθένησε ὅταν ὁ Benveniste βρῆκε καὶ στὴν τακέλμα, μιὰ γλώσσα τῆς Β. Ἀμερικῆς, τὰ ἴδια ἕξι κριτήρια.

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ

Ι. ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

Α. Σύστημα φωνημάτων

1. Φωνήεντα : $\begin{smallmatrix} \tilde{a} & \tilde{e} & \tilde{o} \\ i & u & \end{smallmatrix}$ καὶ 2 (ξῶμα indoeuropéenne, ὁρίζεται ἀπὸ τὴν ἀντιθέση ΑΕ α - σανσκι : πατήρ - pita) φωνηεντικά : $\begin{smallmatrix} \tilde{i} & \tilde{u} & -\tilde{a} & \tilde{e} & -\tilde{o} & \tilde{a} & \tilde{e} & -\tilde{o} & \tilde{a} & \tilde{e} & -\tilde{o} \end{smallmatrix}$ καὶ $\begin{smallmatrix} \tilde{i} & \tilde{u} & -\tilde{a} & \tilde{e} & -\tilde{o} & \tilde{a} & \tilde{e} & -\tilde{o} \end{smallmatrix}$ (τύποι τῶν ἑλληνικῶν συμφωνῶν)
ὁλοφθογγοί : αἰ, εἰ, οἰ - αὐ, εὐ, οὐ καὶ αἰ, εἰ, οἰ - αἰ, εὐ, οὐ

2. Σύμφωνα :

	ἄηχα	ἄηχα	ἡχηρά	ἡχηρά	
α) ἄφωνα :	χειλικά	p	ph	δασέα	δασέα
	δοοντικά	t	th	d	dh
συνέπεσαν	οὐρανικά	k	kh	g	gh
στὶς	ὑπερωϊκά	q	qh	g	gh
cañtium	λαρυγγοχειλ.	kʷ	kʷh	gʷ	gʷh
					συνέπεσαν
					στὶς
					cañtium

β) ἔνγηχα : ὑγρά (γ, λ), ἔρρινα (η, η), ἡμίφωνα (γ, η) καὶ "λαρυγγικά"
τῆς "λαρυγγικῆς θεωρίας" (= συμφωνικά ξῶνα : Η ἢ α, α, κλ.)

γ) ἐξακολουθητικά : συριστικό ζ (ζ μπροστὰ σὲ ἡχηρό)

Μερικοὶ γλωσσολόγοι θεωροῦν τὰ οὐρανικά καὶ ὑπερωϊκά ἀλλόφωνα ἐνὸς φωνήματος (π.β. τὰ ηε λαρυγγικά).

B. Συλλαβή.

Ἡ συλλαβὴ εἶναι τὸ τμήμα τῆς ὁμιλίας ποὺ περιλαμβάνεται μεταξὺ οὗο ἀκραίων ὁρίων τῶν κινήσεων ἀνοίγματος καὶ κλεισίματος (ἢ τῶν θωρακικῶν κινήσεων γιὰ τὴν ἐκπνοή). Στὴν ΙΕ εἶναι βραχεῖα καὶ μακρά (ὅταν περιέχει μακρὸ φωνήεν ἢ ἔνγηχο, ὀφθογγο, φωνηεντικό στοιχεῖο-ὁμάδα συμφώνων). Ἡ συλλαβὴ (ποὺ ὁ πυρήνας τῆς εἶναι πάντα ἔνα φωνηεντικό στοιχεῖο) μπορεῖ νὰ περιλάβῃ σύμφωνα καὶ συμπλέγματα συμφώνων (ὄχι περιπλοκά) ἀνάλογα μὲ τὴ θέση τῆς στὴ λέξη.

Γ. Μετάπτωση.

Μετάπτωση εἶναι ἡ κανονικὴ ἀλλαγὴ τελείως καθορισμένων φωνηέντων σὲ μέρη λέξεων ποὺ συνδέονται ἐτυμολογικά. Στὶς ΙΕ γλῶσσες ὑπάρχουν δύο εἴδη μετάπτωσης, ποὺ ὀφείλονται στὴν ἐπιδόραση σὲ διαφορετικούς χρόνους τοῦ μουσικοῦ καὶ δυναμικοῦ (ἀρχαιότερου) τονισμοῦ, ἢ ποιοτικῆς (ἐτερολόγη ἢ μεταφωνία, π.χ. ἔδομαι-ὀδόντω) καὶ ἢ ποσοτικῆς (ἀποφωνία ἢ κλιμάκωση, π.χ. φεύγω-ἔφυγον) ποὺ παρουσιάζει τρεῖς σειρές ἢ βαθμίδες : κανονικὴ, ἔκτασης, ἀπώλειας, π.χ. πατέρα-εὐπάτορα, πατήρ-εὐπάτωρ, πατρός. Ὑπάρχουν μεταπτωτικές σειρές μὲ βραχεῖα φωνήεντα (π.χ. ε/ο/φ: λείπω, λέλοιπα, ἔλιπον) καὶ μὲ μακρά (π.χ. α/α: σανσκρ. sthā-, ἑλλ. ἴ-στη-μι - σανσκρ. sthītāh, ἑλλ. στατός).

Δ. Τονισμός.

Ὁ τόνος τῆς ΙΕ δὲν εἶχε καμιά ἐπιδόραση στὸ ρυθμὸ τῆς φράσης, ποὺ ἦταν ποσοτικός. Ὁ τόνος τῆς φράσης ἦταν μουσικός (μὲ ἐγκλιτικές καὶ προκλιτικές λέξεις). Κάθε λέξη εἶχε ἓνα τόνο, μουσικὸ ἢ δυναμικὸ σὲ διαφόρους χρόνους (βλ. παραπάνω) καὶ ἐλεύθερο (π.β. σανσ. bhāgmatāh μὲ ΑΕ φερόμενος κατὰ τὸν νόμο τῆς τρισυλλαβίας).

II. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ.

A. Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά.

1. Οἱ ἄκλιτες λέξεις (ἐπικουφικές: προθέσεις κτλ.) εἶναι πολὺ λιγότερες ἀπὸ τίς κλιτές (ὄνομα, ἀντωνυμία, ρῆμα).

2. Ἡ ρίζα τῶν λέξεων ὡς τελευταῖος σταθμὸς τῆς γλωσσολογικῆς

ἀνάλυσης ὅεν διακρίνεται εὐκόλα. Ὁ ὁμιλητὴς ἔχει συναίσθησιν τῆς ριζικῆς μορφῆς (θέμα κτλ.) ποῦ περιέχει τὴ σημασίαν.

3. Δὲν ὑπάρχουν ἀπόλυτοι καὶ ἀνεξάρτητοι τύποι, ποῦ νὰ ἐκφράζουν τὴν καθαρὴ ὀνομαστικὴ ἢ ρηματικὴ ἔννοια, ἀλλὰ μόνο τύποι ἐφοδιασμένοι μὲ δεῖκτες, ποῦ δελχνοῦν τὴ λειτουργίαν τους στὴν πρότασιν.

4. Ἡ μορφὴ περιέχει πάντα δύο στοιχεῖα σὲ σταθερὴ σειρά : θέμα (ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ρίζα + πρωτεύοντα ἐπιθήματα ἢ ἀπὸ ἓνα θέμα + δευτερεύοντα ἐπιθήματα, ἐκφράζει τὴ σημασίαν καὶ χρησιμεύει ὡς βάση γιὰ τὴν κλίσιν) καὶ κατάληξιν (ποῦ ἔχει ἐλευθερίαν μορφῆς καὶ ἐκφράζει τὴς γραμματικὰς λειτουργίας). Ἡ ἀπουσία ἑνὸς στοιχείου ἔχει σημασίαν ("βαθμὸς μηδέν"). Ἡ ρίζα, μπορεῖ νὰ ἀναδιπλασιασθῇ.

5. Ἡ δομὴ τῆς μορφῆς κανονίζεται ἀπὸ τὸ παίχνιδι τοῦ τόνου (ποῦ ἡ θέσις τοῦ σ' ἔνα ἀπὸ τὰ τρία στοιχεῖα ἔχει σημασιολογικὴ ἀξία) καὶ τῶν μεταπτώσεων (μὲ βασικὴ τὴν ε / ο / φ - βαθμὸς μηδέν).

6. Ἡ μορφὴ εἶναι αὐτόνομη μονάδα ἀλλὰ καὶ στοιχεῖο τῆς πρότασης, μὲ τὴν ὁποία συνδέεται μὲ τὸ ὄλχτυ τῶν γραμματικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς.

7. Τὸ ὄνομα διακρίνεται πάντα ἀπὸ τὸ ρῆμα, ἂν καὶ ὑπάρχουν ὀνομαστικοὶ τύποι τοῦ ρήματος (πρ. καὶ ἀριθμ.).

8. Ἡ ποικιλία τῶν τύπων δημιουργεῖται μὲ ἐπιθήματα (ποτέ μὲ προθήματα) χωρὶς μορφολογικὴ κανονικότητα (πολλὰ ἐπιθήματα ἐκφράζουν τὴν ἴδια κατηγορίαν, π.χ. κατάληξιν α' προσ. -μι καὶ -ω).

9. Οἱ καταλήξεις ἐκτελοῦν ταυτόχρονα πολλὰς γραμματικὰς λειτουργίας (π.χ. ἡ ΑΕ -ος δηλώνει τὴν γεν. πτῶσιν καὶ τὸν ἑν. ἀριθμ.).

Β. Ὑπόμα.

Ὑπομαστικά καὶ ἐπίθετα παρουσιάζουν τὰ ἴδια χαρακτηριστικά κλίσσης καὶ διαφέρουν μόνο κατὰ τὴ λειτουργίαν καὶ τὴ διακρίσιν γενῶν. Ὁ σχηματισμὸς τῶν ὀνομάτων εἶναι πλούσιος καὶ ποικίλος (θεματικός - ἀθέματος, πρῶτογενῆς - δευτερογενῆς, μπορεῖ νὰ δηλώσῃ κλιμάκωσιν : παραθετικά). Τὰ ὀνόματα διακρίνονται σὲ δύο γένη : ἔμφυχα (ποῦ ἀργότερα διαφοροποιοῦνται σὲ ἀρσενικά καὶ θηλυκά) καὶ ἄφυχα (οὐδέτερα). Μποροῦν νὰ δημιουργηθοῦν μὲ παραγωγή (παραγωγικά ἐπιθήματα) καὶ σύνθεσιν (ἔνθεσις δύο θεμάτων, ἀπὸ τὰ ὅποια κλίνεται μόνο τὸ 2.) Ἡ κλίσιν τῶν παρουσιάζει κατηγορίας θεμάτων (φωνηθντικά, συμφωνικά), ἀριθμούς (ἐνικός, дуϊκός, πληθυντικός), πτώσεις (ὀνομαστική, κλιτική, αἰτιατική, γενική, ἀφαιρετική, ὁστική, τοπική, ὀργανική).

Γ. Ἀντωνυμία.

Ὁ σχηματισμὸς τῶν ἀντωνυμιῶν τῆς 1Ε εἶναι κατὰ βάση ὁμοίος μὲ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἀριθμητικά, παρουσιάζουν ὅμως καὶ διαφορές, πρῶτον μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τὴς διακρίνομε ὡς ἰδιαίτερη κλίσιν (χρῆσιν διαφορετικῶν θεμάτων στὸ ἴδιο παράδειγμα, ἰδιαίτερες καταλήξεις κτλ.)

Δ. Ἀριθμητικά.

Τὰ ἀριθμητικά (ἀπόλυτα, τακτικά) παρουσιάζουν στην ΙΕ δεκαδική ἀριθμηση μέ ξεχωριστές λέξεις για τοὺς ἀριθμούς 1-10, οὐνθετες λέξεις για τὲς δεκάδες καὶ ἑκατοντάδες, ἐνῶ για τὸ 1000 ὅεν ὑπάρχει κοινή λέξη στὲς ΙΕ γλῶσσες. Οἱ ἀριθμοὶ 1-4 κλίνονται σὰν ἐπὶθετα (διακρίση γένους), ἐνῶ οἱ ἐπόμενοι εἶναι ἄκλιτες λβξεις.

Ε. Ρῆμα.

Τὸ ΙΕ ρῆμα ἐκφράζει ἀποκλειστικά τὴ σχέση ὑποκειμένου μέ τὴν ἔννοια τοῦ ρήματος, χωρὶς νά παίρνῃ ὑπόψη τὸ ἀντικείμενο. Δέν ἀποτελεῖ μὴ κλίση πλήρη καὶ σταθερή, ἀλλὰ παρουσιάζει μὴ σειρά ἀνεξάρτητων θεμάτων (συχνά ἀπὸ διάφορες ρίζες, π.χ. ὄρω-ὄφομαι-εἶδον), τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ὁμὴ ὅεν εἶναι γνωστά ἐκ τῶν προτέρων. Τὰ ποικίλα ρῆμ. θέματα ἐνώνονται μέ τὲς πρόσωπικὲς καταλήξεις ἀκολουθώντας διάφορες μεταπτωτικὲς μορφές καὶ ἀντιθέσεις τονισμοῦ (π.χ. ΙΕ 3. ἐν. τοῦ "εἶμαι" *ἐς-τι - 3. πληθ. *s-ὄητι): Ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ρῆμ. θέματος διακρίνουμε δύο κλίσεις: ἀθέματη (π.χ. ΑΕ ἵ-μεν) καὶ θεματική (π.χ. ΑΕ φέρ-ο-μεν). Τὰ στοιχεῖα σχηματισμοῦ καὶ κλίσης τῶν θεμάτων παρουσιάζουν τὲς ἐξῆς κατηγορίες: χρόνο (πού ἀρχικά ὁ δηλώνει χρονικὲς σχέσεις, ἀλλὰ τὸν τρόπο τῆς ἐνέργειας τοῦ ρήματος. Οἱ χρόνοι εἶναι: ἐνεστώτας (ποὺ δηλώνει ὅτι ἡ πράξη βρῖσκειται στὴν ἐξέλιξή της), παρατατικός (θέση τῆς ἐνεστωτικῆς πράξης στοὺ παρελθόν), ἄοριστος (στιγμιαία πράξη στοὺ παρελθόν, ἡ ἐνέργεια καθ' ἑαυτή), παρακείμενος (συντελεσμένη κατάσταση ὑποκειμένου ἐνεργ. ρῆμ.), ὑπερσυντέλικος (παρακείμενος στοὺ παρελθόν), μέλλοντας (ἴσως ὅχι ΙΕ) ἔγκλιση (πού εἶναι: ὑποτακτική (δηλώνει θέληση καὶ προσδοκώμενο), εὐκτική (ἐπιθυμία καὶ δυνατότητα), προστακτική (ἐπιθυμία, διαταγή), ἐπιτακτική (ἀπαγόρευση), ἀλλὰ ὅεν σώζονται ὅλες στὲς ἐπὶ μέρους ΙΕ γλῶσσες), φωνή (ἐνεργητική, πού δηλώνει ἐνέργεια, ἰδιότητα, κατάσταση ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο πρὸς τὰ ἔξω, μέση (ἐνέργεια, ἰδιότητα, κατάσταση στὴ σφαῖρα τοῦ ὑποκειμένου), παθητική (ἐνέργεια πρὸς τὸ ὑποκείμενο ἀπ' ἔξω, τύποι τῆς μῆσης φωνῆς ἡ νέοι σχηματισμοί)), κατάληξη (ἐνεργητικῆς καὶ μέσης φωνῆς, πρωτεύουσες (ἀρκτικών χρόνων) καὶ δευτερεύουσες (ἱστορικῶν)). Ὁ παρακείμενος καὶ ἡ προστακτική ἔχουν ἰδιαίτερες καταλήξεις). Ὁ σχηματισμὸς τῶν ρῆμ. θεμάτων παρουσιάζει διάφορα ἐπιθήματα κατὰ κατηγορίες (π.χ. ἐνεστ. *je/-jo- : ΑΕ *τιμα-ja> τιμῶ κτλ., εὐκτ. *jē-/i- : ΑΕ *es-jē-m> εἶην καὶ *es-i-men> εἶμεν κτλ.). Τὸ ΙΕ ρῆμα σχηματίζει καὶ ὀνομαστικούς τύπους (ἀπαρέμφατα, μετοχές).

III. ΣΥΝΤΑΞΗ.

Τὰ γενικά χαρακτηριστικά τῆς ΙΕ φράσης εἶναι:

1. Αὐτοτέλεια τῶν λέξεων πού καθορίζονται φωνητικά ἀπὸ τὸ τέλος

τους καὶ δύνουν μεγάλη ἐλευθερία στὴν κατασκευὴ τῆς φράσης, διότι ἡ σειρά τῶν λέξεων δὲν ἐπιδόρᾳ στὸ νόημα.

2. Αὐστηροὶ νόμοι συμφωνίας δηλώνουν τὸν δεσμό τῶν αὐτονόμων λέξεων καὶ ἐπιτρέπουν μεγάλη ποικιλία φράσεων.

3. Ὑποματικὲς καὶ ρηματικὲς φράσεις : ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν τὸ κατηγόρημα εἶναι ὄνομα (συνήθως στὸ 3. ἐν. τοῦ ἐνεστώτα, π.χ. κρεσσών γὰρ βασιλεὺς) ἢ ρῆμα (π.χ. ἔκλυον αὐτοῦ).

4. Σειρά λέξεων : εἶναι ἐκφραστική, ὡς στὴν ἀρχὴ τοποθετεῖται ἡ πρὶς σημαντικὴ λέξη, ἐνῶ στὴ δεύτερη θέση μπαίνουν ὅλες οἱ ἐπικουρικές καὶ δευτερεύουσες λέξεις (π.χ. ΑΕ οὗ πῶ ποτέ μοι τὸ κρήγυον εἴπες). Ὁ προσδιορισμὸς μπαίνει μπροστὰ στὸ προσδιοριζόμενο (ΑΕ ἀγαθὸς ἀνὴρ). Κάθε τύπος φράσης ἔχει κατὰ τὰ ἄλλα μιά συνηθισμένη σειρά, ποὺ τείνει νὰ σταθεροποιηθῇ σὲ μερικὲς ΙΕ γλῶσσες (π.χ. τὸ ρῆμα μπαίνει στὸ τέλος στὰ σανσκρ. ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ στὰ ἀρχ. ἱρλανδ.).

5. Σχέση σημαντικῶν λέξεων καὶ ἐγκλιτικῶν ὡς πρὸς τὸν τόνο : οἱ κύριες λέξεις τονίζονται ἀναγκαστικά, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ γραμματικοὶ τύποι μπορεῖ νὰ εἶναι ἄτονοι ἂν δὲν βρῶσκωμαι στὴν ἀρχὴ τῆς φράσης (πβ. ΑΕ ἔστι - ἔστι).

6. Σύνδεση προτάσεων : α) παράταξη, β) μὲ ἀναφορικά (πβ. *yō->σανσκρ. yāh, ΑΕ ὅς, ἐκκλ. σλαβ. jī-že κτλ.) ποὺ προετοιμαζοῦν τὴν γ) ὑπόταξη : ἀντὶ δευτερεύουσες προτάσεις συναντοῦμε πρῶτα μετοχές, ἀπαρέμφατα, σύνθετα κτλ.

7. Ἐλλειψη ἐρωτηματικοῦ μορφοῦ (ἡ σειρά τῶν λέξεων καὶ ἡ ἐρωτηματικὴ ἀντωνυμία ἀρκοῦν γιὰ νὰ δηλώσουν τὴν ἐρώτηση) καὶ ὑπαρξη ἀρνητικῶν λέξεων (π.χ. γιὰ τὴν ἀρνηση ne, γιὰ τὴν ἀπαγόρευση mē).

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΙΕ

Ἡ ἐξέλιξη τῶν ΙΕ γλωσσῶν παρουσιάζει μιά τάση πρὸς ἀπλοποίηση, ποὺ στὶς ἀκρατεῖς μορφές της (π.χ. στὴν ἀγγλική) ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὴν πρωτο-ΙΕ : ἀπλοποίηση συστήματος ἀφώνων καὶ περιορισμὸς διφθόγγων, ὁ τόνος γίνεταί δυναμικὸς καὶ ἡ θέση τοῦ σταθεροῦ, ἡ μορφολογία ἀπλοποιεῖται καὶ γίνεταί πρὶς κανονική, οἱ μεταπτώσεις περιορίζονται κτλ.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΙΩΝ

Ἡ μελέτη τοῦ λεξιλογίου τῶν ΙΕ γλωσσῶν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσουμε μιά ἰδέα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν ποὺ τίς μιλοῦσαν, γιὰτὶ μὲ τὴ γλωσσολογικὴ ἀνάλυση μπορούμε νὰ ἀποκαταστήσουμε πολλὰ στοιχεῖα τοῦ μὲρος τὸ σκοπὸ αὐτὸ δὲν μᾶς βοηθοῦν κοινὲς ἔννοιες (π.χ. μέρος τοῦ σώματος, ἐπίθετα ὅπως π.χ. ἐρυθρός, γραμματικοὶ δεῖκτες κᾶ.) ἢ ῥί-ζες μὲ σημασία ἐν μέρει ἀσαφὴ ἢ μὲ ἀβέβαιη τεκμηρίωση (εἶναι συχνὰ δύσκολο νὰ διακρίνουμε μεταξύ ἀρχικῆς ταυτότητας καὶ περιπτώσεως

οανεισμοῦ). Πάντως μπορούμε νά βγάλουμε ὀρισμένα συμπεράσματα, ἂν ἐξετάσουμε λέξεις πού ἀνήκουν στὰ ἐξῆς σηματολογικά πεδία :

1. Ὑποὶ συγγενελας : πατήρ, μήτηρ, φράτηρ, *soiuz* , υἱός, θυγάτηρ, νύ-
δς, '(F)εκυρός, *uidua* , πόσις, πενθερός (ἀπό ρίζα πού σημαίνει "ὄντω"
κ. συγγένεια), *nerōs* κἄ., πού ἀντιστοιχοῦν τοὺς γλωσσικά βρῆσκονται
καὶ σέ ἄλλες ΙΕ γλώσσες καὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νά συμπεράνουμε ὅτι ἡ
ΙΕ οἰκογένεια ὁὐκ ἦταν μητριαρχική καὶ εἶχε τὴ μορφή "μεγάλης οἰ-
κογένειας" (ὅπως μέχρι τὰ χρόνια μας ἡ *zadruga* τῆς Σερβίας).

2. Κοινωνική διάρθρωση. κατὰ τὸν G. Dumézil , πού βασίζεται κυρίως
σέ κοινὰ στοιχεῖα τῆς παράδοσης κελτῶν, Ἱταλῶν καὶ Ἰνδοῦρανῶν, ἡ
κοινωνική διάρθρωση τῶν ΙΕ παρουσιάζει μιὰ ὁργάνωση σέ τρεῖς ἐπίπε-
δα (πού ρασιζοῦνται σέ μιὰ "τριμερῆ σύλληψη τοῦ κόσμου"): τοὺς ἱερεῖς
(σανσκρ. *bṛāhmanā* - "βραχμᾶνος", λατ. *flāmen* , μέ χαρακτηριστικὸν τοῦ
τῆν ἱερότητα καὶ θεοῦ τοὺς τοὺς *Vaiśya* καὶ *Mitra*), τοὺς πολεμιστὰς
(σανσκρ. *kṣatriya* , μέ χαρακτηριστικὸν τοῦ τῆν ἀνδρεία-*vīra* καὶ
θεοῦ τῶν *Indra*) καὶ τοὺς κτηνοτρόφους-καλλιεργητὰς (σανσκρ. *vaiśya* ,
μέ χαρακτηριστικὸν τῆν παραγωγικότητα καὶ θεοῦ τοὺς *Visnu* *Deva*).
Ἡ μεγαλύτερη ὁμάδα ἦταν ἡ φυλὴ (ΙΕ **toutā*) ἀρχ. ἱρλανδ. *túath* , δοκ.
touto , γοτθ. *þiuda*) μέ ὄργανο διοίκησης τῆ διανόρτα τῶν *rex* (οανσκρ.
rājā , ἀρχ. ἱρλ. *rá* , ἐνῷ ἀλλοῦ βασιλεὺς, ἀρχ. ἀγγλ. *cyning* , ἐκκλ. σλαβ. *цѣ-
сѣнь*) καὶ *flāmen* . Ἡ μικρότερη εἶναι ὁ "οἶκος" (**wik-* ἢ **domo-*)
μέ ἀρχηγὸ τὸν "ὀεσπότην" (σανσκρ. *dātṛ-pati* , πρ. *dominus* , ἢ σανσκρ.
vīś-pati , λιθουαν. *viėšpats*). Τὰ ἄτομα ἔχουν τὸ ὄνομα τῆς τάξης
στὴν ὁποία ἀνήκουν, π.χ. ΙΕ **swesoz-* "θηλυκὸ τῆς οἰκογένειας, ἀδελφὴ"
**bhrātṛ* - "μέλος φρατρίας, ἀδελφός".

3. Θρησκεία : Αἷ θεός, σανσκρ. *deva* , λατ. *deus* (συγγενὲς τοῦ σανσκρ.
dyauh "οὐρανός/μέρα", Αἷ Ζεὺς-*diūs*, λατ. *Iu(p)iter* = Αἷ Ζεὺ πάτερ)-
σανσκρ. *matṛ* "θητός/ἄνθρωπος", Αἷ μορτός-ἄνθρωπος, θνητός ('*Hoūh*)
πρότός, ἀρμεν. *matṛ* "ἄνθρωπος" κτλ.

4. Ποιητικὴ γλώσσα : στερεότυπες ἐκφράσεις ὡς στοιχεῖα σύνθεσης,
π.χ. Αἷ κλέος ἀφθιτον=σανσκρ. *ākṣiti śrāva* , ἡλίου κύκλος=σανσκρ. *sū-
ryasya cakṛā* = ἀρχ. ἱσλανδ. *sunni hvel* , ὠτήρες ἑᾶων=σανσκρ. *dātā
vasūhāt* κτλ.

5. Ἰῶνα καὶ φυτὰ : ΙΕ **reku-* "μικρὰ ἰῶνα" > λατ. *pecus, pecunia* , σανσκρ.
raśi , ἀρχ. ἄνω γερμ. *rihu* (γοτθ. *raihu* "κτῆμα"), ΙΕ **ghō-* Αἷ βοῦς, σανσκρ.
gāu, λατ. *bōs* , Αἷ ἵππος=σανσκρ. *āśva* -λατ. *equus* (πρ. καὶ τὰ σύνθετα
κύρια ὀνόματα τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν, π.χ. Ἱπποκράτης, Ἱπποδάμεια κτλ.
σανσκρ. *Āśva-cakra* , *Āśva-pati* κτλ.) κἄ., χετ. *tiun* "ἑύλο", Αἷ ὄδρυ,
σανσκρ. *dānu-*, Αἷ δένδρον ὄρυς, ἐκκλ. σλαβ. *dzenu* "ἑύλο/δέντρο", γοτθ.
tiun "δέντρο" κἄ.

6. καθημερινὴ ζωὴ : ΙΕ **agos* > σανσκρ. *āgas*, λατ. *acies* "χαλκὸς ἢ ὀρεῖ χαλ-

κος" (ένδειξη γιά χρονολόγηση τοῦ πολιτισμοῦ), ΑΕ ναῦς=σανσκρι.
 ηαῦη: λατ. *navis* κᾶ.

7. Κρατική ὀργάνωση : ἡ ΙΕ διαλεκτολογία οὐκ ἐπιτρέπει νά ἀποδώσουμε στήν Ἰνδοευρωπαϊκή ἐποχή τήν ὕπαρξη ἑνός ὀργανωμένου κράτους.

Η ΚΟΙΤΙΔΑ ΤΩΝ ΙΕ ΓΛΩΣΣΩΝ

Ἱστορικοί καί ἀρχαιολόγοι ἐπιχείρησαν νά συνδέσουν μέ τοὺς Ἰνδοευρωπαίους μερικοὺς ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τοὺς πολιτισμούς, ἀλλὰ οἱ ἀποπειρῆς τοὺς ἔμειναν χωρὶς ἀποτέλεσμα, γιὰ τὰ εὐρήματα τῶν πολιτισμῶν αὐτῶν οὐκ περιλαμβάνουν γραπτά κείμενα. Οἱ γλωσσολόγοι ἐπίσης προσπάθησαν νά συνοψίσουν τοὺς Ἰνδοευρωπαίους μέ ἕναν ἀρχαῖο πολιτισμό, ἐξετάζοντας μέ ποιῆς συνθήκες μπορούσαν νά συνυπάρχουν ὀρισμένα κοινὰ λεξιλογικά στοιχεῖα ἀπ' αὐτὰ πού εἶδαμε παραπάνω (π.χ. ΙΕ **h₁m-* ΑΕ ναῦς κτλ., **h₂si-*=σανσκρι. *asi-*, λατ. *ensis*, ἡ λέξη γιά τήν "λίμα" στὰ σανσκρι., ἱρλ., βαλτ., σλαβ., τευτ., λατ. (;), γιά τόν "σολομό", τήν "μέλισσα" κᾶ.), ἀλλὰ συνάντησαν πολλές δυσκολίες. Ἐτσι προτάθηκαν κατὰ καιροῦ οἱ ἑξῆς περιοχές ὡς κοιτίδα τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν καί τοῦ πολιτισμοῦ των : Ἐγγύς Ἀνατολή (*Feist*), Σκανδιναβία (*Kossinna*, *Ренкa*, *Wilser*), πεδία τῆς Β. Γερμανίας (*Hirt*), περιοχή μεταξύ Δούναβη, καρπαθίων καί Δελφίνου (*de Michélis*), κᾶ. Τελευταῖα ὁ *Bosch-Gimpera* (1960), βάσει προϊστορίας πολιτισμῶν κινήσεως πληθυσμῶν καί δημιουργίας ἑθνῶν, ὑποστήριξε ὅτι ἀπὸ τήν 5. χιλιετηρίδα π.χ. ἔχουμε ὅχι μιὰ ἀρχική ἐνότητα (*Urvolk*) οὔτε μιὰ ἀρχική κοινὴ "πατρίδα" (*Urch Heimat*), ἀλλὰ πολλές ἐστῆς συναθροίσεων, μιὰ στήν περιοχή τοῦ Δούναβη, μιὰ ἄλλη στὸ ὀροπέδιο τῆς Πολωνίας σέ ἐπαφή μέ τήν περιοχή τοῦ Εὐρύνου Ἰνδου. Σ' αὐτές τῆς ἑθνικῆς ἐστῆς ἀντιστοιχοῦσαν διάφορες γλωσσικῆς ἐνότητες σέ σχέση μεταξύ τους ("πρέπει νά ξεκινήσει κανεὶς ἀπὸ μιὰ πολυπλοκὴ γλωσσικὴ κατάσταση μέ σχέσεις πρὸς διάφορες κατευθύνσεις καί τῆς ὁποίας οἱ ἐξελλίξεις δημιουργοῦν ἄλλες πολυπλοκές γλωσσικῆς καταστάσεις"). Ὁ *Bühlow* δέχεται γιά τήν Πρωτο-ΙΕ "ἕνα κοινὸ γένος συγγενῶν διαλέκτων" σέ μιὰ περιοχή πού ἐκτείνονταν ἀπὸ τόν Ρῆμο ὡς τήν κεντρικὴ καί νότια Ρωσία.

ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗΝ ΙΕ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

Ἡ ἱστορικοσυγκριτικὴ γραμματικὴ τῶν ΙΕ γλωσσῶν, ὀπλισμένη μέ νέες μεθόδους πού ἀνέπτυξε ἡ γενικὴ γλωσσολογία, συνεχίζει τήν ἐρευνά τῆς ΙΕ γλωσσολογίας στῆς ἑξῆς ἰδιαίτερα περιοχές : "λαρυγγικὴ θεωρία" καί φωνολογικὸ σύστημα, θεωρία ριζῶν (*Benveniste*, *Hirt*, *Sprecht* κᾶ.), σύνταξη, πρόβλημα τῆς ἐνιαίας ΙΕ, μελέτη νέων πηγῶν.

1. ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ.

Α. Παραδοσιακή γραμματική.

1. Έλληνορωμαϊκή παράδοση.

α) φιλοσοφική αρχή : τὸ πρῶτο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ γλῶσσα ἐμφανίζεται στὴν Ἑλλάδα τὸν 5. αἰ. π.Χ. ὡς μέρος τῆς φιλοσοφίας (Ἡράκλειτος, Δημόκριτος). Ὁ κρατύλος τοῦ Πλάτωνα εἶναι τὸ πρῶτο ἔργο ποῦ ἐξετάζει ἕνα ἀπὸ τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς γλωσσολογίας, τὴν ὀνομασία ἀντοκειμένων, ὄντων κτλ., ἃν ὀηλ. αὕτῃ ἔγινε "φύσει" (κατὰ φυσικὴ ἀναγκαιότητα, π.χ. ἡ ὀνομασία τοῦ πουλιοῦ "κοῦκος" ἀπὸ τῆ φωνῆ του) ἢ "θέσει" (κατὰ συνθήκη, συμφωνία τῶν ἀνθρώπων νὰ ὀνομάσουν αὐθαίρετα π.χ. τὸ οὐράνιο σῶμα "ἥλιος"). Ὁ διάλογος παρουσιάζει τὶς ἀντίθετες ἀπόψεις χωρὶς νὰ παίρνῃ τεχνικὰ θέση. Ὁ Ἐπικουρος ἀργότερα τὶς συνδυάζει : ἡ ὀνοματοθεσία ἔγινε στὴν ἀρχὴ "φύσει" καὶ ἔπειτα "θέσει".

β) ἀναλογικὸς καὶ ἀνωμαλιστὲς : δυὸ ἀντίθετες τάσεις γραμματικῆς θεωρίας κατὰ τὴν μετακλασικὴ ἐποχὴ. Τὶς ἀντιπροσωπεύουν ἀντίστοιχα οἱ ἀλεξανδρινοὶ γραμματικοὶ καὶ οἱ στωϊκοὶ φιλόσοφοι. Οἱ πρῶτοι ξεκινᾶν ἀπὸ τὴ λογοτεχνικὴ κριτικὴ καὶ χωρὶς νὰ κάνουν διάκριση περιγραφικῆς καὶ κανονιστικῆς γραμματικῆς προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν τοὺς ἀνώμαλους σχηματισμοὺς μὲ τὴν ἀναλογία. Οἱ δεῦτεροι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ λογικὴ καὶ ρητορικὴ καὶ θέλουν νὰ ἐξακριβώσουν ὡς ποῖο σημεῖο ἡ γλῶσσα εἶναι κανονικὴ (τονίζουν τὶς ἀνωμαλίες τῆς γλώσσας, π.χ. συνωνυμία, ὁμωνυμία, πληθ.). Ἀθηναί "γιὰ μιὰ πόλη καὶ".

γ) ἀλεξανδρινὴ περὶ ὁδοῦ. Ἡ Ἀλεξάνδρεια μὲ τὴ βιβλιοθήκη τῆς (3. αἰ. π.Χ.) γίνεσθαι πνευματικὸ κέντρο μὲ σκοπὸ τὸν καθορισμὸ καὶ τὴν ἐξήγηση τῆς γλώσσας τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας τοῦ -5. αἰ. καὶ τὴν προφύλαξη τῆς σύγχρονης γλώσσας ἀπὸ τὴ διαφθορά (ποῦ ἀποτελέσει "τὸ κλασικὸ λάθος" στὴ μελέτη τῶν γλωσσῶν). Ἡ προσοχὴ τῶν ἀλεξανδρινῶν γραμματικῶν στρέφεται στὴ γραπτὴ γλῶσσα (ὁρθὴ γι' αὐτοὺς εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ -5. αἰ.) μὲ ἀποτέλεσμα συχνὰ σύγχυση γράμματος καὶ ψόγγου.

δ) ἐλληνικὴ γραμματικὴ. Ἡ ἐλληνικὴ γραμματικὴ θεωρεῖται ἀναπτύσσεται βαθμιαία μὲ τοὺς ἑξῆς: Πρωταγόρας (γέννη), Πλάτωνα (διάκριση ὀνομάτων καὶ ρημάτων στὰ ὅποια ἐντάσσει καὶ τὰ ἐπὶθετα), Ἀριστοτέλης (προσθέτει τοὺς συνόσμους καὶ τὸ χρόνον τῶν ρημάτων, ἐγκαινιάζει τὸν γλωσσολογικὸ ἀριστοτελισμὸ (γιὰ νὰ πολεμήσῃ τὸν σκεπτικισμὸ), ὀηλ. τὸν παραλληλισμὸ λέξεων-ἐννοιῶν-πραγμάτων, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ γλῶσσα εἶναι ἡ γραφὴ τῆς ψυχῆς), Στωϊκοὶ (διάκριση μορφῆς

καὶ σημασίας, κλίσσης, πτώσεων, ἐνεργητικοῦ-παθητικοῦ, μεταβατικοῦ - ἀμετάβατου), ἡλεξανδρινοί (γραμματικοὶ κανόνες): Διονύσιος ὁ Ἠρᾶς (-2. αἰ., στὴν "Γραμματικὴ Τέχνη" του βρίσκουμε : ἐπὶ ῥήμα, μετοχή, ἀντωνυμία, πρόθεσις, πτώσις, γένος, ἀριθμὸς, χρόνος, ἔγκλισις), Ἀπολλώνιος ὁ Δυσκόλος (2. αἰ., "Περὶ συντάξεως").

ε) ρωμαϊκὴ περίοδος. Ἡ ἑλληνικὴ γραμματικὴ διαδίδεται καὶ ἐπιδρᾷ στοὺς Ῥωμαίους, π.χ. στὸν Νάτιο (-1. αἰ.), *Caesar* ("Περὶ ἀναλογίας" ἀφιερωμένο στὸν κικέρωνα) κ.α., ποὺ ἀκολουθώντας τὸν Διονύσιο διακρίνουν τρεῖς μέρη στὶς γραμματικὲς τοὺς : σκοπὸς συγγραφῆς - γράμματα-συλλαβές, μέρη τοῦ λόγου - κλίσσις, ὕψος-λάθη-σχήματα λόγου. Γραμματικὲς μὲ μεγάλη διάδοσις : *Donatus* (4. αἰ.), *Priiscianus* (5. αἰ.)

στ) μεσαιωνικὴ περίοδος. Ἡ λατινικὴ ὡς διεθνὴς γλῶσσα κυριαρχεῖ στὴν ἐκπαίδευσιν. οὐ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι (13. αἰ.) θεωροῦν τὴ γλῶσσαν ὡς ὄργανον ἀνάλυσης τῆς πραγματικότητος (π.χ. *de modis significandi*) καὶ προσπαθοῦν νὰ τὴν παραγάγουν ἀπὸ τὴν λογικὴν, ἐπιστημολογία καὶ μεταφυσικὴ (ἡ λέξις παριστάνει τὸ ἀντικείμενον ὑπὸ ὀρισμένον "τρόπον"-modus).

ζ) ἀναγέννησις. οὐ ἀνθρωπιστές θεωροῦν πάλιν τὴ μελέτη τῆς γλῶσσας ὡς βοηθὸ στὴν κατανόησιν τῆς λογοτεχνίας (λατινικῆς, ἀρχ. ἑλληνικῆς, ἑβραϊκῆς). Παρατηρεῖται ὅμως τώρα καὶ μὲ προσοχὴ στὶς ζωντανές γλῶσσας καὶ στὴ γραμματικὴν τοὺς : ἱρλανδικὴ (7. αἰ.), ἰσλανδικὴ (12. αἰ.) κ.α. (π.χ. *De volgarli e loquentia* τοῦ Δάντη). Ἡ Γραμματικὴ τοῦ *Port-Royal* (*Grammaire générale et raisonnée*, 1660), ποὺ θεωρεῖ ὅτι ἡ δομὴ τῆς γλῶσσας εἶναι προῖόν τοῦ λογικοῦ, εἶχε μεγάλη ἐπίδρασιν. Τὴν ἴδια ἐποχὴ (1635) ἱδρύεται καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία ἀπὸ τὸν Ρισελιέ μὲ σκοπὸ τὴ φροντίδα τῆς γαλλ. γλῶσσας.

η) κατὰ τίς τελευταῖες περιόδους ἔχουμε ἐκδόρασι τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς παράδοσης στοὺς Ἀρμενίους, Σύρους, Ἀραβες καὶ Ἑβραίους.

2. Ἰνδὴ παράδοσις.

Ἡ Ἰνδὴ εἶναι ἀνεξάρτητη καὶ ἀρχαιότερη τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς γραμματικῆς παράδοσης. Ὁ πρῶτος γνωστός καὶ μεγαλύτερος ἀντιπρόσωπος τῆς εἶναι ὁ Πᾶνινι (-4. αἰ.), ποὺ ἡ γραμματικὴ του (*vyākaraṇa*) περιλαμβάνει 4000 κανόνες καὶ ἓνα κατάλογον ριζῶν, μὲ σύμβολα, συντομογραφίες καὶ αὐστηρὴ ἀκολουθία ἑκθέσεως. Ἡ Ἰνδὴ γραμματικὴ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἑλληνορωμαϊκὴν στὴ φωνητικὴ καὶ ἐσωτερικὴ δομικὴ ἀνάλυσιν καὶ σὲ ἐξαντλητικότητα, συνέπειαν καὶ οἰκονομία.

Β. Συγκριτικὴ γλωσσολογία.

α) κρίσις τοῦ γλωσσολογικοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Ἡ νέα περίοδος ἀρχίζει νὰ διαγράφεται μὲ τίς θεωρίες τῶν φιλοσόφων *Locke*, *Hobbes*, *Beckley*, *Hume*, *Leibnitz*, *Vico*, ποὺ πιστεύουν ὅτι ὑπάρχουν βαθεῖς διαφορές μεταξὺ τῶν γλωσσῶν στὴν ἑκφραση τῶν γενικῶν ἰδεῶν καὶ

σήμερα οι γλωσσολόγοι (αντινατάσταση ενός συστήματος από άλλο λγ
γω δανεισμού ή δομικής πίεσης, έτσι ώστε και ανωμαλίες μπορούν
νά προέλθουν από δμαλούς σχηματισμούς), οέν είναι απλώς συνάρτηση
του χρόνου, αλλά και των κοινωνικών και γεωγραφικών όρων. Οι γλωσ-
σσες μπορούν να συγκλίνουν και να αποκλίνουν (πρ. γεωγραφική ταξι-
νόμηση γλωσσών).

Γ. Σύγχρονη γλωσσολογία.

Η νεώτερη περίοδος της γλωσσολογίας αρχίζει με τη διδασκαλία
του F. de Saussure και κυρίως όταν μετά το θάνατό του οι μαθητές
του δημοσίευσαν τις παραδόσεις του με τίτλο *Cours de linguistique
générale* (1915). Όλες σχεδόν οι νεώτερες σχολές της γλωσσολογί-
ας έχουν δεχτή την επδράσή του ή παίρνουν θέση απέναντι στις ά-
πόψεις του, παρουσιάζοντας κοινά χαρακτηριστικά :

α) προτεραιότητα της όμιλούμενης γλώσσας. Οι γλωσσολόγοι παύουν
νά ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με τὰ παλαιότερα γλωσσικά μνη-
μετα, αλλά (με την ανάπτυξη της γλωσσολογίας) αρχίζουν να θεω-
ρούν τή μελέτη της όμιλούμενης γλώσσας βασικότερη για τή γλωσσο-
λογία. Η εξέταση των όμοιων σχέσεων γραπτής και προφορικής
γλώσσας έδειξε ότι η πρώτη όέν παριστάνει όλα τὰ στοιχεία της όει-
τερης (π.χ. τόν πονισμό της φράσης), μπορεί να κρύβη τήν πραγματική
φωνητική μορφή με μία ιστορική όρθογραφία (όταν π.χ. όμώνυμες λέ-
ξεις γράφονται διαφορετικά), ή να όπομακρύνεται σε ποικίλα στάδια
όπό τήν προφορική (π.χ. ή γραπτή γαλλική, σε αντίθεση με τήν προφο-
ρική, χρησιμοποιεί τόν όδριστο). Η προτεραιότητα της όμιλούμενης
γλώσσας φαίνεται και από το ότι όλα τὰ συστήματα γραφής βασίζονται
σ' αυτήν (ή άνάλυση της σε φθόγγους, συλλαβές, λέξεις όίνει αντίστοι-
χα τὰ όλφαβητικά, συλλαβικά, όδοογραφικά συστήματα γραφής).

β) ή γλωσσολογία είναι περιγραφική και όχι ρυθμιστική έπιστήμη.
Η όουλειά του γλωσσολόγου είναι να περιγράφη και όχι να ρυθμίση
πώς πρέπει κανείς να γράφη ή να μιλά (αντίθετα από τήν παραδοσια-
κή γραμματική που ήταν προσηλωμένη στην λογοτεχνική γλώσσα). Η
γλωσσική όλλαγή όέ σημαίνει όιαφθορά, αλλά έξηγετται από τις λει-
τουργίες που καλετται να έκτελέση μία γλώσσα στην κοινωνία (π.χ.
χρήση όάνειων ζένων λέξεων).

γ) ένδιαφέρον για όλες τις γλώσσες. Οι γλωσσολόγοι μελετούν όλες
τις γλώσσες του κόσμου, για να κατασκευάσουν μία έπιστημονική θεω-
ρία για τή όομή της ανώρπινης γλώσσας. Η μελέτη αυτή έδειξε ότι
όέν ύπάρχει σχέση μεταξύ σταδίων πολιτιστικής ανάπτυξης και τθ-
που γλώσσας των σταδίων αυτών (οι πρωτόγονοι λαοί όέν έχουν πρωτό-
γονες γλώσσες).

δ) προτεραιότητα συγχρονικής περιγραφής. Η διαχρονική περιγραφή

ὅτι κάθε γλώσσα ἔχει ἰδιόμορφη κατασκευή, πού οὐκ ἀντανakλᾷ μόνο τήν ἱστορίαν ἑνὸς λαοῦ, ἀλλά καί διαμορφώνει τίς συνήθειες καί τή νοοτροπία του. οὐ ἰδέες αὐτές ὥθησαν σέ μιά πλατύτερη γνωριμία μέ τίς γλώσσες τοῦ κόσμου (ἂν καί ὁ γλωσσολογικός ἀριστοτελισμός ἐπαναφέρεται ἀπό τόν γλωσσολόγο Βορρ καί τή σιωπή τοῦ Καντ ὡς πρός τά φιλοσοφικά προβλήματα τῆς γλώσσας). Ἀπό τόν 16. αἶ. ἀρχίζει ἡ μελέτη (ἱεραποστολολοί, ἀποικιστές, λόγιοι κᾶ.) γλωσσῶν τῆς μέσης καί "ἀπὸ Ἀνατολῆς, Ἀμερικῆς κτλ., πού ὁδηγεῖ στήν ἀνακάλυψη τῆς συγκριτικῆς καί τῆς συγγένειας τῆς μέ τίς κλασικές γλώσσες. Ἡ παλαιότερη ἄποψη, ὅτι ὅλες οἱ γλώσσες προέρχονται ἀπό τήν ἐβραϊκή, ἐγκαταλείπεται.

β) ἐπιστημονική γλωσσολογία. Τήν παραδοσιακή γραμματική διαδέχεται ἡ ἱστορικοσυγκριτική γραμματική (ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν πάνω στίς 18 γλώσσες), πού προτιμᾷ τήν ἱστορική σκέψη καί ὄχι τήν αἰτιολογική. Τά γλωσσικά φαινόμενα ἐξετάζονται προσεκτικά καί ἀντικειμενικά καί ἐξηγοῦνται μέ ἐπαγωγικές συνθέσεις. Ἐ' αὐτό συνετέλεσαν ἡ ἐξελεγκτική βιολογία (Darwin, 1859), πού ὁδηγεῖ σέ ἐξελεγκτικές καί ἐγκόσμιες θεωρίες τῆς ἀνθρώπινης ἀνάπτυξης (παρατηρώντας ὅτι ὅλα τά ἀνθρώπινα δημιουργήματα ἀλλάζουν συνεχῶς μορφή), καί ὁ ρωμαντισμός, πού στρέφεται ἐναντίον τοῦ κλασικισμοῦ καί ρασιοναλισμοῦ (τέλη 18. αἶ., ἰδίως στή Γερμανία : Herder, πού μελετᾷ τή σχέση γλώσσας καί ἐθνικοῦ χαρακτήρα, W. von Humboldt, πού θεωρεῖ τή γλώσσα "ἐνέργεια" καί ὄχι "ἔργο" καί ὅτι ἀντανakλᾷ τή σκέψη καί τήν ἔκφραση ἑνὸς λαοῦ. 19. αἶ.). Ὁ ρωμαντισμός ἔστρεψε τό ἐνδιαφέρον τῆς γλωσσολογίας πρός τίς ἀρχαίες τευτονικές γλώσσες καί τήν ὁδήγησε κάποτε σ' ἕναν ψυχολογισμό : Steinhilber, Wundt, Martz).

γ) οἰκογένειες γλωσσῶν. Ἡ τελειοποίηση τῆς ἱστορικοσυγκριτικῆς γλωσσολογίας ἀπό τοῦς Νεογραμματικούς (ἀρχές : οἱ φωνητικοὶ νόμοι οὐκ ἔχουν ἐξαιρέσεις, ἐκτός ἐκείνων πού ἐξηγοῦνται μέ ἄλλους νόμους, δανεισμός, ἡ ἀναλογιστική βάση τῆς συγκριτικῆς γραμματικῆς εἶναι ἡ ἐξέταση τῆς γραμματικῆς δομῆς καί ἡ ἀνέυρεση συστηματικῶν ἀντιστοιχιῶν), καθόρισε ἀρχές καί μεθόδους μιᾶς γενικῆς θεωρίας γλωσσικῶν ἀλλαγῶν καί συγγένειας, πού ὁδήγησε στή διαπίστωση τῶν ἐξῆς γλωσσικῶν οἰκογενειῶν : Ἰνδοευρωπαϊκή, σημιτική, φιννοουγγρική, αλταϊκή, σινοτιβητιανή, βαπτί, Ἀλγονκινική (μέ ἀντιστοιχοῦς κλάδους γλωσσολογικῶν ἐρευνῶν).

δ) συγκριτική γλωσσολογία καί γενική γλωσσολογία. Τά ἀποτελέσματα τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας συνέβαλαν στήν γενική γλωσσολογία στά ἐξῆς πεδία : ἀνάπτυξη φωνητικῆς, κατανόηση γλωσσῶν καί διαλέκτων, ὅρια διαλέκτων (γλωσσολογία), ποικιλία γραμματικῆς δομῆς στίς γλώσσες τοῦ κόσμου. Ἡ γλωσσική ἀλλαγή ὅμως, ὅπως δέχονται

(της ιστορικής γλωσσολογίας) προϋποθέτει την συγχρονική των διαδοχικών σταδίων (δ Σαισσιτε την παρομοιάζει με την περιγραφή μιας παρτίδας σκάκι). Η γλώσσα μιας γλωσσικής κοινότητας δεν είναι ομοιομορφή, γιατί αποτελείται από διάφορες ομάδες ή κοινωνικές διαλέκτους. Η μικροσκοπική συγχρονική εξέταση (αντίθετα από τη μακροσκοπική εξέταση γλωσσικών μορφών που τς χωρίζει χρόνος πολύς) δεν μς επιτρέπει συχνά να διακρίνουμε σαφώς τη διαχρονική αλλαγή από τη συγχρονική ποικιλία. Η ιστορική γλωσσολογία είναι αναγκαία για την κατανόηση της προέλευσης και της λειτουργίας ενός τύπου.

ε) στρουκτουραλισμός. Σύμφωνα μ' αυτόν κάθε γλώσσα είναι ένα σύστημα σχέσεων στοιχείων, που δεν έχουν αξία ανεξάρτητα από τις μεταξύ τους σχέσεις, και η επιστήμη της γλωσσολογίας πρέπει να στηρίξη τη μεθοδολογία της σε ούσιώδεις διακρίσεις (π.χ. διαχρονική-συγχρονική περιγραφή, γλώσσα-λόγος κ.α.), στη σύγχρονη λογική, θεωρία των πιθανοτήτων κτλ.

στ) γλώσσα και λόγος. Σύμφωνα με τη βασική αυτή διάκριση του Σαισσιτε, όλα τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας εκφράζονται, παρόλες τις ατομικές παραλλαγές (π.χ. τς διαφορές έκτελέσεις ενός μουσικού κομματιού), σύμφωνα με τους όρους ενός ιδιαίτερου συστήματος κανόνων και σχέσεων. Οι φράσεις τους είναι στοιχεύα του λόγου (ρατολε) και αποτελούν τη βάση για τη διατύπωση της κοινής δομής της γλώσσας (langue), που εξετάζει ο γλωσσολόγος.

ΝΕΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ

Α. Μη στρουκτουραλιστική γλωσσολογία : 1) γλωσσογεωγραφία και σύγχρονη διαλεκτολογία, 2) γαλλική γλωσσολογική σχολή (ψυχολογική και κοινωνιολογική έρευνα γλώσσας), 3) αίσθητικός ιδεαλισμός: α) σχολή Vossler, β) Νεογλωσσολόγοι, 4) Προοδευτικές σλαβιστικές σχολές: α) πανεπιστημίου Κιζανή, β) του Φορτμπαχ, 5) Μαρξισμός, 6) Πειραματική φωνητική.

Β. Στρουκτουραλιστική γλωσσολογία : 1) σχολή Γενεύης, 2) φωνολογική κίνηση : ΤιμπετςΚογ, γλωσσολογικός κύκλος Μπράγας, Τσάκοβσον, 3) αμερικανικές σχολές: α) πρόδρομοι, β) "κατανομισμός", γ) ανθρωπολογική γλωσσολογία, δ) ψυχολογική γλωσσολογία, 4) σχολή Κοπεγχάγης και "γλωσσισμική" του Hjelmslev, 5) λογικός συμβολισμός: α) σημειολογία, β) γλωσσολογία, 6) γενετική και μεταμορφωτική γραμματική, 7) μαθηματική γλωσσολογία: α) σιατιστική γλωσσολογία, β) θεωρία επικοινωνίας, γ) μηχανική μετάφραση.

Γ. Ανεξάρτητοι γλωσσολόγοι διαφόρων σχολών.

II. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΩΝΗΤΙΚΗΣ.

Ἡ φωνητική ἀποτελεῖ βοηθητική ἐπιστήμη τοῦ γλωσσολόγου καὶ τοῦ μελετητῆ ξένων γλώσσων καὶ ἐξετάζει τὴ φυσιολογία τῆς ὀμιλίας. Ἡ φωνητική περιγράφει ὅ,τι ἀκούει ἢ ἀναλύει μὲ εἰδικὰ ὄργανα ὁ ἐρευνητής καὶ δὲν εἶναι λειτουργικὴ ὅπως ἡ φωνολογία, ποῦ ἀναφέρεται στὸν διακριτικὸ ρόλο τῶν φωνολογικῶν μονάδων στὴν γλωσσικὴ ἐπικοινωνία (π.χ. διάκριση φωνήματος - φθόγγου, π.χ. στὰ ΝΕ τὸ φώνημα /κ/ παρούσιάζεται στὸ λόγῳ μὲ τὰ ἀλλόφωνα τοῦ (φθόγγους) [κ] καὶ [κ'] ἀνάλογα μὲ τὸν φθόγγῳ ποῦ ἀκολουθεῖ: λάκκος - λάκκοι). Ἐπομένως νὰ περιγράψουμε τοὺς ἤχους τῆς ὀμιλίας (σὲ "πλατύτερη" ἢ "στενότερη" καταγραφή) ἀπὸ τρεῖς ἀπόψεις: τὴν ἀρθρωτικὴν (παραγωγὴ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα φωνητικὰ ὄργανα, ποῦ ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖο σύστημα μὴ πρωτογενῶν ὀργάνων), τὴν ἀκουστικὴν (φυσικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἡχητικῶν κυμάτων) καὶ τὴν ἀκροατικὴν (φυσικὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἄλλοι μηχανισμοὶ στὸ αὐτί), ποῦ ἀποτελοῦν καὶ τίς τρεῖς φάσεις τοῦ κυκλώματος τῆς ὀμιλίας. ἀηλ.:

Α. Φωνητικὰ ὄργανα καὶ παραγωγὴ φθόγγων: τὸ ἀναπνευστικὸ σύστημα (ὁ ἀέρας ποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὰ πνευμόνια, ὁ λάρυγγας μὲ τίς φωνητικὰς χορδὰς ποῦ σχηματίζουν ἀνάμεσά τους μιὰ σκισμὰδα, τὴ γλωσσίδα, τὰ ὑπεργλωσσιδικά κοιλώματα: φάρυγγας, στοματικὸ, ρινικὸ) καὶ τὰ φωνητικὰ ὄργανα (ὁ "ἀρθρωτής": ἡ γλῶσσα, ἡ σταφυλὴ κτλ.) χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν παραγωγὴ τῶν φθόγγων, ποῦ διαφοροποιοῦνται ὡς ἑξῆς:

1) Φωνὴ καὶ ὕψος (pitch). Ἡ "φωνή" παράγεται ἀπὸ τὴν κανονικὴ παλμικὴ κίνηση τῶν φωνητικῶν χορδῶν, ποῦ ὁ ρυθμὸς τῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς ἔντασης καὶ ἐλέγχει τὸ "ὕψος" τοῦ παραγομένου ἤχου. κατὰ τὴ φωνὴ διακρίνουμε ἡχηροὺς φθόγγους (φωνήεντα, ὅταν ὁ ἀέρας περνᾷ ἀπὸ τὸ φάρυγγα καὶ τὸ στοματικὸ κοίλωμα χωρὶς ἐμπόδιο, καὶ ἡχηρὰ σύμφωνα) καὶ ἡχους (ὅλους τοὺς ἄλλους). Ὅταν κλειθῇ ἡ ἀνοίγη ἀπότομα ἡ γλωσσίδα, παράγεται τὸ γλωσσιδικὸ ἄφωνο (glottal stop [ʔ]), ἐνῶ ἀπὸ τὸν ἡχο τριβῆς στὰ τοιχώματά της παράγεται τὸ ρασὺ πνεῦμα ([h]).

2) Φωνήεντα. Τὰ φωνήεντα παριστάνουν τὴ φωνὴ διαφορετικὰ χρωματισμένη κατὰ τὴ μορφή τοῦ στοματικοῦ κοιλώματος καὶ ὅταν ἡ διάρκεια τους εἶναι αἰσθητὴ λέμε ὅτι τὸ φωνήεν εἶναι μακρό. Κατατάσσονται σὲ κλειστά - ἀνοικτά (κατὰ τὸ βαθμὸ ἀνοίγματος τοῦ στόματος), σὲ μπροστινὰ - πισινὰ (κατὰ τὴ θέση τοῦ ψηλότερου μέρους τῆς γλώσσας), σὲ στρογγυλεμένα - ἀπλωμένα (κατὰ τὴ θέση τῶν χειλιῶν), σὲ ἔρρινα (κατὰ δευτερεύουσες τροποποιήσεις). Θεμελιώδη φωνήεντα λέγονται "οἱ καθορισμένοι φωνηεντικοὶ φθόγγοι ποῦ ἔχουν γνωστὴ ἀκουστικὴ ποιότητα καὶ γνωστὴ θέση γλώσσας καὶ χειλιῶν" (D. Jones), ὁ καθορισμὸς τους εἶναι ἀβυσσόμενος, ἀλλὰ χρήσιμος

ως κανόνας μετρήσεως (π.χ. το IPA = International Phonetic Alphabet = το Διεθνές Φωνητικό 'αλφάβητο).

3) Σύμφωνα. Φθόγγοι που διακρίνονται όσκολα χωρίς την ύποστήριξη φωνηέντων. Κατηγορίες : ήχηρά - άχηα (κατά τη φωνή), στοματικά - ρινικά (κατά το κοιλώμα), άφωνα - τριβόμενα ή πνευματώδη (κατά την έπλοσηση, όλική - μερική), άλλες κατηγορίες κατά τὰ σημετα άρθρωσης (χελή, όδοντια, φατνλα, σκληρός ούρανσος, μαλακός ούρανσος, σταφυλή, φάρυγγας, γλωσσόδα) και μέρη γλώσσας (έκτη, μπροστινό μέρος, μέση, ράχη). Οι γλωσσολογικοί όροι που δηλώνουν τὰ σύμφωνα μπορεί νά είναναι: άπλος, σύνθετος, άθροισμα άρθρωτικών μεταβλητών (βλ. παρακάτω), άποκλίσεις (π.χ. προωθημένα - άπωθημένα). Παραδείγματα : γλωσσικά, δίχειλικά (π, β), χειλοδοντικά (φ, β), όδοντικά, μεσοδοντικά (θ, δ), γλωσσοδοντικά (τ, δ), συριστικά (σ), παχιά συριστικά (ξ, ζ), ούρανικά (κ, γ), υπερωικά (στήν. υπερώα, όηλ. το μαλακό ούρανσος, κ, γ, χ), παλλόμενα (ρ), πλευρικά (λ), έρρινα (ν, μ), σταφυλικά (γαλλ. τ'), σίζοιτα (αφτίκατε, γερμ. pf), λαρυγγοχειλικά (Κ^h), άκροδοντικά, γλωσσοραχικά, άνακεκαμμένα (αέτιοφλεχ), μισόφωνα ή ήμισφωνα (μιά). Η όνομασία ένός συμφώνου μπορεί νά είναι λιγότερο ή περισσότερο λεπτομερής, π.χ. τριβόμενο ραχιαίο μεθυπερωικό (χ) κτλ.

4) Άρθρωτικές μεταβλητές. Η όμιλλα συνίσταται σε συνεχή ροή φθόγγων, διαφόρου μήκους ή καθεμιά κατά τις περιπτώσεις, μέσα στις όποτες οι μόνες φυσικές όνακοπές βρίσκονται στα σημετα όπου ο όμιλητής παίρνει άναπνοή. Ο αριθμός των φθόγγων καθορίζεται από τον αριθμό των διαδοχικών ξεχωριστών καταστάσεων των φωνητικών όργάνων (ή άλλαγή όρίζεται ως άντιληπτή άλλαγή σε μία τουλάχιστο άρθρωτική μεταβλητή, ένω άλλοτε μερικές μεταβλητές διατηρούν την ίδια αξία διά μέσου σεθρας διαδοχικών καταστάσεων, π.χ. ή ήχηρότητα στην άρχή του "τςίρος" σε άντίθεση με το "τσίρος").

5) Συλλαβή. Τὰ όρια φωνηέντων και συμφώνων οέν είναι πάντα καθαρά. Έπειδή τὰ φωνήεντα είναι πιο άντιληπτά, κάθε φωνήεν άντιστοιχεί κανονικά σε μία κορυφή της καμπύλης άντιληπτότητας και έτσι γενικά υπάρχουν τόσες συλλαβές όσες και φωνήεντα. Άλλά και ένα σύμφωνο μεταξύ συμφώνων μπορεί νά παξή ρόλο κορυφής (πυρήνα) συλλαβής, όπως και ένα φωνήεν κοντά σ' ένα πιο άνοικτό μπορεί νά μήν άποτελή κορυφή (π.χ. [ια]).

6) Προσώδα. Περιλαμβάνει όλα τὰ χαρακτηριστικά της όμιλλας που όέν άνήκουν στο φωνηματικό πλαίσιο και στη δεύτερη άρθρωση (έκτός από τους μουσικούς τόνους "γλωσσών με τόνους", π.χ. κινεζική) και έξαρτώνται από την ένταση έμεργείας με την οποία γίνεται ή άρθρωση, την συχνότητα των παλμικών κινήσεων της γλωσσίδας που όίνει ένα όρισμένο μελωδικό ύφος, την διάρκεια, ή τι μένει από

τῇ μελωδικῇ καμπύλῃ, ὅταν ἀφαιρέσουμε τοὺς τόνους, λέγεται τονικός χρωματισμός (intonation). Ὁ μουσικός τόνος εἶναι στιγματικός (μέ διαφορές κλίμακες) καί μελωδικός (ἀνερχόμενος, κατερχόμενος, ἀδιαφοροποίητος, σύνθετος), πού μπορεῖ νά θεωρηθῇ ὡς διαδόχῃ δύο στιγματικῶν (μοτίε). Ὁ δυναμικός τόνος ἐξαίρει μιᾷ συλλαβῇ, παρουσιάζει ἐκκεντρωμένη καί ἡ φύση του διαφέρει κατὰ γλώσσες. Ὅπου μουσικοί καί δυναμικοί τόνοι ὑπάρχουν μαζί, οἱ μουσικοί ἀντιτίθενται μεταξὺ τους μόνο στίς τονισμένες συλλαβές.

Β. Ἡχητικά κύματα. Φορέας τῶν πληροφοριῶν εἶναι τὸ ἡχητικὸ κύμα. πού μπορεῖ νά παρουσιάσῃ ἅπειρες ποικιλίες, ἀλλὰ περιορίζεται ἀπὸ τρεῖς δυνατοότητες τοῦ ἀνθρώπινου αὐτίου. Ὑπάρχουν δονήσεις ἀπλές (μιᾷ ἐπαναλαμβανόμενη παλμικῇ κίνησιν) καί σύνθετες (πού ἀναλύνονται σέ ἀπλές). Οἱ ἤχοι κατὰ τὴν κανονικότητα ἢ μὴ τῆς δομῆς των διαιροῦνται σέ περιοδικούς καί μὴ περιοδικούς (θορύβους). Οἱ ἀκουστικές διαφορές πραγματοποιοῦνται μέ τὴ διαφορετικὴ σύνθεση καί παραλλαγή τριῶν παραμέτρων : περιοδικότητα, συχνότητα, ἔνταση. Μοῖο ἢ χοιρὰ ἤχου λέγεται ἡ ποιότητα τοῦ ἤχου πού ὀφείλεται στὴν ἀκουστικότητα τῶν συστατικῶν του (θεμελιώδη καί ἁρμονικά). Μέ τὴν τροποποίησιν τῆς ἀπὸ ἀντηχέτα δύο ζωνῶν συχνότητων (φάρυγγας, στοματικό κοίλωμα), τοὺς "διαμορφωτές" (formants), δημιουργοῦνται τὰ διαφορα φωνηεντικά "τέμπρα". Χάρη στίς κλίσεις καί ὀριζόντιες κινήσεις τῆς γλώσσας ποικίλλει ἡ θέσις καί ὁ ὄγκος τῶν formants καί δημιουργοῦνται οἱ διακρίσεις "συγκεχυμένοι" - "συμπαγεῖς" (ἀνοιχτά - κλειστά φωνήεντα) καί "ὀξεῖς" - "βαριοί" (μπροστινὰ-πισινὰ φωνήεντα), πού ἀποτελοῦν τρεῖς βασικὲς ἀντιθέσεις τῆς ἀνθρώπινης ὁμίλλας (ἐμφανίζονται πρῶτες στὰ παιδιὰ). Ἐκτός ἀπ' αὐτές τρεῖς καθαρὲς χροίεες ὑπάρχουν καί ἄλλες δυνατοότητες : χροίεες σταθερές-ὀλισθαίνουσες (μονόφθογγοι-ὀλφθογγοί), τεταμένα-χαλαρωμένα φωνήεντα κτλ. Τὰ σύμφωνα (ἀκουστικά θόρυβοι) ἀποτελοῦν διακοπὴ τῆς κανονικῆς καί περιόδου κινήσεως τῆς φωνηεντικῆς χροίεως.

Μετά τὸν τελευταῖο πόλεμο παρουσιάζεται μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς ἀκουστικῆς φωνητικῆς μέ ἡλεκτρονικὰ ὄργανα (ἡχοσπεκτρογράφος, πού ἀναλύνει τὰ σύνθετα ἡχητικά κύματα στίς συνιστώσες συχνότητες καί τὸ σχετικὸ πλάτος) καί τὴ σύνθεσις ὁμίλλας (τεχνητὴ ἀνακατασκευὴ ἀναγνωρισμένων φράσεων), πού ἐπιβεβαίωσε ὅτι ἡ ὁμίλλα δέν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀκολουθία ἀσυνεχῶν ἤχων καί ὅτι οἱ παράγοντες πού ἀναγνωρίζει ἡ ἀκουστικὴ ἀνάλυσις δέν συνδέονται ἅμεσα μέ τοὺς παράγοντες πού θεωροῦνταν κριτήρια τῆς ἀρθρωτικῆς φωνητικῆς, ὅπως ἐπίσης ὅτι ἡ διακρίσις μεταξὺ συμφῶνων πού παράγονται σέ διάφορα ἀρθρωτικά σήματα γίνεται κυρίως ἀπὸ συμφραστικά καί μεταβατικά χαρακτηριστικά τοῦ ἡχητικοῦ κύματος, παρά ἀπὸ ἔμφυτα χαρακτηριστικά

των συμφώνων.

Κάθε κανονικός όμιλητής όέν παράγει μόνο ήχους, αλλά έλέγχει τί λέει και τροποποιεί την όμιλία του (feedback, π.χ. το έργο ένός θερμοστάτη), και όταν άκουη, καταγράφει τους ήχους βάσει της πείρας του ("φιλτράρισμα", π.χ. έξήγηση δύσκολων φράσεων από το γενικό θέμα όμιλίας).

Γ.λήψη ήχητικών κυμάτων. Το ανθρώπινο αυτί παρουσιάζει μία πλευρά καθαρά φυσιολογική και μία πλευρά ψυχολογολογική. Η άκροατική φωνητική έξετάζει τά όρια κατά προσέγγιση των άκουστών συχνοτήτων (70-80 p/s με 9000-10000 p/s) και τίς συνθήκες κατά τίς όποτες το αυτί αντίλαμβάνεται την αύξηση συχνότητας και τίς παραλλαγές της φωνητικής έντασης (κλίμακα λογαριθμική), τους όρους που πρέπει να εκπληρώνη το ήχητικό κύμα για να γίνει "κατανοητό" (πέραςμα από το φυσιολογικό στο ψυχολογικό, δηλ. από την άπλή άναγνώριση μιας σειράς γνωστών στοιχείων στην κατανόηση και έρμηνεία, με τέδοποτε άσχολείται ή γραμματική και ή οτυλιστική) και τίς σχέσεις μεταξύ της ικανότητας άκρόάσεως άκουστικών άποχρώσεων και της γλωσσικής ή άκουστικής πείρας (διακριτικά χαρακτηριστικά φωνημάτων, αύξηση διάκρισης με γλωσσική πείρα κτλ.).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Οι σημειώσεις αυτές βασίζονται άρχικά πάνω στα έξήτ βιβλία (όπου μπορεί κανείς να βρη πρόσθετη βιβλιογραφία) :

Γ. Χατζιδάκις, 'Ακαδημικά 'Αναγνώσματα, Γ', 1915-6.

W. Lehmann, Historical Linguistics, 1966

H. Krahe, Indogermanische Sprachwissenschaft, I-II, 1958-9

A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, 1937

L. Bloomfield, Language, 1933

V. Pisani, Linguistica indoeuropea, 1948

R. Lord, Comparative Linguistics, 1966

"Le langage", Bibliothèque de la Pléiade, 1968

"Les langues du monde", 1952

J. Lyons, Introduction to Theoretical Linguistics, 1968

10. Τοχαρική : α) περίπλοκη κλίση ονομάτων με πολλές καινοτομίες: πτώση καταλήξεων και χρήση επιθεμάτων οδηγεί σε νέες καταλήξεις, έλλειψη συγκριτικού κτλ.. β) μεγάλη χρήση ένεστ.σέ 'sle , κτλ.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΚΛΙΣΕΩΣ

Α. Ἑνικός τοῦ ΙΕ ο-θέματος :

	ΙΕ	ἰνό.	ΑΕ	Λατ.	γοτθ.-ΑΑΓερμ.	Λιθουαν.	Ἑκκλ.σλαβ.
Ὀν.	*ulq ^u os	vřkah	λύκος	lupus	wulfs-wolf	vilkas	vľkb
Κλητ.	*ulq ^u e	vřka	λύκε	lupe	wulf -wolf	vilke	vľbē
Αἰτ.	*ulq ^u om	vřkam	λύκον	lupum	wulf -wolf	vilka	vľkb
Γεν.	*ulq ^u e/ os(i)o	vřkasya	λύκοιο	[lupī]	wulfis-wolfes	-	-
Ἀφ.	*ulq ^u od	vřkāt	(φόκω)	lupōd	-	(*)vilko	(*)vľka
Δοτ.	*ulq ^u oi	vřkāy-a	λύκω	lupō	-	wolfe	vilkuī [vľku]
Ὀργ.	*ulq ^u ō/ē	vřkā(ē)	(πώ-ποτε πή-ποκα)	(dvenoi) -	(^{der}) wulfa-wolfu	vilkū	[vľkom]
Τοπ.	*ulq ^u oi/ ei	vřkē	(οἴκοι)	(bellī)	(^{der})wulfi	(namiē)	vľice

Β. Ἑνικός ΙΕ συμφωνικοῦ θέματος :

Ὀν.	*noqts	vāk	νόξ	nox	nahts -naht
Κλητ.	*noqt	vāk	(παῖ, γύναι)	-	-
Αἰτ.	*noqtm	vācam	νόκτα	noctem	naht-naht
Γεν.	*noqtes/ os	vācāh	νοκτός	noctis	nahts-naht
Ἀφ.	*noqtei	vācē	-	noctī	-
Ὀργ.	?	[vācā]	-	-	-
Τοπ.	*noqti	vācī	νοκτι(δοτ.)	nocte(^{der})	naht -naht

Γ. Ἑνεστώς ὀριστικῆς θεματικῆς κλίσεως :

ΑΕ	ἰνό.	Λατ.	γοτθ.	λιθουαν.	ἐκκλ.σλαβ.
φέρ-ω	bhār-ā-mi	ag-ō	bafr-a	dirb-u	ber-q
φέρ-εις	bhār-a-si	ag-i-s	bafr-i-s	dirb-i	ber-e-ši
φέρ-ει	bhār-a-ti	ag-i-t	bafr-i-þ	dirb-a	ber-e-tъ
φέρ-ο-μες(ξ)	bhār-ā-maþ	ag-i-mus	bafr-a-m	dirb-a-me	ber-e-mъ
φέρ-ε-τε	bhār-a-tha	ag-i-tis	bafr-i-þ	dirb-a-te	ber-e-te
φέρ-ο-ντι(ξ)	bhār-a-nti	ag-u-nþ	bafr-a-nd	-	ber-qtъ

Δ. Ἑνεστώς ὀριστικῆς ἀθέματης κλίσεως :

εἰ-μί	ās-mi	sum	im	es-mī	jes-mē
εἶ, ἐσ-σί	āsi	es-(s)	is	es-ī	jesi
ἐσ-τί	ās-ti	es-t	is-t	ēs-ti	jes-tē
ἡ-μές(δωρ.)	s-māþ	sumus	sij-um	es-mē	jes-mē
ἐσ-τέ	s-thā	es-tis	sij-uþ	es-tē	jes-te
ἐντί(δωρ.)	s-ānti	s-unt	s-ind	-	s-otē

(παρालέγονται οἱ τύποι τοῦ δοτικοῦ ἀριθμοῦ)

ΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟΤΕΡΕΣ ΦΩΝΗΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΕΣ ΤΩΝ

ΙΕ	Σανσκρ.	Έλλ.	Λατ.	Ποτθ.	Λιθουαν.	Εκκλ. Σλαβ.
*e	a	ε	e	i, ai ⁽⁴⁾	e	e
*o	a, ā	ο	o	a	a	o(e) ⁽⁴⁾
*a	a	α	a	a	a	o(e) ⁽⁴⁾
*ē	ā	η	ē	ē	ē	ě(a) ⁽⁴⁾
*ō	ā	ω	ō	ō	ō, uo	a
*ā	ā	ā(η)	ā	ō	ō	a
*ə	i	α, ε, ο	a	a	a	o(e) ⁽⁴⁾
*i	i	ι	i	i, ai ⁽⁴⁾	i	ĩ
*u	u	υ	u	u, au ⁽⁴⁾	u	ũ(ĩ) ⁽⁴⁾
*ī	ī	ī	ī	ei	y	i
*ū	ū	ū	ū	ū	ū	y(i) ⁽⁴⁾
*ei	e	ει	ī	ei	ei, ie	i
*oi	e	οι	ū, oe	ai	ai, ie	ě(i) ⁽⁴⁾
*ai	e	αι	ae	ai	ai, ie	ě(i) ⁽⁴⁾
*eu	o	ευ	ū	iu	au	u, ju
*ou	o	ου	ū	au	au	u
*au	o	αυ	au	au	au	u
*i _h	y	^c -, ^f -, - ^θ -	i-, -i-, - ^θ -	j	j	j
*u _h	v	(F)	v	w	v	v
*r _h	r, ir ⁽⁴⁾	ρ, α, α ⁽⁴⁾	or, ur, ar ⁽⁴⁾	aúr ⁽⁴⁾	ir	rŭ, ĭr ⁽⁴⁾
*l _h	r, ir ⁽⁴⁾	λ, αλ ⁽⁴⁾	ol, ul, al ⁽⁴⁾	ul	il	lŭ, ĭl ⁽⁴⁾
*m _h	a, am ⁽⁴⁾	α, αμ ⁽⁴⁾	em	um	im	e, ĭm ⁽⁴⁾
*n _h	a, an ⁽⁴⁾	α, αν ⁽⁴⁾	en	un	in	e, ĭn ⁽⁴⁾
*r	r, l	ρ	r	r	r	r
*l	l, r	λ	l	l	l	l
*m	m	μ	m	m	m	m
*n	n	ν	n	n	n	n
*p	p	π	p	f, b	p	p
*ph	ph	φ, π	f-, -p-	f, b	p	p
*b	b	β	b	p	b	b
*Bh	bh	φ	f-, -p-	b	b	b
*t	t	τ	t	^p , d	t	t
*th	th	θ, τ	f-, -t-	^p , d	t	t
*d	d	δ	d	t	d	d
*dh	dh	θ	f-, -d--b-	d	d	d
*k	s	κ	c	h, g	š	s
*kh	ch	χ, κ	h-, -c-	h, g	š	s
*g	j	γ	g	k	ž	z

ΙΕ	Σανσκρ. 'Ελλ.	Λατ.	Γοτθ.	Λιθουαν. 'Εκκλ.Σλ.
*gh	h	x	h-, -h-, -g-	ž
*q	k, c ⁽⁴⁾	K	c	k
*qh	kh, ch ⁽⁴⁾	x, κ	h-, -o-	ch, š, s ⁽⁴⁾
*g	g, j ⁽⁴⁾	γ	g	g
*gh	gh, h ⁽⁴⁾	χ	h-, -h-, -g-	g, ž, (d)z ⁽⁴⁾
*kw	k, c ⁽⁴⁾	π, τ, κ	qu	k
*kwh	kh, ch ⁽⁴⁾	q, θ, x	f-, -qu-	kw, w
*gw	g, j ⁽⁴⁾	β, δ, γ	(g)v	k
*gwh	gh, h ⁽⁴⁾	q, θ, x	f-, -(g)v-	ch, š, s ⁽⁴⁾
*s	s, š ⁽⁴⁾	ς, -, -θ-	s, r	g, ž, (d)z ⁽⁴⁾
			s, z	g, ž, (d)z ⁽⁴⁾
			s, z	s, š, z, ž
				s, ch, š, z ⁽⁴⁾

Σημειώσεις :

- (1) γοτθ. αί, αύ < *i, u + h, z.
- (2) τὰ φωνήεντα σέ παρένθεση μετά από ούρανικά σύμφωνα (j, č, ž, š, c, (d)z).
- (3) τὰ δεύτερα της σανσκρ., Ε, έκκλ.σλαβ., τὰ τρίτα της Λατ. προστά σέ φωνήεντα καί ἰ. Τά έλλ. αρ, αλ καί προστά σέ σύμφωνο.
- (4) τὰ c, ch, j, h της σανσκρ., τὰ č, ž της έκκλ.σλαβ. προστά σέ i, e (σανσκρ. α(e), ἰ. Τά c, š, (d)z της έκκλ.σλαβ. προστά σέ ž, i(zoj).
- (5) σανσκρ. s, βαλτ. š, έκκλ.σλαβ. ch μετά i, u, z, k. 'Αλλιώς στην έκκλ.σλ. sj (έπλσης μέ s < k), ch προστά σέ ούρανικά φων. (e, i, j, e, č < e, i, u, ch, ž, i(zoj) > s).

Σ Υ Ν Τ Ο Μ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ

ΑΕ, ΑΙ	άρχ.έλλην., αρχ.περσ.	ā=a:	μακρό α
ο.	δωρική	ǣ	ἔρρινο α
ΙΕ	ἰνδοευρωπαϊκή	!	φωνηεντικό σύμφωνο
ΜΕ, ΜΙ	μεσαιων.έλλ., μεσ.περσ.	-1000-800	1000-800 π.Χ.
ΝΕ	νέα έλλην.	*	ἀμέρτυρος τύπος
β, γ	θ, δ	→	οδηγεῖ σέ
ξ=ξ, ζ, ε	παχιά συριστικά κτλ.	ϑ	ἀπώλεια, βαθμός μηδέν
β, β	υ, ι	/α/	φώνημα α
ε, ε	ε, ο	[κ']	φθόγγος, ἀλλόφωνο κ'

Όρισμοί	σ.1
Σκοπός	σ.1-2
Ιστορική ἐπιονόπηση τῆς Ιε γλωσσολογίας	σ.2
Ταξινομήση γλωσσῶν	σ.2-5
Γραπτὰ κείμενα	σ.5-7
Συγκριτικὴ γλωσσολογία	σ.7-17
'Αρχές συγκριτικῆς γλωσσολογίας	σ.7-8
Μέθοδοι	σ.8-17
Συγκριτικὴ μέθοδος	σ.8-12
'Εσωτερικὴ ἀποκατάσταση	σ.12-13
ἱεροβλήματα καὶ ὅρια ἀποκατάστασης	σ.13-14
Γλωσσοχρονολογία	σ.14
Διαλεκτικὴ γεωγραφία ἢ γλωσσογεωγραφία	σ.14-16
Στρουκτουραλιστικὴς μέθοδοι	σ.16-17
Γλωσσικὴ ἀλλαγὴ	σ.14-24
'Αλλαγές στὰ φωνολογικὰ συστήματα	σ.17-20
'Αλλαγές στὰ γραμματικὰ συστήματα (ἀναλογία)	σ.20-22
'Αλλαγές στὰ σημασιολογικὰ συστήματα	σ.22-24
Δανεισμός	σ.24-26
'Ινδοευρωπαϊκὴς γλῶσσαι	σ.27-32
'Ινδοευρωπαϊκὴ διαλεκτολογία	σ.32-35
Ἐχέσεις τῆς Ιε μὲ ἄλλες γλωσσικὴς ὁμοεινίες	σ.36
Γενικά χαρακτηριστικὰ τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς	σ.36-40
'Εξέλιξη τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς	σ.40
Λεξιλόγιον καὶ πολιτισμός τῶν 'Ινδοευρωπαίων	σ.40-42
'Η κοινὴ τῶν Ιε γλωσσῶν	σ.42
ἑωτέρες ἔρευνες στὴν Ιε γλωσσολογία	σ.42
Π α ρ α ρ τ ῆ μ α τ α	
1. Σύντομη ἱστορία τῆς γλωσσολογίας	σ.43-47
11. Στοιχεῖα φωνητικῆς	σ.48-51
Βιβλιογραφία	σ.51
'Ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῶν ἐπιμέρους Ιε γλωσσῶν	σ.52
Παραδείγματα κλίσεις	σ.53
οὐ χαρακτηριστικότερες φωνητικὴς ἀντιστοιχίαι	σ.54-55
Συντομογραφίες	σ.55

